

Adem Redžić

Đulsuma Dacić Redžić

JEZIK I KULTURA BOŠNJAKA

ZA 6. RAZRED

devetogodišnje osnovne škole

Recenzenti:

1. Dr. Emina Avdić,
docent na Filološkom fakultetu „Blaže Koneski” - Skopje
2. Anisa Trpčevska,
nastavnik u OŠ. „Petar Zdravkovski-Penko” - Skopje
3. Izeta Babačić,
nastavnik u OŠ. „Dituria” - Saraj - Skopje

Grafička priprema:

Aleksandar Kanzurov, Media3 - Skopje

Izdavač: Ministarstvo obrazovanja i nauke Republike Makedonije

Štampa: Grafički centar d.o.o.e.l., Skoplje

Tiraž: 200

Odlukom o odobravanju i upotrebi udžbenika iz predmeta Jezik i kultura Bošnjaka za 6. razred devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja br. 22-992/1 od 13.06.2011. godine donesenom od Nacionalne komisije za udžbenike
Со решение на министерот за образование и наука бр. 26-1267/1 од 26.12.2019 се продолжува важноста на одлуката за одобрување и употреба на овој учебник

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје
373.3.016:811.163.4(497.6)(075.2)
REDŽIĆ, Adem
Jezik i kultura Bošnjaka : za 6. razred : devetogodišnje osnovne škole / Adem Redžić, Džulsuma Dacić Redžić. - [2. izd.]. - Skoplje : Ministarstvo obrazovanja i nauke Republike Sjeverne Makedonije, 2020. - 146 стр. : илустр. ; 30 см
ISBN 978-608-226-860-6
1. Dacić Redžić, Džulsuma [автор]
COBISS.MK-ID 51807493

NARODNA KNJIŽEVNOST

...Ipak imate nešto što nije prolazno, što ne može ni pukli slučaj, ni najljući neprijatelj uništiti, a to su umotvorine - koje mi zovemo literaturom. U tom carstvu ni sila, ni slučaj, dapače ni zub vremena ne može pomračiti, umne stečevine naroda koje je privrijedio kada je pobijedio barbarstvo i neznanje. Taj trijumf ostaje na vjeko, jer je on amanet budućim naraštajima i vremenima.

Safet-beg Bašagić

O NARODNOJ KNJIŽEVNOSTI

Narodna književnost je izraz kolektivnog duha jednog naroda. Narodnom je nazivamo zbog toga što je nju narod prenosio sa koljena na koljeno i što ni jedno ime od mnoštva darovitih umjetnika riječi nije upamćeno.

U usmenim književnostima mnogih naroda i u bošnjačkoj književnosti razvijale su se dvije osnovne vrste: poezija i proza.

Poezija sadrži:

- epove i epske pjesme
- lirske pjesme
- balade i romanse

Ep i epska pjesma se razlikuju samo po dužini. Ep je mnogo opširniji.

Lirske pjesme su najčešće kratke i prema motivima koji su njima obuhvaćeni, dijele se na: sevdalinke (ljubavne pjesme), uspavanke, šaljive pjesme, svadbene pjesme, žetelačke pjesme, tužbalice i td.

Prozna usmena tradicija obuhvata: pripovijetke, bajke, priče o životinjama i basne, šaljive priče i anegdote, predaje, hićaje i itd.

U nekim književnim oblicima (balade, sevdalinke) narodna književnost Bošnjaka zauzima najviše mjesto u cjelokupnoj svjetskoj narodnoj književnosti.

NARODNA LIRSKA PJESMA

Djevojka je u šumi zaspala

Djevojka je u šumi zaspala.
Kolika je ljepotica bila,
Svu je šumu licem obasjala
I žarkom je suncu prkosila:
- Žarko sunce, ljepša sam od tebe
I tvog brata bleđana mjeseca!
To je suncu vrlo teško bilo,
pa se jarkom Bogu potužilo:
- Vidi, Bože asije djevojke,
Hoću li joj opaliti lice?
- Stani malo, žareno sunašce,
Ja ću curi gori zulum dati:
Sitnu djecu, muža pijanicu!

(Lirska narodna pjesma)

TUMAČENJE RIJEČI

asija-buntovnica; zulum-nasilje.

RAZGOVOR O PJESMI

- * Gdje je djevojka zaspala?
- * Prkosi li ona suncu?
- * Izgovara li ona riječi:
„Žarko sunce, ljepša sam od tebe
i tvog brata bleđana mjeseca”?
- * Da li narodni pjesnik u ovoj pjesmi ističe ljepotu zaspale djevojke ili njen prkos suncu?
- * Kako sunce doživljava ljepotu djevojke?
- * Ima li namjeru da joj se osveti?
- * Obratite pažnju na poslednji stih u ovoj pjesmi!
Govori li vam on o načinu života naše žene-majke u minulim vremenima?
- * Da li je u trećem stihu preuveličana ljepota djevojke?

ZAPAMTITE

Hiperbola je stilska figura kojom se preuveličavaju osobine bića ili predmeta s ciljem slikovitijeg prikazivanja. Česta je u narodnom stvaralaštvu.

Ječam žnjela za gorom djevojka

Ječam žnjela za gorom djevojka,
 Ječam žnjela, ječmu govorila:
 O, ječmene, najranije sjeme,
 Ja te žnjela, a ja te ne jela,
 Svatovski te konji pozobali,
 Ili moji ili brata moga.
 Prije moji neg' brata mojega!

(Žetelačka pjesma)

RAZGOVOR O PJESMI

Ova pjesma je ispjevana lirskim desetercem, stihom od deset slogova.

* O čemu djevojka misli dok žanje ječam?

* Zašto izgovara ove stihove:

„Ja te žnjela, a ja te ne jela”?

* Priželjkuje li ona svatovske konje?

* Zašto kaže:

„ili moji ili brata moga”?

Znate li da se u našim krajevima strogo poštovao porodični red ženidbe i udaje. Nije se smjelo desiti da se „preskoči” stariji brat ili sestra?

Porazgovarajte o tome sa vašim roditeljima!

ZAPAMTITE

LIRSKA NARODNA PJESMA

Ispjevana (najčešće) stihom lirskog deseterca, naša narodna lirski pjesma je, i po formi, i po pjesničkim slikama kratka. Mada ona otkriva osjećaje pojedinaca, u suštini ona je upamćena i prenošena slika života cijelog našeg naroda. Namijenjena je i za pjevanje, kao na primjer sevdalinka, i to je njen oblik čuvanja i prenošenja, ali prenosila se i usmenim kazivanjem. Iako se po mnogo čemu razlikuje od umjetničke lirski pjesme, ona jezičkim osobitostima i lirskom suptilnošću osjećanja i misli ni malo ne zaostaje iza umjetničke lirski pjesme. Katkad je i nadmašuje! Po motivima i osjećanjima koja otkrivaju, lirski pjesme se dijele na ljubavne, šaljive, dječije, svadbene, žetelačke, uspavanke, tužbalice i td. Lirski narodne pjesme prepoznamo po narodnom govoru, motivima, mjestu i vremenu u kojem su nastale, stilskim sredstvima i načinu na koji su ispjevane. Sigurno su ih stvarali daroviti pojedinci čije se ime nije upamtilo, pa ih nazivamo narodnim zato što su živjele u narodu i što ih je narod prihvatio kao svoje.

Kraj dućana Ahme bazrdžana

Što sam mlada! Da sam voda hladna,
Ja bih znala, gdje bi izvivala:
Kraj dućana Ahme bazrdžana,
Ne bi l' Ahmi žeđa donijela,
Ne bi li se vodice napio,
Ne bi l' mene u vodi popio,
Ne bi li mu na srce panula
i na srcu ranu načinila.

(Sevdalinka)

TUMAČENJE RIJEČI

bazrdžan - trgovac

RAZGOVOR O PJESMI

- * Šta je poželjela zaljubljena djevojka?
- * Zašto ona hoće da postane voda?
- * Gdje bi joj izvor bio?
- * Zašto?
- * Da li njena čudesna želja da bude „voda hladna” otkriva tajnost njene ljubavi prema Ahmi ili, možda, njenu dovitljivost? Šta mislite?

Pročitajte lirsku narodnu pjesmu „Karanfile, cvjeće moje” i uporedite je sa ovom pjesmom.

Odredite po čemu su ove dvije sevdalinke slične.

Prvi sevdah - rana pod srdašcem

Prvi sevdah - rana pod srdašcem,
 Drugi sevdah - rana na srdašcu,
 Treći sevdah - rana u sdašcu!
 Preboljeću ranu pod srdašcem,
 Preboljeću ranu na srdašcu,
 Al' ne mogu ranu u srdašcu!

(Sevdalinka)

RAZGOVOR O PJESMI

Ova pjesma najbliže objašnjava ljubavno stanje imenovano riječju „sevdah”.

- * Na kojem je mjestu prvi sevdah napravio ranu?
- * A drugi?
- * Je li unutrašnjost srca mjesto gdje se dogodi čežnja koja se nikad ne zaboravlja?
- * Da li primjećujete stepenovanje sevdaha po snazi, intenzitetu?

Ljepotu sevdalinke, melodičnost i ritmičnost, najbolje ćete osjetiti ako je pjevate. Zamolite nastavnika da vam u tome pomogne.

ZAPAMTITE

Gradacija je stilska figura kojom se izrazi i pjesničke slike ređaju po jačini.

SEVDALINKA

Sevdalinka je kratka narodna pjesma o ljubavi, zapis o sevdahu... Taj davno minuli uzdah najjače je živo svjedočanstvo dubokog emocionalnog života našega naroda. Ovu lirsku pjesmu izrodili su posebni uslovi života, nametnuti osmanlijskom vladavinom u našim krajevima. Sevdalinka je nastala u XVI vijeku u gradskoj muslimanskoj sredini, na mjestima gdje se uzdisalo, čeznulo i voljelo: u avliji sa kapidžikom, u bašči sa čardakom, na ašik pendžeru, u dućanu i bazerdžanu, u rodnom šeheru i mahali, na sastanku... a pjevana, najčešće uz saz, na sijelu ili akšamluku, u kulama kamenim i bogatim i u kućama sirotinjskim.

Sevdalinka je izvezeni djevojački uzdah na đerđefu, tanahni šapat pretočen u glasovitu pjesmu, koju i danas doživljavamo i pjevamo, čuvajući starodrevnu tehniku i izvorne oblike popijevke i tonaliteta i njenu sjetnu, tužnu i katkad bolnu intonaciju.

Beša ti se na moru kovala

Beša ti se na moru kovala,
Kovale je do tri kujundžije.
Jedan kuje, drugi pozlaćuje,
Treći meće od zlata jabuke.
Ode beša od grada do grada,
U svakom je dobro darovana,
U Stambolu svilom naložena,
U Saraj'vu dilbom pokrojena.
Dođe beša mom djetetu dragom,
U toj beši lijep san usnilo,
A majka mu tanke koše kroji,
Koše kroji, a godine broji:
Koliko je u košulji žica,
Toliko mi živi godinica!
Koliko je na mahrami grana,
Toliko mi imao jarana!

(Narodna uspavanka)

TUMAČENJE RIJEČI

beša-bešika, kolijevka; kujundžija-zlatar; koša-košulja; jaran-drug.

RAZGOVOR O PJESMI

Ovo je jedna od najljepših narodnih uspavanki.

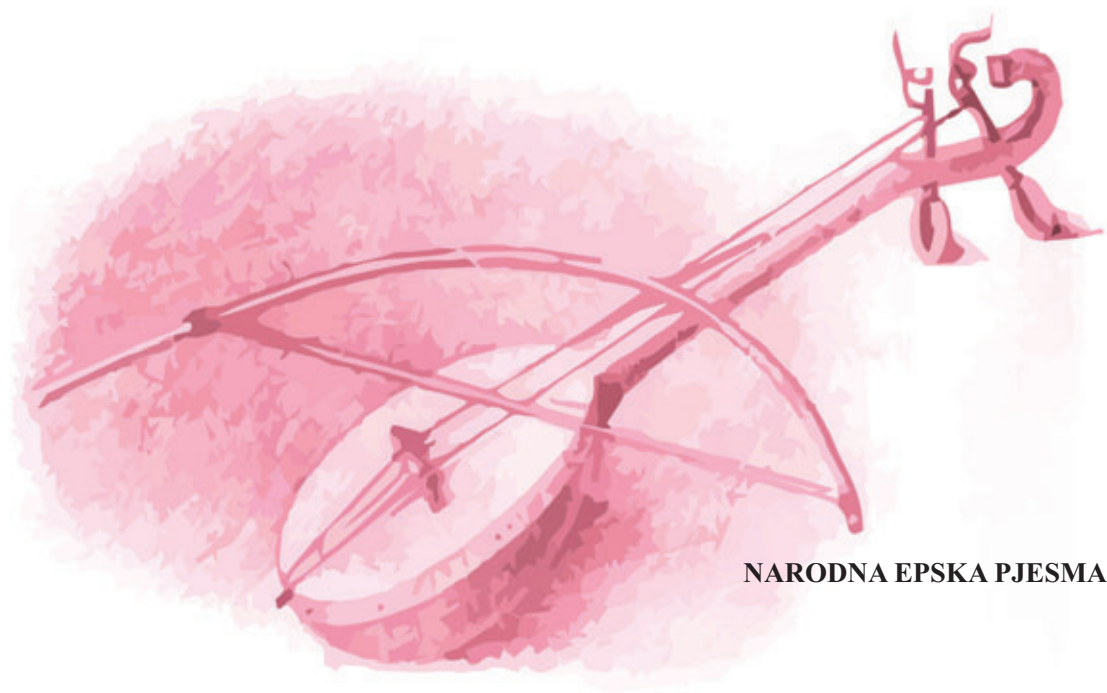
- * Koliko je kujundžija radilo na beši?
- * Čime je ukrašava treći kujundžija?
- * Koji joj je dar iz Stambola?
- * Čime je darovana u Sarajevu?
- * Ko nam priča o kolijevci? Narodni pjevač ili majka?
- * Izdvoji stihove u kojima majka blagosilja dijete .
- * Obrati pažnju na uspavljujući ritam pesme!

ZAPAMTITE

Uspavanke su pjesme koje se pjevaju tiho, laganim uspavljujućim tonom.

Pokušajte pjevusiti ovu pjesmu zamišljajući da uspavljujete dijete.

NARODNA EPSKA PJESMA

Bajraktare, moje dijete drago

„Bajraktare, moje dijete drago,
 De zapjevaj tanko, glasovito,
 Deder naše razgovori društvo,
 Zašto nam se porušilo pusto!“
 Tad zapjeva Ibro bajraktare:
 „Ostaj s Bogom, zemljo Bosno ravna
 I u tebi šehar Sarajevo,
 U Saraj’vu naše tanke kule
 I u kulama ostarjele majke
 I u njima vjerenice ljube!
 Mi odosmo na carevu vojsku
 Preko Une, preko vode Save,
 Mimo trides i četiri grada,
 Sedamdeset i sedam konaka,
 Dok se siđe niže Temišvara
 Mi odosmo pram sve sedam kralja.
 Naše majke, ne nadajte nam se!
 Mile seke, ne vesel’te nam se!
 Vjerne ljube i vi se udajte;
 Mi ćemo se izženiti amo
 Crnom zemljom i zelenom travom.
 Sretnijeg će kuća pričekati,
 Nesretnijeg nikad vidjet neće“.
 Istom im se iskahari društvo.
 To Džananu vrlo despet bilo.
 Odmah njemu bajrak izmaknuo,
 Pa ga dade krajem sebe drugu,
 Svome drugu Hasan odobaši.
 Onom Džanan čehru udario:
 „Šta uradi, Božiji nesretniče?
 A šta naše iskahari društvo?!
 Hajde doma, Božji nesretniče,
 Pa ti ljubi na dušeku ljubu!“
 Vjera i Bog, Saraj’vu ga vrati.
 Tad zapjeva buljubaša Džanan:
 -„Ostaj s Bogom, zemljo Bosno ravna

I u tebi šehar Sarajevo
 I po njemu naše tanke kule,
 Iz okola pletom opletene,
 A ozgora slamom pokrivenene,
 I u kulama vjerenice ljube!
 One nose do koljena sukno,
 Jednu kravu uza kulu muzu,
 Štono hrani bijesna junaka,
 A junaka za vakoga danku!
 Ovnovi se hrane za kurvana,
 Dobri konji za duga mejdana,
 a junaci za vakije dana!
 Mi odosmo na carevu vojsku,
 Mimo trides i četiri grada,
 Sedamdeset i sedam konaka,
 Dok se siđe niže Temišvara,
 Mi odosmo pram sve sedam kralja.

.....

Ako nama vakti sahat dođe.
 Te pomremo niže Temišvara,
 Svakako je jednom umrijeti,
 Ja šta, junak, ni žaliti neću:
 Ostala mi u Saraj'vu kula,
 Tri su joj se oborile čoše,
 A četvrta sohom poduprta,
 Oko kule nigdje ništa nejma:
 Koza bara i čorava gara,
 Seka Ajka i starica majka,
 Kvočka - kokoš i troje pilića,
 Bog ubio iz planine orla,
 Odnese mi kvočku od pilića,
 Ostade mi troje siročadi!
 Toga, jedan, žalim u Saraj'vu!
 Kad to čula Džanina družina,
 Sve vrisnulo, puške zapalilo,
 Sve dva i dva zapjevaše zaj'dno :
 -„Baš je nako, kako Džanan kaže“.

TUMAČENJE RIJEČI

konak - prenoćište; kurban - žrtva; mejdan - bojište, bitka; šićariti - koristiti se; anterija - ženska odeća; vakti sahat - vrijeme umiranja; čehru udariti - namrgoditi se; dušek - postelja.

RAZGOVOR O PJESMI

Ovo je odlomak iz epa „Buljubaša Džano prima po muhura carskog.”

Čitava ova pjesma po svojoj zamisli svjedoči o težnji bosanskog naroda za samoodređenjem i suodlučivanjem o sudbini zemlje.

- * Da li vam se dopada odlomak?
- * O čemu govori?
- * O čemu pjeva Ibro bajraktar?
- * Zašto se oprašta od Bosne ravne i šeher Sarajeva?
- * Koga ostavljaju odlaskom na carevu vojsku?
- * Za čije se interese bore?
- * Pronađi stihove u kojima se Ibro obraća majkama, sestrama i vjernim ljubama.
- * Šta im Ibro kazuje?
- * Zašto Džanan uzima bajrak Ibru?
- * Zašto on počinje pjesmu?
- * U čemu se njegova pjesma razlikuje od Ibrove?
- * Šta bi žalio Buljubaša Džanan ako vakti sahat dođe?
- * Kako se osjeća družina poslije njegove pjesme?
- * Koja je najčešća stilska figura u pjesmi?

ZAPAMTITE

Epitet je u gramatičkom smislu najčešće pridjev koji se dodaje temi da bi se slikovito istaklo neko njeno svojstvo. U epskim pjesmama ponavljaju se skoro uvijek isti epiteti.

Pronađite u ovoj pjesmi stalne epitete tj. one epitete koji se najčešće pojavljuju u epskim narodnim pjesmama

EPSKA NARODNA PJESMA

Prvi zapisi bošnjačkih epskih pjesama su s početka XVIII vijeka, ali ima dosta podataka koji postojanje naših epskih pjesama vezuju za početak XV vijeka. Narodne pjesme u kojima se naširoko priča i pripovijeda o nekom događaju iz prošlosti zovu se epske pjesme. U njima su opjevani poznati junaci i njihovi podvizi u borbi za pravdu. Događaji su otpjevani nadugo i naširoko, a pojedini dijelovi se ponavljaju po nekoliko puta. Pripovijedanje ima miran tok, bez neočekivanih obrta i dramske napetosti.

Opis junaka je ustaljen - opisuje se njegovo junačko oružje, zlatom i srebrom ukrašeno njegovo odijelo,

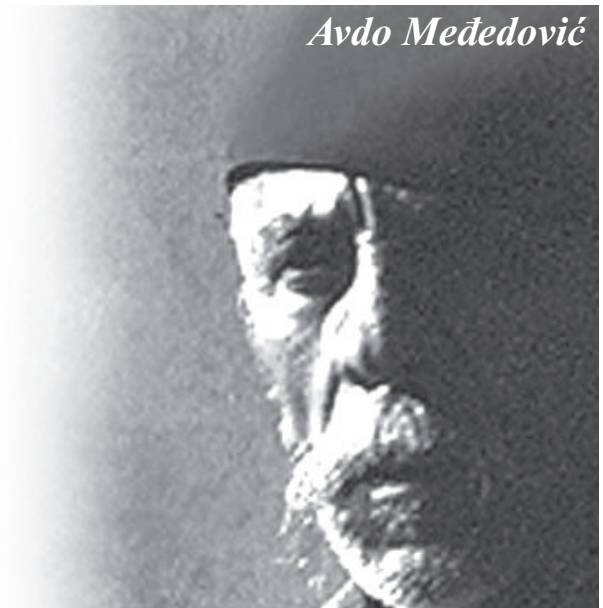
njegov junački konj i td. Najčešće opjevani junak u bošnjačkim narodnim epskim pjesmama je Alija Đerđelez. Epske narodne pjesme su ispjevane u epskom desetercu, s cezurom poslije četvrtog sloga. Jezik epske pjesme je narodni.

Sačuvali su ih i prenosili narodni pjevači. Najznačajniji među njima su: Mehmed Kolak Kolaković, Hamid Kunjić, Ramo Dervišević, svi iz XIX vijeka, Omer Šestanović, Ibro Topić, Avdo Međedović, Ćor Huso Husović, Murataga Kurtagić, iz XX vijeka.

Bošnjačke epske pjesme najviši su i umjetnički najsavršeniji izraz južnoslavenskog narodnog stvaralaštva.

Najznačajniji sakupljač naših epskih pjesama je Kosta Herman koji je 1878. i 1879. godine objavio zbirku bošnjačke epike u dvije knjige pod nazivom „Narodne pjesme muhamedovaca u Bosni i Hercegovini“.

Avdo Međedović

EPSKO-LIRSKE VRSTE

Hasanaginica

Što se bjeli u gori zelenoj?
Al' su snjezi, al' su labudovi?
Da su snjezi, već bi okopnuli,
labudovi, već bi poletjeli;
nit' su snjezi, nit' su labudovi,
nego šator age Hasan-age:
on boluje u ranam ljutim.
Oblazi ga mater i sestrica,
a ljubovca od stida ne mogla.
Kad li mu je ranam' bolje bilo,
ter poruča vjernoj ljubi svojoj:
„Ne čekaj me u dvoru b'jelomu,
ni u dvoru, ni u rodu momu!”
Kad kaduna riječ razumjela,
još je jadna u toj misli stala,
jeka stade konja oko dvora,
i pobježe Hasanaginica,
da vrat lomi kuli niz pendžere.
Za njom trče dvije ćeri djevojke:
„Vrati nam se, mila majko naša,
nije ovo babo Hasan-aga,
već daidža, Pintorović beže!”
I vrati se Hasanaginica,
ter se vješa bratu oko vrata.
„Da, moj brate, velike sramote,
gdje me šalje od petero djece!”
Beže muči, ne govori ništa,
već se maša u džepe svione,
i vadi njoj knjigu oprošćenja,
da uzimlje potpuno vjenčanje,
da gre s njime majci uzatrage.
Kad kaduna knjigu proučila,
dva je sina u čelo ljubila,
a dv'je ćeri u rumena lica:
a s malahnim u bešici sinkom,
od'jelit se nikako ne mogla,

već je bratac za ruke uzeo,
i jedva je sinkom rastavio,
ter je meće k sebi na konjica,
s njome grede dvoru bijelomu.
U rodu je malo vr'jeme stala,
malo vr'jeme, ni nedjelju dana,
dobra kada i od roda dobra,
dobru kadu prose sa svih strana,
da najveće imotski kadija.
Kaduna se bratu svomu moli:
„Ah, tako te ne želila, braco!
Nemoj mene davat za nikoga,
da ne puca jadno srce moje,
gledajući sirotice svoje!“
Ali beže ne hajaše ništa,
već nju daje imotskom kadiji.
Još kaduna bratu se moljaše,
da njoj piše listak, b'jele knjige,
da je šalje imotskom kadiji:
„Djevojka te l'jepo pozdravljaše,
a u knjizi l'jepo te moljaše,
kad pokupiš gospodu svatove,
dug polduvak nosi na djevojku,
kada bude agi mimo dvora,
nek' ne vidi sirotice svoje!“
Kad kadiji b'jela knjiga dođe,
gospodu je svate pokupio,
svate kupi, grede po djevojku.
Dobro svati došli po djevojku,
i zdravo se povratili s njome.
A kad bili agi mimo dvora,
dvije ćerce s pendžera gledahu,
a dva sina pred nju izhođahu:
tere svojoj majci govorahu:
„Svrati nam se, mila majko naša,
da mi tebi užinati damo!“
Kad to čula Hasanaginica,
starešini svatov' govorila:

„Bogom brate, svatov' starešina,
ustavi mi konje uza dvora,
da darujem sirotice moje!”
Ustaviše konje uza dvora.
Svoju decu l'jepo darovala:
svakom sinku nazve pozlaćene,
svakoj ćeri čohu do poljane;
a malomu u bešici sinku,
njemu šalje u bošči haljine.
A to gleda junak Hasan-aga,
ter dozivlje do dva sina svoja:
„Hod'te amo, sirotice moje,
kad se neće smilovati na vas,
majka vaša srca arđaskoga!”
Kad to čula Hasanaginica,
b'jelim licem u zemlju udrila,
uput se je s dušom rastavila,
od žalosti, gledajuć' sirota!

(Bošnjačka narodna balada)

RAZGOVOR O PJESMI

Hasanaginica je jedna od najljepših balada u svjetskoj narodnoj književnosti. Nju je otkrio i u svijet književnosti uveo italijanski putopisac Alberto Fortis 1774. Oduševljeni njenom očaravajućom ljepotom, tih godina su je na gotovo sve evropske jezike prepjevali najveći pjesnici toga doba: Gete - na njemački, Prosper Merime - na francuski, Valter Scot - na engleski, A.S Puškin - na ruski jezik. Hasanaginica je vrlo složena pjesma. Jednako su u njoj zastupljeni i lirski i epski i dramski elementi.

- * Uočite na početku balade prekrasnu lirsku sliku.
 - * Odredite mjesto otpočinjanja radnje.
 - * Obratite pažnju na dramski elemenat - unutrašnji sukob koji se dešava u duši Hasanaginice.
- Hasanaginica je glavna ličnost u baladi.
- * Kako je narodni pjesnik opisuje ?
 - * Pronađite stihove u kojim je ona osvijetljena kao nježna i brižna majka.
 - * Da li je Hasan-aga, druga najvažnija ličnost u pjesmi, opisan kao idealan junak ili

kao običan čovjek?

* Pronađite mjesto u kojem se on otkriva kao osjećajna ličnost .

Balada Hasanaginica govori mnogo o vremenu u kojem je nastala.

* Kakav je bio položaj žene u tom vremenu?

* Razmislite o pitanju identiteta Hasanaginice! Ona nema najvažniji beleg identiteta: ime! Šta to govori u položaju žene?

* Kakva su bila njena prava?

* Da li su ti zakoni i običaji bili ponekad uzrok tragedije žene?

Porazgovarajte o tome sa nastavnikom i sa vašim roditeljima.

Umjetnička vrijednost Hasanaginice se u mnogome temelji na pjesničke slike izuzetne jezičke i vizuelne ljepote. To je postignuto upotrebom stilsko - izražajnih sredstava.

* Pronađi epitete u ovoj baladi.

* Kojom stilskom figurom se pjesnik poslužio na početku pjesme?

ZAPAMTITE

Slavska antiteza je stilska figura koja se sastoji od pitanja, negativnog odgovora na pitanje i tačnog odgovora na pitanje. Ime je dobila po tome što se često upotrebljava u pjesmama slavenskog porijekla.

BALADA je lirsko - epska pjesma izuzetno snažne osjećajnosti i tragičnog završetka. Zbog događaja, pripovijedanja i ličnosti koji su nosioci radnje, baladu doživljavamo kao epsku tvorevinu. Međutim, dominantna uloga lirskih slika i stilskoizražajnih sredstava lirske pjesme, baladu određuju kao lirsku. Zbog prisustva i značaja lirskih i epskih elemenata, balade svrstavamo u lirsko - epske pjesme. Radnja u baladi je data kratko. Kratki su i opisi. Nema epskog ponavljanja. Pojedini prizori u baladi mijenjaju se veoma brzo. U njoj imamo sukob ličnosti, imamo kratke i dosta emotivne dijaloge, kompozicija joj je dramska, što znači da balada sadrži i neke elemente dramskog roda. U zapadnoevropskoj književnosti balada je njegovana više kao oblik umjetničke pjesme, što nije slučaj sa književnošću južnoslovenskih naroda, gdje je balada prisutnija u narodnoj usmenoj književnosti.

ROMANSE su vedre i vesele narodne pjesme sa iznenadnim preokretom i nepredvidivim rješenjem. To su pjesme o čulnoj ljubavi, dramskog zapleta, duhovitog preokreta i kraja.

Neke bošnjačke balade i romanse idu u sam vrh svjetskog narodnog stvaralaštva.

PRIČA, BASNA, HIĆAJA

Priča o Ali-babi i četrdeset hajduka (odlomak)

Sa imenom Allaha, Milosnog, Premilosnog

Priča se - a Allah najbolje zna sve u onostranosti svojoj. On je najupućeniji u zbivanja što se dogodiše davnim i isčezlim narodima, kao i ono što će se tek zbiti - da su nekada davno, u starome vaktu i zemanu, u jednome persijskom gradu, u Horasanu, živjela dva brata od kojih se jedan zvao Kasim, a drugi Ali-baba. Otac im umre ostavivši sinovima tek nešto malo i nedovoljno, a poslije podjele

babine zaostavštine, Kasim se oženi bogatom ženom koja je imala imanja i vrtove, vinograde i dućane prepune divne robe i skupocjenih stvari. Kasim se poče baviti trgovinom i, uz naklonost sudbine, obogati se još više, tako da zauze dostojno mjesto među trgovcima i ugled među prvacima.

Ali-baba se, pak, oženi sirotom djevojkom koja ne imadaše prebijene pare ni kuće, niti bilo kakve imovine. Helem, Ali-baba uskoro potroši ono što je naslijedio od oca, a potom ga obužeše jad i čemer, tako da nije znao šta da učini. Nije mogao smisliti kako da dođe do hrane i da se sredstava za život domogne...

Dovijajući se i smišljajući kako da dođe do sredstava za život i kako da se domogne korice hljeba, on pomisli:

„Ako od preostalih novaca kupim sjekiru i magarce pa odem u planinu, nasiječem tamo drva, vratim se i prodam ih na gradskoj pijaci, sigurno ću za drva dobiti dovoljno da se oslobodim svoga jada i da novac potrošim na porodicu.”

Ali-baba se uhvati za tu misao, pa požuri da kupi magarce i sjekiru. Onda se zaputi u planinu sa tri magarca od kojih je svaki bijo poput mazge. Provede dan sijekući drva i vežući tovar, a čim pade večer, natovari magarce i poče se spuštati prema gradu. Najzad stiže na pijacu gdje prodade drva i pripomože se tim novcem trošeći ga za svoje

nužne potrebe. Ali-baba se razgali i razvedri, te svesrdno zahvali Allahu, razdragana srca i vedra oka, smirene duše.

Potraja to tako sve do jednoga dana kada se, sijekući drva u planinu, malo uspravio. Odjednom ugleda kako se nekakav duman diže i širi sve dok ne zakrili obzorje. Čim dumana nestade, ukazaše se konjanici poput ljutih lavova i hrtova - do zuba naoružani, u oklope utonuli i sabljama opasni, kopljima okićeni i lukovima zametnuti.

Ali-baba se uplaši i sav ustreperi. Drhteći tako, pope se na visoko drvo i sakri u granju plašeći se konjanika i misleći da su nekakvi lopovi. Helem, pošto se sakri u olistalom granju, on ih poče pažljivo i u čudu posmatrati, pa kada s drveta osmotri konjanike, uveri se da su to lopovi i hajduci. Ali-baba izbroja četrdeset ljudi od kojih je svaki jahao konja najplemenitije rase, te se još više uplaši i još veća strepnja ga obuze, tako da mu koljena zadrhtaše, grlo mu se osuši i naprosto obnevidje. Utom se konjanici zaustaviše i sjahaše, pa konjima dadoše bisage zobi, a onda svaki konjanik pohita ka bisagama pričvršćenim na leđima svoga izvrsnog konja. Odvezaše bisage i ponesoše ga svako oko svoga vrata, dok ih je Ali-baba pažljivo posmatrao s drveta. Onda harambaša pođe ispred ostalih vodeći ih prema kraju planine i zaustavi se pred nekakvim malim metalnim vratima na mjestu tako gusto obraslom travom da se vrata skoro nisu ni vidjela od šiblja i trnja. Ali-baba nije ranije uočio ta vrata, nikada ih nije vidio, niti je nabasao na njih.

Kad se hajduci zaustaviše pred čeličnim vratima, harambaša povika koliko ga grlo nosi: - Sezame, otvori vrata!

Istoga trena, dok je on izgovarao te riječi, vrata se otvoriše i vođa uđe u pratnji hajduka koji su nosili bisage.

Ali-baba se zabezeknu, potpuno uvjeren da su sve bisage pune bijeloga srebra i suhoga zlata, znajući da su ti lopovi postavljali busije na drumovima, vršili upade na sela i gradove, i zulum činili svijetu, a kada god bi opljačkali kakav karavan, ili kada bi napali selo, donosili su plijen na to osamljeno mjesto, skriveno i daleko od pogleda.

Ali-baba ostade na drvetu, skriven i bez riječi, ne mičući se, ali je motrijo hajduke budno prateći šta rade, dok ih najzad ne ugleda kako izlaze s praznim bisagama predvođeni harambašom. Oni pričvrstiše bisage na konje, kao što su i bile, i čim ih zauzdaše, uzjahaše svoje konje i zaputiše se na istu stranu odkuda su i došli. Jezdili su tako dok se ne udaljiše i izgubiše iz vida.

Ali-baba ostade nijem od straha, nepokretan i bez daha. Nije silazio s drveta dok se hajduci ne udaljiše i izgubiše iz vida.

Pošto se Ali-baba uvjeri da su to zli ljudi - kazivao je pripovjedač - pošto nestade straha i najzad se smiri, on se spusti s drveta, priđe maloj kapiji, zaustavi se pred njom osmatrajući je i misleći: „Ako kažem: Sezame, otvori vrata, kao što je učinio harambaša, hoće li se otvoriti“.

Ali-baba se odvaži i izgovori te riječi, a vrata se otvoriše. Zapravo, bilo je to mjesto koje

su sagradili džini-maridi i bilo je začarano najmoćnijim hamajlijama, a riječi Sezame, otvori vrata predstavljale su šifru za skidanje čarolije i za otvaranje vrata.

Ugledavši da su vrata otvorena, Ali-baba uđe i tek što pređe prag, dveri se zatvoriše ta njim. Ali-babu obuze nemir i on u strahu reče nešto bestidno - Bože sačuvaj! Pošto se priseti riječi Sezame, otvori vrata, smiri se i reče:

- Baš me briga što su se vrata zatvorila kad znam tajnu kojom se otvaraju!

(Arapska narodna književnost)

TUMAČENJE RIJEČI

duman - magla; helem - kako bude; busija - zasjeda; zulum - nasilje; džini-maridi - nevidljiva bića; hamajlija - zapis; dveri - vrata.

RAZGOVOR O PRIČI

Ova priča je iz davne prošlosti. Pripada arapskoj narodnoj književnosti i jedna je od priča koje Šeharzada kazuje caru Šahrijanu da bi na taj način produžila svoj život. Priče iz Hiljadu i jedne noći su iz drevne indijske književnosti. Na arapskom jeziku zabilježene su krajem XV vijeka. U Evropi su prvi put objavljene 1704. godine, od kada ne prestaje njihova popularnost. Okosnicu ovih priča čini Šeherzadino lukavstvo u pričanju, njeno domišleno umetanje početka naredne priče na kraju noći da bi se car zainteresovao i produžio joj život za još jednu noć. Sve to traje hiljadu i jednu noć nakon čeg se car Šahrijan zaljubljuje u Šeherzadu i uzima je za ženu.

* O čemu govori ova priča?

* Kako živi Ali-baba?

* Šta je odlučio da bi promijenio stanje u kojem se nalazi?

* Ko nam priča ovu priču? Ko je pripovjedač?

Mada ova istočnjačka priča ima realan okvir, u govornoj vježbi, pronađite mjesta u priči koja su pomalo bajkovita.

Lisica i gavran

Ugrabio gavran veliki komad lijepog žutog sira i ponio ga u gnijezdo da ga na miru pojede. Leteći se umori i sletje na granu velikog drveta. Sir je mirisao i miris je privukao gladnu lisicu. Sjedne lisica ispod drveta, gleda u gavrana i misli kako da se dočepa sira.

- Kako ti je lijepo i sjajno perje, dragi gavrane! - reče lisica umiljatim glasom.

Gavran šuti.

- Još kad bi imao tako lijep glas kao što imaš lijepo perje, gdje bi ti bio kraj, - veli lisica gledajući jednako u sir.

Gavran je i dalje šutio.

- Poznajem tvoju familiju. Svi u njoj imaju lijep glas. Ali ti, dragi gavrane, imaš sigurno najljepši glas. Ko ima tako lijepo i tako sjajno perje mora imati još ljepši glas.

Prevari se gavran pa otvori kljun i graknu. Sir mu ispade iz kljuna, pa pade pred lisicu i ova ga pojede.

(Narodna basna)

RAZGOVOR O PRIČI

- * Koje su dvije životinje nosioci radnje u ovoj priči?
- * Koje ljudske osobine ima lisica?
- * A gavran?
- * Osim što govore, koje su još osobine pripisane lisici i gavranu u ovoj priči, koja nam slikovito otkriva svijet ljudi i mnoge istine o čovjeku?

ZAPAMTITE

Basna je kratko prozno djelo u kojem su nosioci radnje životinje. Kao i ljudi, one osjećaju, misle i govore. Basna uvijek ima pouku koja ljudima može biti od koristi.

Ženski jezik

Neki čovjek nađe na svojoj njivi zakopano blago, ali se poboja to reći svojoj ženi, jer se ona neće moći strpjeti i to će se među svijetom razglasiti, pa će mu onda zabiti (oficiri pašini) uzeti blago. Zato on smisli da najprije svoju ženu iskuša da li može očuvati tajnu, pa obnoć stavi u postelju jedno jaje i kada se ujutro probudi, reče ženi: „Nemoj nikome kazivati, ja sam noćas snio jedno jaje“. Kada on potom ode u čaršiju, žena priđe komšinici i reče joj da je njezin muž snio dvoje jaja, a komšinica to kaže svom mužu rekavši da je spomenuti snio petero jaja. Na koncu ova vijest stiže i do paše, a paša pozove tog čovjeka. Jadni čovjek ispriča paši sve kako se dogodilo, a paša ode na njivu i pokupi blago.

Mula Mustafa BAŠESKIJA

RAZGOVOR O PRIČI

Zbog poučnog sadržaja i njene osnovne karakteristike - slikanja psihološkog porteta ličnosti, isticanja najvažnijih karakternih osobina ljudi, HIČAJA je bila vrlo popularna prozna vrsta u našim krajevima.

- * Da li ova priča otkriva prirodu običnih ljudi?
- * Kazuje li nam nešto o prirodi žene?
- * O čemu nas još uči?
- * Čitajući ovu priču, saznajete li nešto o ondašnjem načinu života?

U govornoj vježbi opišite vrijeme u kojem je nastala ova priča. Obratite pažnju na riječ „zabiti“ - oficiri pašini.

ZAPAMTITE

Hićaje su kratke narodne priče poučnog sadržaja. Njih je sakupio i zabilježio Mula Mustafa Bašeskija (1731 - 1809), hroničar toga vremena.

LJETOPIS Mula Mustafe BAŠESKIJE je temelj bošnjačke kulturne historije. O njemu je Rešad Kadić napisao roman „Bašeskijin posljednji zapis”.

NARODNA PROZA

Epsko djelo pisano rečenicom nazivamo proza. Najpoznatije prozne vrste u našoj narodnoj književnosti su: bajka, basna, pripovijetka, zagonetka, hićaja i anegdota. U narodnoj prozi opisuju se stvarni i nestvarni događaji, odnosno, u njima je predstavljen stvarni i izmišljeni svijet. Ličnosti kao nosioci radnje, isto tako, mogu biti stvarne i izmišljene, iz ljudskog ili životinjskog svijeta: vile, krilati konji, divovi, zmajevi, aždaha i td. Narodna proza se znatno razlikuje od umjetničke. Prepoznatljiva je po specifičnom načinu pripovijedanja i živom narodnom govoru.

Narodna proza ima veliki sociološki (društveni) i etnički (moralni) značaj. Uči nas da volimo pravdu, poštenje i ljude.

Prolećna pjesma

*Izlaze djeca veselo
iz škole
i pjesmom plave
mlaki zrak aprila.*

*Od zvonke vreve istoga se trena
u parčad razbi tišina sokaka,
srebrnim
dječijim smijehom razorena.*

F.G.Lorka

Šumska vila

Rujnim glasom glase se kaćuni,
 Opora jaglika i sitni cvijet bosilja.
 Visokim pjevom zvone;
 Šumom prosuto svjetlo,
 Dokle se prostire ljubav dvije jarebice.

Moja vilo od vite vlage
 I stasitog ognja,
 Gdje me to mamiš uz sunčanu stranu?
 Moja muzo,
 Mamuzo mog vjernog konja,
 Što širi nozdrve na tvoj miris,
 Njišti i 'rže na tvoj zov,
 Ušima strže na tvoj pogled
 I nosi me tamo,
 Gdje mu ti rekneš,
 Kud li me to mamiš
 Uz sunčanu stranu?

Ferid Muhić

RAZGOVOR O PJESMI

Pjesma *Šumska vila* spada u ona rijetka lirska ostvarenja koja čitaocu oduzimaju dah! Šta reći o pjesmi, ako svaka riječ svojom zvučnošću može da nadglasa njen tanahni, jedva čujan i tajanstven zov, koji nas zbunjene i zanesene mami u ljepotom osvjetljene duboke i guste šume... Šumska vila je pjev, a pjev je ono što se samo jednom može čuti. Upamćen i riječima sazdan pjev osobina je samo velikih pjesnika!

* Šta je tema ove pjesme?

* Ko se rujnim glasom glasi?

* Koga li to taj zov zove?

Obratite pažnju na neuobičajenu upotrebu pridjeva uz imenice *glas, vlaga i oganj*.

* Da li je ovakav spoj misaono opravdan? Šta mislite?

Pronađite u pjesmi sva stilsko-izražajna sredstva (stilske figure) i objasnite ih. Pokušajte otkriti kriveni (drugi član) metafore u naslovu pjesme.

O PJESNIKU

Filozof i lirik izuzetne snage Ferid Muhić rođen je 1943. godine na Visokim Rudinama, selo Mahoje (Zavidovići), u Bosni. Do sada je objavio preko dvadesetak knjiga, od kojih posebno izdvajamo: „Štit od zlata“, „Falco peregrinus“, „Sto koraka iznad“, „Šum Bosne“ i „Dim ugarka snova“. Dr. Ferid Muhić redovni je profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Skoplju i počasni profesor na osam univerziteta u svijetu.

Bajka

Zavole rana u polju ruža crni bodljikavi
trn.

Ti ne veruješ meni, je li, dragi, da je ruža
zavolela trn?

I kada mu ona u jednu bisernu zoru reče
kako ga voli, on se grohotom i prezrivo nasmeja.

Ti ne veruješ meni, je li, dragi, da se trn
prezrivo nasmejao?

A kada jednoga dana neko htede uzbrati
ranu u polju ružu, trn mu izbode ruke.

Ti ne veruješ meni, je li, dragi, da mu je trn
izbo ruke?

Desanka Maksimović

RAZGOVOR O PJESMI

Iako uglavnom vlada mišljenje da stihovi Desanke Maksimović idu lako, da su melodični i pjevljivi, ipak u pjesmama u prozi koje su je privukle dosta rano, ona se potpunije i više pjesnički izražava.

Bajka je pjesma u prozi.

- * U šta se ruža zaljubila?
- * Ko u to ne vjeruje?
- * Zašto se trn prezrivo nasmijao?
- * Šta je trn uradio kad je neko htio uzbrati ružu?
- * Da li trn voli ružu?
- * Mogu li se trn i ruža voljeti?
- * Zašto pjesnikinja naziva ovu pjesmu bajkom?
- * Očekuje li ona odgovor na pitanja koja upućuje dragom ?

ZAPAMTITE

Pjesma u prozi je pjesma koja je vizuelno u proznom obliku, a po osećajnosti, misaonosti, ljepoti jezika i stilskim figurama je lirski. Pjesma u prozi ima izraženu ritmičnost i lirsku slikovitost kakvu ne nalazimo u proznom tekstu.

Ova pjesma ima preneseno značenje zahvaljujući jednoj stilskoj figuri.

Alegorija je stilskoizražajno sredstvo kojim se riječima, slikama, a nekada i cijeloj pjesmi daje preneseno značenje. Upotrebom alegorije postiže se maštovitost. Veoma je česta u narodnoj lirskoj pjesmi.

Pročitajte narodnu pjesmu **Ljubavni rastanak**, u kojoj se rastanak momka i djevojke pretstavlja rastankom dva cvijeta. Uporedite je sa Bajkom Desanke Maksimović.

O PJESNIKU

Desanka Maksimović je rođena u selu Rabrovici kod Valjeva 1898. godine, a umrla 1993. godine. Gimnaziju je završila u Valjevu, a Filozofski fakultet u Beogradu. Svijet je doživljavala na poseban i topao način. Desankinu ljubav prema životu prati etički stav i filozofija morala. Značajne zbirke pjesama su: „Vrt detinjstva“, „Zeleni vitez“, „Gozba na livadi“, „Nove pesme“, „Pesnik i zavičaj“ i „Zarobljenik snova“. Vrhunac njenog pjesničkog stvaralaštva je zbirka „Tražim pomilovanje“. Bila je pjesnikinja koja se mogla smatrati drugom majkom po učešću u odgoju djece. Njene pjesme su sastavni dio svačijeg djetinjstva.

Jesenski plač

Već jesen širi blatne skute svoje:
Drveću s glave vjetar kosu čupa
I mokrom rukom bjesomučno lupa
O mutni pendžer male sobe moje.

Priroda blijeda, bez čara i boje,
U hladnoj kiši svoje lice kupa.
Kroz bašču tuga u crnini stupa
I svuda za njom sablasti se roje.

Tek mjesec pokadkad prospe suze plave
viš mrtvog, cvijeća i uvele trave.
a ja i Lejla, moja draga muza, -
Baš k'o dva kipa sliveni od suza
žurimo u noć. I, sred naših grudi
Zaspala bol se polagano budi.

Musa Ćazim Ćatić

RAZGOVOR O PJESMI

Pjesnik je na majstorski način opisao kišnu jesen.

- * Može li jesen da plače?
- * Ima li drveće kosu?
- * Može li mjesec da prosipa suze?
- * Može li noć da zaspi i da se probudi?
- * Zašto pjesnik nečemu neživom daje ljudske osobine?
- * Kako se zove ta stilska figura?
- * Da li je ta sličnost slučajna?
- * Liči li vam jesen na pjesnika ili, možda, pjesnik na rasplakanu jesen?
- * Objasnite kompoziciju pjesme.
- * Koliko strofa ima ova pjesma?
- * Koja vrsta rime je u prvoj i drugoj strofi, a koja u trećoj?
- * Izdvojite najljepše lirske slike u ovoj pjesmi.

ZAPAMTITE

Stih je misaona, osjećajna i ritmička cjelina. To je jedan redak u pjesmi.

Strofa je motivska, misaona i ritmička cjelina koja se sastoji iz više stihova. Strofa od dva stiha naziva se **distih**, od tri **tercina**, od četiri **katren** i td.

Rima je glasovno podudaranje riječi na kraju stihova. S obzirom na to koji se stihovi rimuju razlikujemo: parnu (aa bb), ukrštenu (ab ab) i obgrljenu (ab ba) rimu.

Personifikacija je stilska figura kojom se predmetima, prirodi, nebeskim tijelima i sl. daju osobine živih bića, sposobnost da misle, osjećaju, govore i postupaju kao živa bića. Ova stilska figura doprinosi ljepoti i maštovitosti pjesničkih slika.
„Drveću s glave vjetar kosu čupa...”

Napišite priču o jeseni tako što ćete svoje osobine i svoja osjećanja darovati tom godišnjem dobu.

O PJESNIKU

Musa Ćazim Ćatić se rodio u Odžaku kod Modriče 12. marta 1878. godine, gdje je pohađao mekteb i osnovnu školu, a nakon očeve smrti i majčine preudaje seli se u Tešanj, uči brijački zanat, upisuje se u medresu i uči kod tešanjskog muftije Mesud ef. Smailbegovića arapski, turski i perzijski jezik.

Školovanje nastavlja u Carigradu,
Sarajevu i Zagrebu.
Veoma siromašan i nesređen, kao Matoš i
Ujevič, često mijenja mjesto boravka.

Umoran i teško bolestan od tuberkuloze,
nakon liječenja u Budimpešti vraća se u
Tešanj krajem marta 1915. godine. Umro
je 6. aprila iste godine i sahranjen na
tešanjskom groblju.

Iz prvog spomenara

Želim nekud da te vodim
dugo... dugo...
Malo veruj. Malo sanjaj.
Ništa drugo.

Iza šuma tiho veče
plavim kljunom svija gnezda.

Nikad ne znam da l' si reka,
ili ptica,
ili zvezda,
ili vetra slap.

Nikad ne znam gde te nosim:
da l' na dlanu, il' u kosi.

Iza šuma plavo veče
tiho kaplje
kap
po
kap.

Miroslav Antić

RAZGOVOR O PJESMI

Svi mi imamo spomenare. Neko ih čita drugom, neko ih čuva... Mnogima znamo samo korice: na neoplavnoj pozadini prosute zvijezde, neke oči, neki osmijeh, neko srce, a unutra -tajna.

Ovo je pjesma koju nam je poklonio Miroslav Antić iz svog spomenara.

- * Odredite temu ove pjesme?
- * Šta poželjeti, u šta vjerovati, šta sanjati?
- * Kako vidjeti da je neko i rijeka, i ptica, i zvijezda, i siloviti vjetar?
- * Koja stilska sredstva čine ovu pjesmu prekrasnom i čarobnom?

O PJESNIKU

Miroslav Antić je rođen 1932. godine u Mokrinu. Napisao je više knjiga pjesama za odrasle, kao i za djecu i mlade. Mladima su namijenjene knjige: „Nasmejani svet”, 1955, „Poslednja bajka”, 1964, „Plavi čuperak”, 1965. i druge. Umro je 1986. godine.

Osnovne karakteristike njegovog pjesničkog srca su iskrenost i beskrajna ljubav prema djeci. To je i razlog što su njegove pjesme mnogo čitane, što su sve one i za djecu, i za odrasle, i za sva vremena!

Sandžak

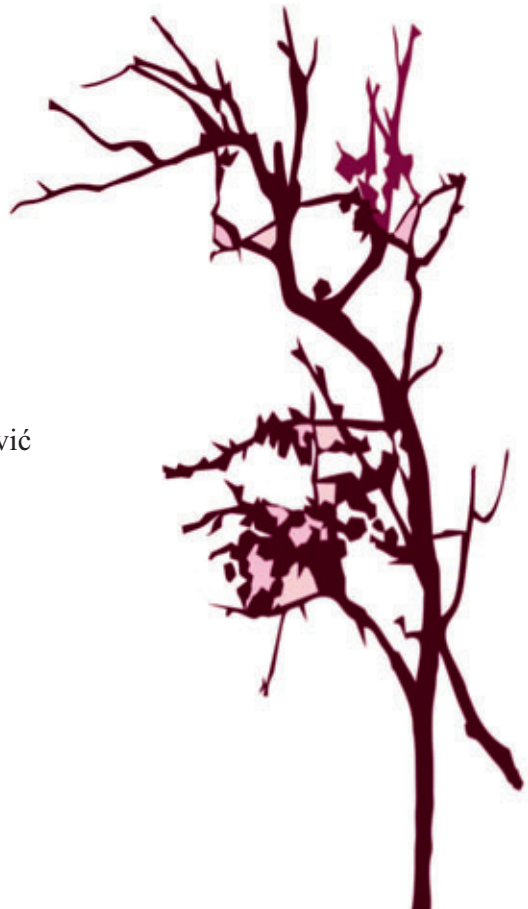
Sandžak - to je srce
Umornog pastira
Gasulhana svijeta
U srcu svemira
Gdje bolujem svoju
Nemoć pred vremenom.

Sandžak to je handžar
Zadjenut za pasom
Pjesma koja žudi
Za večitim glasom
Dok joj poskok sikće
U snu pod tjemenom.

Sandžak - to je majka
S trudom i kremenom
Što sinove doji
Vatrenim sjemenom
I odmiče nekud
Sa vječnim bremenom.

Sandžak - to je zemlja
Mojih pradjedova
Otkinuti biser
S đerdana svjetova
Biser je amanet
Da ga čuvam sinu.

Rasim Ćelahmetović

RAZGOVOR O PJESMI

Pjesma **Sandžak** je neobično otpjevana i duboko doživljena slika sudbine rodnog kraja koji je iznjedrio čudesno darovitog i sjajnog pjesnika Rasima Ćelahmetovića. Služeći se metaforom, pjesnik niže sliku za slikom da bi u svakoj odbolovao „nemoć pred vremenom”, čuvajući u svom srcu „otkinuti biser s đerdana svjetova” kao amanet koji se predaje onima što dolaze poslije nas.

* Šta je tema ove pjesme?

* Koji je glavni motiv?

* Obratite pažnju na upotrebu suglasnika „s” u stihovima : „Dok joj poskok sikće u snu pod tjemnom”.

* Kakav je zvučni efekat postignut tim postupkom?

ZAPAMTITE

Metafora je stilska figura u kojoj se riječi i izrazi koriste u prenesenom značenju. Veza između riječi ostvaruje se na osnovu sličnosti osobina koje se mogu porediti tako da se dobije nova slika. U suštini, metafora je skraćeno poređenje. Ona ne kazuje šta se s čim poređuje, kazuje samo drugi član poredbe.

”Otkinuti biser s đerdana svjetova”

Uočite u pjesmi lirske (pjesničke) slike.

Napravite razliku između pjesničkih slika: vizuelnih (koje se mogu vidjeti) i zvučnih (koje se mogu čuti).

O PJESNIKU

Rasim Ćelahmetović je rođen 1945. godine u Priboju. Zastupljen u više od 30 zajedničkih zbirki, antologija i zbornika poezije. Bavi se književnom kritikom i eseistikom. Pjesme su mu prevedene na turski, poljski, bugarski, makedonski i albanski jezik. Jedan je od osnivača Kluba pisaca u Priboju i utemeljivača književne manifestacije „Limske večeri poezije”. Dobitnik je književnih nagrada: „Blažo Šćepanović“ (dva puta), „Limske večeri poezije”, „Vukovi Lastari”, „Vijesti”, „Susreti drugarstva” i drugih nagrada. Za doprinos u razvoju kulture dobitnik je najvećih priznanja Opštine Priboj i „Zlatne značke” kulturno prosvjetne zajednice Srbije. Objavljene knjige su mu: „Prerane pjesme”, „Preprane vatre”, „Zimzelene tuge”, „Kazivanja o crnim gujama”, „Pisma sinu Samiru”, „Nepomenice” i „Za vodom bi krenule obale”.

Kamen

Ima kamen na mojoj okućnici,
okamenjen tu kad je iskrio prapočetka plamen.
Mojoj je trsi bio temelj kućni
i nišan na groblju
otkako je kamen.

Zasipa ga tresetnica kad biše trusovi i bitke,
a on nenadano nica kao pritajeno sjeme ...
Zarezan harf, o vječnosti mu,
ja znam da čitam
na kamenu mu tjeme.

On nije zatočen kamen u kamenu ...
U njemu žubore valovi ezana,
za imena nas što se u lozi rodismo.
Tu je ljepotica iz "1001 noći" vezana,
koju u snovima plodismo...
Povijali smo ga u prostore srca
i bacali ga samo, što dalje „s ramena”.
U našim molitvama po njemu vijore bajraci žita :
„Bože, daj hljeba s drveta i kamena“!

A zmije su u neko doba godine,
pod njim presvlačile sopstvenu kožu...
I čuvar moje okućnice, Gazija na bijelu atu,
o rebra mu oštrio sječivo nožu.

Redžep Nurović

TUMAČENJE RIJEČI

trsa-porodično porijeklo, soj; nišan - kameni nadgrobni znak; tresetnica - groznica;
harf - slovo (natpis); ezan - poziv na molitvu.

RAZGOVOR O PJESMI

U ovoj pjesmi Nurović kamen pretvara u porodičkog pretka, koji dostojanstveno i uspravno stoji da bi označio gdje je njegova okućnica, kao što nad mezarom takođe pokazuje na kome mjestu počiva prah njegovog ukućanina. Kamen je simbol čovjekove istrajnosti, znak koji se ponosito odupire vremenu kroz koje čovjek prolazi.

* O čemu pjesnik govori u ovoj pjesmi?

* Da li se kamen može uništiti?

* Kako je kamen opisan?

* Na kojim se mjestima nalazi?

Pjesnik kaže: Povijali smo ga u prostore srca

I bacali ga samo što dalje „s ramena“

Bacanje „kamen s ramena“ je do skoro bilo osnovno sportsko nadmetanje u našim krajevima.

Razgovarajte o tome sa vašim roditeljima.

ZAPAMTITE

Simbol je oblik metafore. To je riječ koja ima preneseno značenje. Uvijek se nečim što je konkretno, vidljivo, dodirljivo, materijalno, upućuje na nešto što je apstraktno.

Simbol je najčešće jedna riječ: **kamen** - kod Nurovića, **gavran** - kod E. A. Poa, **ptica** - kod Miljkovića, **albatros** - kod Š. Bodlera itd.

O PJESNIKU

Redžep Nurović je rođen 15. jula 1945. godine u Lukarima kod Novog Pazara. U rodnom mjestu je završio osnovnu, a u Novom Pazaru učiteljsku školu. Studirao je pravo. Kao učitelj radi u Lukarima. Bavi se književnošću i slikarstvom. Radovi su mu objavljivani po raznim časopisima i zbornicima. Djela: „Šta bi mi ostalo?“ (*Almanah*, 1997); „Pendžeri“ (*priče, El Kelimeh*, 2002); „Djed Fehim i šestoprsti Hrusto“ (*Almanah*, 2004); „Kamen“ (*izabrane priče, Libro kompanija*, 2008). Knjiga „Kamen“ prevedena je na slovenski jezik i izdata u Ljubljani 2009. godine.

Bosna

Bosna, to je jedna dobra zemlja.
Kad plače klobučaju kiseljaci.
Sagni se i pij, niko se ne ljuti.

U Bosni ima jedna tišina.
U toj tišini jedna njiva.
U toj njivi obeharalo stablo.

Zimi Bosna po svu noć srebrom zvoni.

Bosna ima Bosanca.
Kad Bosanac liježe na počinak
On polako glavu spušta na zemlju
Da zemlju ne povrijedi.

Bosna ima majku.
Majka se popne na brdo iznad pruge
Pa mahne mašinovođi.
Majka mahne masinovođi, a lokomotiva vrisne.

Bosna ima kuću
U kući živi starica
Njen smjeh je ajet o džennetu.

Izuj obuću kad prelazis
Koranu, Glinu
Savu i Drinu
Operi noge u rijekama
Bosna je ćilimom zastrta.

Nedžad Ibrišimović

RAZGOVOR O PJESMI

U pjesmi **Bosna** pjesnik je izrazio svoja osjećanja i misli o zemlji Bosni. Opisao je njenu ljepotu i ljepotu ljudskog života u njoj.

- * Odredite osnovno osjećanje u pjesmi.
- * Pronađite stihove u kojima pjesnik razmišlja o Bosni.
- * Imenjujte slike u kojima je opisana ljepota Bosne.
- * Odredite najsmisleniju poruku koju ova pjesma nudi.

Napišite pjesmu o svom zavičaju, jednostavno i iskreno, kao što je to uradio pjesnik Nedžad Ibrišimović. Naslov odredite sami.

O PJESNIKU

Nedžad Ibrišimović, bosanskohercegovački književnik, rođen je 20. oktobra 1940. godine u Sarajevu. U trećoj godini je ostao bez oca i s majkom odlazi u Žepče gdje završava osnovnu školu. Nakon jednogodišnjeg pohađanja tehničke škole u Zenici, 1957. godine prelazi u Sarajevo i pohađa srednju školu za primjenjene umjetnosti, odsjek vajarstvo i završava je 1961. godine. Nakon godinu dana nastavničkog rada u Žepču, upisuje studij filozofije u Sarajevu i diplomira 1977. godine.

Napisao je brojna djela, od kojih izdvajamo: „Ugursus”, „Karabeg” i „Knjiga Adema Kahrimana pisana Nedžadom Ibrišimovićem” (romani).

Prevođen je na češki, turski, albanski, engleski, francuski, španski, njemački i italijanski jezik. Nakon izlaska iz štampe remek djela „Vječnik” 2005., Društvo pisaca BiH ga je kandidiralo za Nobelovu nagradu. Roman „Vječnik” je oborio sve rekorde u izdavačkoj kući Svjetlost iz Sarajeva, uključujući i Selimovićev „Derviš i smrt”. U januaru 2009. godine u izdanji IKD „Šahinpašić” objavljeno je osmo izdanje „Vječnika”, a ukupan tiraž svih izdanja je 12.000 primjeraka.

O klasje moje

O klasje moje ispod golih brda,
Moj crni hljebe, krvlju poštrapani,
Ko mi te štedi, ko li mi te brani
Od gladnih tica, moja muko tvrda?

Skoro će žetva... Jedro zrnje zrije...
U suncu trepti moje rodno selo.
No mutni oblak pritiska mi čelo,
I u dno duše grom pada i bije.

Sjutra, kad oštri zablistaju srpi
I snop do snopa kao zlato pane,
Snova će teći krv iz moje rane -
I snova pati, seljače, i trpi...

Svu muku tvoju, napor crnog roba,
Poješće silni pri gozbi i piru...
A tebi samo, kô psu u sindžiru...
Baciće mrve... O, sram i grdoba!...

I niko neće čuti jad ni vapaj -
Niti će ganuti bol pjanu gospodu...
Seljače, goljo, ti si prah na podu,
Tegli i vuci, i u jarmu skapaj!

O klasje moje ispod golih brda,
Moj crni hljebe, krvlju poštrapani,
Ko mi te štedi, ko li mi te brani
Od gladnih tica, moja muko tvrda?!

Aleksa Šantić

RAZGOVOR O PJESMI

Pjesma **O klasje moje** je socijalna pjesma.

- * Koji motivi određuju ovu pjesmu kao socijalnu?
- * Koje su ključne misli koje otkrivaju pjesnikov odnos prema seljacima?
- * Zašto pjesnik kaže: Moj crni hljebe, krvlju poštrapani?
- * Od koga treba braniti taj hljeb, tu muku tvrdu?
- * Kakav je pjesnikov odnos prema namučenim seljacima?

ZAPAMTITE

Socijalna pjesma je vrsta lirske pjesme u kojoj se govori o socijalnoj nepravdi i teškom položaju jednog društvenog sloja.

U mnogo čemu socijalna pjesma je bliska rodoljubnoj. Osjećanje bunta i otpora pjesnikovog uvijek je osnovna supstanca koja protiče kroz damare ove poezije.

O PJESNIKU

Aleksa Šantić je rođen u Mostaru 1868. godine, u kojem je proveo svoj život. Mada je književnu kulturu i književno obrazovanje stekao samoučki, veliki talenat izražen u njegovim rodoljubnim i socijalnim pjesmama, koje odlikuje toplina, iskrenost i neposrednost izraza, Šantića svrstava u sami vrh bosanske poezije s kraja 19. i početka 20. vijeka. Šantić je umro 1924. godine.

Balada iz predgrađa

...I lije na uglu petrolejska lampa
Svjetlost crvenkastožutu
Na debelo blato kraj staroga plota
I dvije, tri cigle na putu.

I uvijek ista sirotinja uđe
U njezinu svjetlost iz mraka,
I s licem na kojem su obično brige
Pređe je u par koraka.

A jedne večeri nekoga nema,
A moro bi proć;
I lampa gori,
I gori u magli,
I već je noć.

I nema ga sutra, ni prekosutra ne,
I vele da bolestan leži,
I nema ga mjesec,
I nema ga dva,
I zima je već,
I sniježi...

A prolaze kao i dosada ljudi
I maj već miriše...
A njega nema, i nema, i nema ,
I nema ga više.

I lije na uglu petrolejska lampa
Svjetlost crvenkastožutu
Na debelo blato kraj staroga plota
I dvije, tri cigle na putu...

Dobriša Cesarić

RAZGOVOR O PJESMI

* Da li bi ovu pjesmu svrstali u balade ili socijalne pjesme?

* Obratite pažnju na drugu strofu, posebno na stihove:

„I uvijek ista sirotinja uđe
u njezinu svjetlost iz mraka...”

* Šta simbolizira svjetlost petrolejske lampe?

Sve je u pjesmi podređeno ritmu koraka umornog čoveka koji prolazi kroz život. Uzastopnom upotrebom veznika „i”, pjesnik kao da hoće da odredi predah između dva koraka, predah koji ne traje duže od šaptaja glasa „i”, izgovorenog između dvije riječi, dva stiha ili dvije strofe iste pjesme.

* Primjećujete li u pjesmi određena ponavljanja glasova, riječi, pa čak i cijelih strofa?

Koristeći takva stilska - izražajna sredstva, pjesnik upečatljivo prenosi osnovnu poruku, ističući na taj način intenzivnost osećanja .

ZAPAMTITE

Anafora je ponavljanje istih glasova, riječi ili grupa riječi na početku nekoliko uzastopnih stihova. Da bi se istaklo neko snažno osjećanje, služi nam još jedna stilska figura, **palilogija**, uzastopno ponavljanje istih riječi:

„A njega nema, i nema, i nema,
i nema ga više...”

O PJESNIKU

Dobriša Cesarić je rođen u Slavonskoj Požegi 1902. Djetinjstvo provodi u Osijeku gdje završava osnovnu školu i četiri niža razreda gimnazije. U jeku Prvog svjetskog rata dolazi 1912. u Zagreb gdje završava gimnaziju. Poslije mature 1920. upisuje pravo, a nakon godinu dana filozofiju. Umro je u Zagrebu 1980. godine.

Cesarić je objavio ove zbirke pjesama: „Lirika”, „Spasena svijetla”, „Izabrani stihovi”, „Pjesme”, „Osvijetljeni put”, „Goli časovi”...

Sa nemačkog je prevodio Getea, Klajsta, Rilkea, a sa ruskog Puškina, Ljermontova, Jesenjina, Gorkog, Krilova i Turgenjeva. Uz Ujevića, najveći je hrvatski liričar.

Денови

Како на вратот ѓердани
ниски камења студени
така на плешки денови
легнале та натежнале

Денови ли се - денови
аргатски маки големи!

Стани си утре порано
дојди си вечер подоцна,
наутро радост понеси
навечер тага донеси -

ај, пусти да е, пуст да би
останал живот кучешки!

Роди се човек - роб биди
роди се човек - скот умри,
скотски цел живот работи
за други туѓи имоти.

За туѓи бели дворови
копај си црни гробови!

За себе само ргај си
за себе маки тргај си -
нижи си гердан денови
нижи си алки ковани,

нижи си синцир железен
околу вратот навезен!

Dani

*Kao na vratu đerdani
niza kamenja studena
tako na pleća dani su
legli i pritisli.*

*Jesu l' to dani - jesu li
težačke muke goleme.*

*Ustani jutrom ranije,
vрати se ноћу kasnije,
ujutro radost ponеси,
navečer tugu donеси.*

*Ah, proklet nek i ostane
taj život pasji, užasni!*

*Rodi se čovjek - rob budi,
rodi se čovjek - skot umri,
skotski mi život prolazi
za drugo, tuđe bogatstvo.*

*Za tuđe bijele dvorove
kopaj si crne grobove!*

*Za sebe samo muči se,
za sebe samo pati se
i niži đerdan dana svih,
i niži alke kovane,*

*i niži lanac željezni
što oko vrata guši te!*

Кочо Рацин

Kočo Racin

RAZGOVOR O PJESMI

U pjesmi **Dani** (Денови) Racin govori o ugnjetenom i vjekovima obespravljenom makedonskom narodu i položaju u kome se nalazio mnogo vjekova tokom svoje historije.

- * Život o kojem pjesnik priča, dolikuje li čovjeku?
- * Kako protiču dani Racinovoј porobljenoј sabraći?
- * Ima li za čovjeka težeg stanja od ropstva?
- * Zašto je pjesnik ispjevao ovu pjesmu u osmercu, oponašajući ritam narodne makedonske poezije?

Racin zna za dvije boje: crnu i bijelu. Crnu - koju vidi, i bijelu - kojoj teži, koju cijelim svojim bićem priželjkuje.

- * Kako pjesnik doživljava suprotnost tame i svjetlosti?

Razmislite o ovim poredbama: геддани - ниски камења студени;
 денoви - аргатски маки големи;
 порано - подоцна;
 радост - тага...

Pronađite u pjesmi i ostala mjesta u kojima je sadržana suprotnost.

ZAPAMTITE

Kontrast je stilska figura kojom se vrši poređenje po suprotnosti ili različitosti. Pri tome se ističu osobine i onoga što se poredi i onoga sa čime se poredi.

Odredite sličnost Šantićeve pjesme **O klasje moje** sa ovom Racinovom pjesmom.

O PJESNIKU

Kočo Racin rođen je 22. decembra 1908. godine u Velesu. Potiče iz siromašne porodice. Njegovi roditelji Marija i Apostol, nisu imali novca da ga školuju, pa je 1918. godine morao da napusti redovno školovanje i počne da uči grnčarski zanat.

Njegova želja za obrazovanjem je bila velika i on je počeo da se samoobrazuje. Racin je otvorio novu stranicu u historiji makedonske književnosti. Za života je objavio zbirku pjesama „Bjele zore“ (Бели Мурги). Poslije rata izdane su mu sakupljene pjesme. Njegove pjesme karakteriše socijalna idejnost sa mnogo konkretnog izražavanja makedonske stvarnosti i borbe makedonskog naroda.

Postoje dvije verzije njegove smrti 1943. godina. Po prvoj, Racin je ubijen greškom kada se vraćao u partizanski logor u Lorušniku, a po drugoj je namjerno ubijen. U njegovu čast se održavaju „Racinovi susreti“ (Рациновите средби), a njegova rodna kuća u Velesu danas je pretvorena u spomen muzej. Prema jednoj priči, Kosta Solev je promijenio prezime u Racin iz ljubavi prema jednoj Raci.

Modra rijeka

Nitko ne zna gdje je ona
Malo znamo al je znano

Iza gore iza dola
Iza sedam iza osam

I jos dalje i jos gore
Preko gorkih preko mornih

Preko gloga preko drače
Preko žege preko stege

Preko slutnje preko sumnje
Iza devet iza deset

I još dublje i još jače
Iza slutnje iza tmače

Gdje pjetlovi ne pjevaju
Gdje se ne zna za glas roga

I jos huđe i još luđe
Iza uma iza boga

Ima jedna modra rijeka
Široka je duboka je

Sto godina široka je
Tisuć ljeta duboka jest

O duljini i ne sanjaj
Tma i tmuša neprebolna

Ima jedna modra rijeka
Ima jedna modra rijeka

Valja nama preko rijeke

Mehmedalija Mak DIZDAR

TUMAČENJE RIJEČI

morni - zamorni, teški; tmača - tama; hudo - pusto; tma - mnogo.

RAZGOVOR O PJESMI

Modra rijeka razdvaja dva svijeta. Prvi je svijet nama znan, drugi je misterija.

Izvire iz dubine i nečujno, ritmom čovjekovog talasanja niz vrijeme, kap po kap, uliva u naše srce.

* Zna li neko za Modru rijeku?

* Gdje se ona nalazi?

* Kako se do nje stiže?

Pronađite stihove u kojima je Modra rijeka opisana.

* Razlikuje li se ona od drugih rijeka koje vi znate?

* Da li ste prelazili preko vaše zavičajne rijeke?

* Je li teško rijeku preći?

Obratite pažnju na ritam pjesme.

* Objasnite funkciju namjerno upotrijebljenih jednosložnih i dvosložnih riječi u ovoj pjesmi.

* Zašto nema znakova interpunkcije?

* Uviru li to stihovi jedan u drugi?

* Da li je ritam pjesme misaoni drhtaj proticanja Modre rijeke?

ZAPAMTITE

Misaona pjesma je ona pjesma u kojoj pjesnik kazuje svoja razmišljanja, misli do kojih dolazi, svoje stavove i pogled na svijet. Tema misaone pjesme najčešće je život, smisao života, čovjekova sudbina i sl.

Tema je ono o čemu se u pjesmi govori. Na osnovu teme određujemo vrstu pjesme.

Motiv je najmanja tematska jedinica koja ima samostalno značenje u okviru teme. Naziv označava podsticaj, pokretanje. Motivi u pjesmi mogu biti podudarni, ali i suprotni. U izvjesnom smislu, motiv kao pjesnička cjelina može biti pjesnička slika, ponekad i cijela pjesma, ukoliko nema više motiva.

Lirska ili pjesnička slika je slika koja je misaono i osjećajno neodvojiv dio pjesme. Lirska slika može biti samo jedan izraz, stih, ali i jedna i više strofa.

Ritam, organizacija stiha, slike, poetski izraz, stih i stilske figure čine **kompoziciju lirske pjesme**. Analizom kompozicije utvrđujemo raspored i povezanost motiva, lirskih slika, jezičke i ritmičke organizacije stihova, strofa i pjesme kao cjeline.

Objasnite misaono i formalno savršenstvo Modre rijeke.

O PJESNIKU

Mehmedalija Mak Dizdar je rođen 17.10. 1917. godine u Stocu, gdje je završio osnovnu školu. U početku stvara pod uticajem socijalne lirike, pa kao devetnaestogodišnjak objavljuje svoju prvu zbirku „Vidovopoljska noć” 1936. Od 1952. godine profesionalni je književnik. U tom periodu počinje njegov puni stvaralački poetski period: pojavljuju se poeme „Plivačica” 1954. i „Povratak” 1958., zbirke „Okrutnosti kruga” 1960., „Koljena za Madonu” 1963., „Minijature” 1965., „Kameni spavač” 1966., izbor poezije „Ostrva” 1966., „Poezija” 1968., „Modra rijeka” 1971. Priredio je zbirku „Stari bosanski tekstovi” 1969. Umro je u Sarajevu 14.08.1971. godine. Nesumnjivo, Dizdar je jedan od naših najvećih pjesnika.

Pjesma o keruši

Jutros rano gdje strn šumi, šuška
gdje se bijeli trska u guguti
sedmoro je oštenila kučka,
sedmoro je oštenila žutih...

Do u sumrak grlila ih nježno,
i lizala niz dlaku što rudi,
i sliv'o se mlak sok neizbježno
iz tih toplih materinskih grudi.

A uveče, kad živina juri
da zauzme motke, il' prut jak,
iziš'o je tad domaćin tmuri
i svu štenad potrp'o u džak.

A ona je za tragom trčala,
stizala ga, kao kad uhode...
i dugo je, dugo je drhtala
nezamrzla površina vode.

Pri povratku vukuć' se po tmuni
i ližući znoj s bedara lijenih,
meseć joj se nad izbom učini,
kao jedno od kućića njenih.

Zurila je u svod plavi, glatki,
zavijala bolno za svojima,
a mjesec se kotrljao tanki
i skrio se za hum u poljima.

Nijemo, k'o od milosti il' sreće,
kad joj bace kamičak niz brijeg,
pale su i njene oči pseće
kao zlatni sjaj zvijezda u snijeg.

Sergej Jesenjin

RAZGOVOR O PJESMI

Pjesma o keruši je jedna od najljepših Jesenjinovih pjesama. Svojim je očima, kao dijete, u rodnom Konstantinovu vidio taj prizor, tu dramu odvajanja keruše od štenadi, što je u njegovoj iskrenoj, dječijoj duši ostavilo dubok trag.

U svome kratkom životu, Jesenjin je najčešće recitovao ovu pjesmu.

* Koliko je štenadi oštenila keruša?

Istoga dana, uveče, došao je domaćin.

* Šta se dogodilo?

* Objasnite stihove: I dugo je, dugo je drhtala
nezamrzla površina vode..

Pratite kerušu tragom njenoga povratka sa rijeke.

* Na šta joj mesec liči?

* Šta je navodi da upire pogled ka nebesima?

* Na šta Jesenjinu liče njene oči ugašene u snijegu?

ZAPAMTITE

Poređenje (komparacija) je stilska figura kojom se između riječi (ili izraza) uspostavlja nekakav nama razumljiv odnos. Mnogi je nazivaju i „značanjskom jednačinom“, jer joj je lijeva strana izraza jednaka desnoj. Poređenje je, u stvari, metafora koja ne ukriva drugi član; metafora je, dakle, „skraćeno poređenje“, a poređenje „razgoljena metafora“.

*„Pale su i njene oči pseće
kao zlatni sjaj zvijezda u snijeg“*

U Pjesmi o keruši odredite temu, motiv i sve lirske slike.
Koja vrsta rime je u uvoj pjesmi?

O JESENJINU

Rođen je septembra 1895. godine u selu Konstantinovu, u Rusiji. Kako je sam govorio, djetinstvo mu je proteklo: „Kao i kod svih seotskih derana“. Zaista, djetinstvo je proveo na selu, uz stari ruski sat, i blistavi samovar u „niskom domu sa plavim oknima“. Za njegov dalji rad najzaslužnije je školovanje na univerzitetu gdje je upoznao mnoge pjesnike koji će kasnije uticati na njega. Uvijek je govorio da njegovim pjesmama ne treba predgovor, jer poslije čitanja svaki će čitalac već sam sve shvatiti. Sergej nikoga nije ostavljao ravnodušnim. Za života je postao jedan od najvećih pjesnika svijeta, koji je napustio 1925. godine.

UMJETNIČKA PROZA

Zlatni kamen

Priča jedna kaže, da u brdima planine imenom Rogozno ima zlatni kamen, zakopan, koji će pronaći neko ko bude iskopao rupu svoje visine. Priča još kaže, da je zlatni kamen veći od ovnujske, a manji od volujske glave.

Mnogi su kopali - mašer. Dolazili su iz daljine, kopali danima i danima, odustajali pa se vraćali, snivali zlato i maštali, al još niko nije pronašao zlatni kamen o kojem priča kazuje, a svi, kad se vrate kućama žale što nisu bar još jedan dan kopali - možda bi našli. Selo se izrupčalo od traženja toga zlatnog kamena te se i danas ono zove - Zlatni Kamen.

Neki skeledžija je kopao, vazdan - sedam je rupa svoje visine iskopao tog dana - i naveče, umoran, usni vilu koja mu reče da će se cijelo selo pretvoriti u zlato kad neko donese zlatni kamen veći od ovnujske, a manji od volujske glave, razbije ga na komade i podijeli kopačima što pristižu sa svih strana svijeta.

Skeledžija, ujutru, ispričao san kopačima. Neki rekoše da je to samo san, drugi, da je skeledžija lud, a neki - da skeledžija pričom goni kopače u strahu da neko, prije njega, ne iskopa zlatni kamen.

I, skeledžija prestade da kopa, i vrati se na svoju rijeku da prebacuje ljude s obale na obalu.

Uz priču o zlatnom kamenu što je veći od ovnujske, a manji od volujske glave, među kopačima je ostala i priča o davnom snu onog skeledžije, ali niko u to ne vjeruje već vele da je skeledžija htio tako druge kopače da razjuri. U Zlatni Kamen, na planinu imenom Rogozno, još dolaze kopači, i svaki ostavlja rupe svoje visine.

I kada bi pomrli svi ljudi što zemljom hode, ove bi rupe zborile o njihovoj visini i o njihovoj gladi.

Enes Halilović

RAZGOVOR O PRIČI

U kratkoj i veoma poučnoj priči Zlatni kamen, pisac nam prepričava upamćenu priču o zlatnom kamenu. U stvari, pisac nas uvodi u davni san onog skeledžije i sve snove o zlatnom kamenu, većem od ovnujske a manjem od volujske glave.

- * Na kojoj planini ima zakopan zlatni kamen?
- * Da li su ljudi pronašli taj kamen?
- * Šta je skeledžija usnio posle kopanja?
- * Da li su kopači povjerovali u njegov san?
- * Traže li još ljudi zlatni kamen?
- * O čemu govore iskopane rupe na brdima planine Rogozno, koje i danas kopamo?

Analizirajte skeledžijin san..

O PISCU

Pripovjedač, pjesnik, dramski pisac i novinar Enes Halilović je rođen 1977. godine u Novom Pazaru.

Objavio je ove knjige: „Srednje slovo”, „Bludni parip”, „Potomci odbijenih prosaca”, „In vivo”, „Kapilarne pojave”, „Listovi na vodi” i „Kemet”,

Zastupljen je u nekoliko antologija i preveden na nekoliko jezika.

Dječak koji leti

Dječaku je bilo dato da leti!

Od kada zna za sebe, on leti. Zato se tome nije dugo ni čudio, čudio se što mu to niko ne vjeruje. Ni njegova majka, ni njegov brat. Samo mu je, u snu, otac vjerovao. Ali oca na javi odavno nije bilo. On je bio tamo gdje svi znaju kako se leti i gdje se niko ne čudi tome. Na javi su bili oni koji mu ne vjeruju. Zato što ne mogu letjeti.

Sa dvije godine, letio bi iznad njihove male kuće, visoko preko kruna stasitih borova. Dječak je letio noću. Danju je pričao o tome kako njihova kuća izgleda kad se prelete strme stijene planine Zvijezde, pod kojima je, u širokoj travnatoj zaravni, bilo smješteno to malo selo i kuća dječaka koji je znao letjeti. Ni majka, koja ga je uvijek u svemu podržavala i razumjevala, nikada mu nije povjerovala. Prestao se tome čuditi kada je shvatio da je čin letenja iskustvo koje se ne može podijeliti sa drugima. Kao rađanje. Kao smrt.

U petoj godini, dječak se razbolio. Govorio je od vrućice. Ništa nije pomoglo: ni lijekovi, ni oblozi. Čak ni molitve. A dolazili su, redom, i bradati pravoslavni pop, i glatko izbrijani katolički svećenik rumenih obraza, i hodža, sa bijelom ahmedijom i sivim mantilom. Mirisao je tamjan, šuštale su tanke stranice svetih knjiga, tiho se krunilo zrnevlje tespiha. Jedne noći, dječak je došao sebi. Sjetio se da može letjeti. Izvukao se iz vrele, znojem natopljene postelje i -poletio! Letio je nad usnulom šumom, pod zvjezdama koje su treperile nad planinom Zvijezdom. I vratio se opet u svoj krevetić. Posteljina se bila osušila. Ujutro mu je bilo malo bolje.

Ovaj put, nikome nije govorio o svojim noćnim letovima. Već je bio dovoljno odrastao da zna: niko mu neće povjerovati. Samo će se svi još više zabrinuti za njega. Znao je dječak još nešto. Pred njim je bio život u kojem niko ne leti. Možda više ni on neće moći. I tako, ne samo što mu nikada niko neće povjerovati, nego ni sam neće sebi vjerovati, kad jednom više ne mogne poletjeti.

Znao je da mu treba dokaz. Potvrda u koju neće biti nikakve sumnje.

Dok je bolest uzimala maha, majka mu je plela jedan predivan džemperčić. Da spriječi najgore, da odvrati smrt majčinim nijetom, da sačuva dječaka za vrijeme kada će u tom džemperčiću, njemu namijenjenom, samo za njega pletenom, trčati i igrati se. Noć pred ozdravljenje, u gluho doba osuto zlatom aprilskih zvijezda, dječak je otvorio prozor i izletio. Prema vrhovima crvenih stijena na kojima su, u nedostupnim vrletima, stoljetni

borovi širili krošnje kroz koje je samo vjetar mogao tihim šumom oštih iglica potvrditi da ih dodiruje.

Nosio je svoj džemperčić, čvrsto stegnut pod pazuhom i još uvučen u pidžamicu. Privezao ga je, lepršajući kao kolibrić, uz nekoliko najtanjih grančica najvišeg bora. Čvrsto je stegao grančice u snopić, da se ne otkinu pod težinom džemperčića, i onda nekoliko puta omotao i vezavši ih, jako zategao rukave oko grančica. Ujutro je bio zdrav. Kada ni poslije cijelog dana traženja nisu našli njegov crveno - plavi džemperčić, rekao im je šta je uradio. Najprije je jedan lovac sa svojim dvogledom ugledao crvenu mrljicu na boru, u pravcu litica koje im je dječak pokazao. Poslije su lakonogi čobani posvjedočili da je džemperčić čvrsto privezan za granu tako tanku i tako visoku da do tamo ne bi mogle stići ni kuna, ni vjeverica. Za sve druge ostala je neriješena misterija kako je crveno-plavi džemperčić mogao stići na tu granu i još biti tako čvrsto privezan uz snop najtanjih izdanaka same vršice nadnijete nad ponorom provalije visoke nekoliko stotina metara!

Samo je dječak znao odgonetku tajne. Shvatio je da je čitav smisao života upravo u tome da ostaviš svoj znak na mjestu sa kog ga niko neće moći ukloniti. Kad dođe vrijeme sumnje, kad nastupi čas istine, neće se morati pitati: „Jesam li ja to zaista mogao učiniti?“ i - biće dovoljno da podigne glavu, gore prema visinama! Tamo će vidjeti crveno-plavi džemperić, svoje najbolje djelo, kako svjedoči da je mogao i da je znao. Da je učinio. Sve drugo prolazi, sve drugo će proći.

Od svega što ste ikada učinili, nedohvatan zubu vremena i hiru sudbine, samo vaš i zauvijek vaš, ostaće samo onaj džemperić koji ste privezali gore, blizu zvijezda, kada ste znali letiti!

Ferid Muhić

RAZGOVOR O PRIČI

Dječaku je bilo dato da leti, kaže Ferid Muhić, možda jedini koji je i u snu i na javi vjerovao onom dječaku što je sa dvije godine letio noću, a danju pričao kako njihova kuća izgleda kad se prelete strme stijene planine Zvijezde! Drugi mu nisu vjerovali.

- * Zašto mu drugi nisu vjerovali?
- * Zašto mu je otac samo u snu vjerovao?
- * Od čega se dječak razbolio u petoj godini života?
- * Ko je sve dječaka liječio?

- * Zašto je dječak prestao da govori o svojim noćnim letovima?
- * Šta je još dječak znao?
- * Kako on zna za život u kome se ne leti?
- * S kojom namjerom majka dječaku džemperić plete?
- * Da li je u tom džemperiću dečak trčao i igrao se sa drugom djecom?
- * Šta je dječak uradio da bi druge ubijedio da zna letjeti?
- * Da li biste i vi poželjeli takav džemperić?
- * Da li biste i vi bar jednom htjeli poletjeti gore prema visinama, gore visoko, gdje je o najtananije grančice najvišeg bora neki dječak zavezao svoj crveno - plavi džemperić?

Napišite pismeni zadatak na temu:
I MENI JE DATO DA LETIM

Ime

Čim sam rođen, dali su mi ime. I još jedno, te sam bio jedini dječak sa dva imena. Zapravo, i drugi dječaci su imali ime, poneko i nadimak, a ja dva imena, jedno je bilo za knjige, a drugo za upotrebu.

Rođen sam u nedjelju pred Bajram, dva dana prije početka proljeća, one godine kada je čovjek prvi puta kročio u svemir. Bilo je to u trošnom kućerku u Bobarama nadomak drevnog Tešnja, u plodnosnom Pousorju.

Otac Salko i majka Alema, kći Ibrahimova, kao i dvije sestrice, ponajviše mi se obradovaše.

Nad mojom bešikom sijevale su stodinarke kao zrele kruške žetvenjače u amidžinoj bašči.

- Imaće Salko i Alema svoga nasljednika.

- Nek im je dragi Allah dao i muško dijete!

- Ma nek je zdrav i paćan!

- Ma, da Bog da svojoj tetki bude učitelj! - naizmjenično su nad mojom bešikom govorili komšije, prijatelji mog oca i matere, rodbina. Vidno raspoloženi, neki su se i smijali. Zasigurno su to bili prijatelji naše porodice.

Da bih joj bio lijep, učen i pametan, majka mi je, čim sam se proderao sa slamure, sav musav i zamazan, dala ime Bajruzin.

Bajruzin je bio učitelj u mom selu. Visok i lijep, dva oka ne mogu ga se nagledati, govorile su bobarske djevojke. Učitelj je bio tek došao iz vojske i dobio službu u Bobarama. Kažu da je rodom iz istočne Bosne i da je bio najbolji učitelj u generaciji. Svakodnevno je morao dva puta proći na kraj sela da bi došao do škole. Seoske djevojke su ga voljele sresti na putu, mada bi svaka pocrvenjela pri samom pogledu u učitelja. Kao prvo muško dijete iz braka u kom je bilo trzavica, bio sam drag i zanimljiv svim ukućanima. Spominjem klimav brak mojih roditelja, jer kasnije, kada sam poodrastao, bio sam česti svjedok njihovih svađa i prepirki u kojima je majka uvijek izvlačila deblji kraj. Babo je u zeničkoj Željezari obavljao težak i naporan posao. Kući je dolazio samo nedjeljom i praznikom, nekad sa polovkom u ruci, u pijanom stanju. Odmah sa vrati, vidje majku kako me njiše u bešici u kojoj su njihane i moje sestre, polupijan i zateturan reče:

- Je li to halvaluk, ha?!

Majka je klimnula glavom u znak potvrde, pa nastavljajući subhanati, pokušala je sakriti radosni osmijeh.

- A, šta je? - vidno uzbuđen, ponovo upita babo, očekivajući odgovor čim prije.

Majka mi je pokušavala prikriti osmjeh prebirući zeleni tespih i učeći: subhanallah, subhanallah, subhanallah... trideset i tri puta.

Nakon što majka sklanja, otac ponovo:

- Šta je, stara? Šta si rodila? Je li muško?

- Muško - ponovo će majka, ovaj put ne prikivajući osmjeh i zadovoljstvo. Ostavila je tespih na postekiju i sjela.

- Aferim! - veli otac, vadeći duhankesu i motajući duhan u žućkasti papir koji je uvijek užasno smrdio i štipao za oči, nos i grlo. Očito da se osjećao ponosnim, zadovoljnim i sretnim.

- Nek' i ja imam sina. Sinčinu! Nek' mi više ne govore da muška djeteta nemam i nek' ne zapitkuju kome vučem. Zetovima? Eh, sinu, Boga mi!? Sinčini!

- Kako si mu dala ime? - ponovo će otac, potežući iz staklene polovke prepečenu šljivovicu.

- Bajruzin - reći će mati nakon duže stanke popravljajući pramenje crne kose ispod bijele šamije.

- Kako?! - priupitat će otac kao da nije dobro čuo.

- Bajruzin? - opet će mati, ali ovaj put vidno uzbuđena, nesigurnog glasa, glasa koji je treperio u zraku naše male sobice, poput lista na povjetarcu.

- Bajruzin?! - reče otac, ponovo hvatajući staklenu polovku i potežući ovaj put mnogo krupniji gutljaj. Bio je neraspoložen, nervozan.

- Jah - dodade mati i zašuti.

Nasta druga i teška stanka u njihovom razgovoru.

Treptaj plamička u cilindru petrolejske lampe govorio je umjesto njih.

Napolju je rominjala kiša koja je, padajući na limenu nadstrešnicu nad vratima, stvarala melodične zvuke i svirala se kraj basamaka niz avliju. Ocu se, izgleda, nije svidjelo ime koje mi je majka dala. Bio je ljubomorani na učitelja. Zašto baš njegov sin jedinac da ima učiteljovo ime? Ponovo je dohvatio staklenu polovku ispio i posljednju kap prepečene šljivovice.

Ređali su se dani jedan za drugim, kao biseri u nišci na majčinom vratu kojom ju je otac zaručio prije nekoliko godina. Otac me često cupkao na krilu, ali me nikad nije zovnuo imenom koje mi je majka dala. Za njega sam bio Hajrudin, Hajro. Tako me zvao. Čitav život.

- Babo te danas vodi upisati u školu - reče mati jednog jutra oblačeći mi nove hlače i košulju, češljajući moju kovrdžavu kosu.

- Bićeš mi dobar i pametan đak. Bićeš mi učitelj - neopržno će mati. Otac pocrvenje. Smota još jednu cigaretu i nastavi odpohivati guste kolutove dima, koji se kovitlao po našoj maloj sobi.

- Krenimo već jednom. Okasnićemo! - reče povišenim tonom otac i otvori vrata.

I krenusmo. Skakutao sam pored oca držeći ga za krupnu žuljevitu šaku.

Dječiji žamor i vika ispred škole. Na kraju dugog hodnika bila je zbornica. Otac pokuca i uđe. Za stolom, u rasklimanoj drvenoj stolici, sjedio je učitelj.

Visok i lijep da ga se dva oka ne mogu nagledati. Baš onakav kako su govorile seotske djevojke.

- Kako se zove naš novi učenik? - upita učitelj dignuvši pogled. Htjedoh da kažem Bajruzin, ali me otac povuče za ruku, tako stisnuvši moju sićušnu šaku da zamalo nisam jauknuo. Bio sam zbunjen velikom školom zgradom, ogromnim dvorištem, čoporom đaka i učiteljem. Ne znam zašto, čak sam pomalo i strahovao, ali samo na trenutak. Nakon male stanke, otac kao iz topa odgovori:

- Hajrudin Hajro Planjac.

Učitelj spusti olovku na hastal ispred sebe, malo se osmjehnu pokazavši dva reda bijelih, lijepo njegovanih zuba, pa protjeravši prste kroz plavu lepršavu kosu, mehkim glasom upita:

- Rekoste li Bajruzin?

- Hajrudin! Hajro Planjac!. - opet će otac ljutito.

Na učiteljevom licu nesta osmijeha. Uze olovku i upisa ime Hajrudin. Unese i ostale generalije. Nakon osam godina, kada sam se upisivao u srednju školu u Doboju, išao sam bez oca i bez majke. U mom rodnom listu pisalo je Bajruzin, a u svjedočanstvu Hajrudin.

U prijemnoj kancelariji bio je moj učitelj, sada profesor matematike, Bajruzin.

- Kako se ti zapravo zoveš? - kroz osmijeh upita moj učitelj, kome su prohujale godine i u plavoj lepršavoj kosi ostavile vidan trag.

- Bajruzin Hajro Planjac - odgovorih, predavši dokumente za upis.

Bajruzin Hajro Planjac

RAZGOVOR O PRIČI

Priča IME uzeta je iz romana Habetova koliba autora Hajre Planjca. Ovo je priča o njegovom imenu.

* Da li vam se dopala ova neobična priča?

* Zašto mu je majka dala ime Bajruzin?

* Ko se još tako zvao?

* Zašto se to ime Hajrovom ocu nije dopalo?

* Zašto mu je otac dao drugo ime?

* Da li je dječak razumio o čemu se radi?

* Kada je Hajro prvi put izgovorio svoje pravo ime?

* Kada je rođen pisac? Sjeti se prvog dana proljeća i godine kada je čovjek prvi put kročio na Mjesec.

PISAC O SEBI

„Rođen sam u selu Bobare, nadomak drevnog Tešnja, prvog dana proljeća, one godine kada je čovjek kročio u svemir. Nisam mogao birati mjesto rođenja, roditelje, ime a ni vrijeme rođenja, pa mi se čini da sam rođen i odrastao u najposnijim godinama bijede i neimaštine.

Imao sam teško i siromašno djetinjstvo, ali, za lijepo čudo, sretno i bezbrižno.”

Bajruzin Hajro Planjac napisao je nekoliko knjiga pjesama, priča i romana od kojih su najpoznatije knjiga priča „Djetinjstvo u Pousorju”, knjiga pjesama „Putnik sanjar”, te romani „Habetova koliba” i „Mirzin dnevnik”.

Ljekovitost riječi

U selu Selištu se pronije glas da je Nejma, žena koja liječi bolesne ljekovitim travama i bajanjem, na umoru.

„E, svakom je govorila da pomaže, sebi ne može!“ - govorele su žene u selu. „Ako umre, više se kod koga nemaju povest djeca da im se od preplašenosti slije strava, razbaje od uroka, sastave ljekovite trave da se sućeka i izliječi neka iznenadna boljka... Starica Nejma je živjela u usamljenoj kućici pokrivenoj slamom, u sobici od opletenog pruća oblijepljenog smonicom. Od porodice je imala samo udatu kćerku Ajšu koja je sada došla da je sa ponudama posjeti i bdi kraj njenog bolesničkog kreveta.

„Mada muka dušu ne vadi, već suđeni čas” - reče starica kćerki - „neka bi bilo po redu i starini, pa dokle mogu da prikupim pamet u sjećanje i jezikom razgovjetno da prevalim riječi, da ti u amanet prenesem ono što je i meni majka u amanet ostavila da naučiš brojnice i kako da se njima od bolesti i zla braniš, sebe i svoju djecu, a ako treba, i drugoga, tko se u nevolji zagna ka tebi i pane ti na aman za pomoć...”

„Nećeš ti još, majko, da me ostaviš; ako ima dana naći će se i lijeka. Od djetinjstva slušala sam te tvoje brojnice koje šapatom izgovaraš uz moje lice. Kako ti usta mljackaju čudnovate riječi nad mojim očima i čelom i kao da je sa raspuhivanjem izlazila tvoja duša dobrote i zaštitništva koja brani nejakom dječje tijelo od bolesti i zlih očiju. I sada mi se od milja sklapaju trepavice kada se toga sjetim, i kao da me još tiču po čelu i licu nježni dodiri tvojih prstiju iza kojih nailazi san.

Kad sam odrasla, povjerala sam ti da sam zavoljela Aliju, i krišom, noću, od tebe naučenom starinskom bajalicom pokušavala da mu preko daljina skrenem misli na mene: O, vi, tri zvijezde, tri po bogu sestrice, otidite Aliji Umkinom, Ti, zvijezdo Nespavko, ne daj mu da spava; ti, zvijezdo Nestanko, ne daj mu da stane; ti, zvijezdo Nesmirko, ne daj mu da smiri; nespavao, ne stao, ne smirio se, dok kod mene ne došao da moj bude!...”

„Zapamti, kćeri, bajalice su ljekovite samo ako ih zna jedna osoba. One su tajna, a tajna ne može da se dijeli. Riječ hoće da je iznenađujuća, nova, a blagotvorne riječi brojnice poklopljene su maticom života, i kadre da im se povinuju potonji događaji. Na mnogo jezika riječ kao da se razmuti, razvodnji, postane obična. A riječi su ljekovite, bez njih ništa ne biva! One predhode svakom događaju i svojim ponavljanjem kao da mogu da dozovu buduću stvarnost. Riječ je jača od zla, dobre riječi ubiju zlu riječ. Jake riječi nadkolju i bolest, zlu želju i zmičji otrov. Od riječi koje slušamo da drugi izgovara o nama zavisi izgled našeg lica, dužina našeg života i naša snaga... U riječima je klica zla i dobra, pa maljem jakih riječi dočekujem u tjeme imenovano zlo i bolest da ne raste no da nestaje i razgrađuje se: “... „zemlja zemlju poljubi, zemlja zemlji ništa ne

moga, trn ti večera, kamen ti postelja, tu ti mjesta nema!“ - narediš zmičjem otrovu, a ka oteklini u zamahu pojmiš oštricom, pitaš i odgovaraš: „Šta radiš to?“

„Režem oteklinu“

„Reži, reži da je nije!“

„Ja rezah, srezah i nije je!“

...„Sastaviš u koštac, porveš bolest i lijek, zlo i spas, da se bore i nose do sudnjega dana, a ostave čovjeka na miru: “kozalac - dobarac, kisac-kvasac, čemer-med...“

„I kada dječje lice zaroži, kada dječja glava klone i snemogne, onda mu šapćeš nad licem riječi koje će da ga osnaže i davraknu:“, “zle oči i zle duše da se razbace, da se razmaknu, da se rashaknu“, prekineš slamku, „no kidam urok sa djeteta“, uzmeš šaku soli: „ko ova so što će nestati u vodi i rasprsnuti u vatri tako zle oči i duše da nestanu i rasprsnu se. Onda zakumiš i zakuneš nebo, zemlju, sunce i mjesec, uh, cijela se naježih!, teška li je to kletva, zveči pod svodovima nebeskim, da budu na strani dobra i ozdravljanja... Nad glavom prestravljenog djeteta ručim u sud sa vodom rastopljeno olovo. Olovo pukne pri dodiru sa vodom i strava se raspukne, izliju se iglice koje su bockale stravom dijete u slabinu. U oblicima izlivenog livenog olova se prikazuje šta je dijete prestrašilo, pijetao kako hoće da kljune, pas koji je zinuo da nalaje i ujede, zmija kako se iskukumetala i isplazila, rogovi od vola kako hoće da ubodu i načpore... Dijete ko dijete, neka buča ga stalno stravlja i neku bolju stalno nosi... Lijem stravu i šapućem riječi, sve dok se ne izlije puce, da je dijete napredno i zdravo ko puce, a dok nestane iglica, rđe, rogova, zijevova i žalaca... Sve dok urokljivo i vatreno oko ne zacvrči ugašeno kao što cvrče dobro sjajne žiške vatre koju bacam u vodu, sve dok se od raspršivanja snage zla i bolesti ne zamolim kao da me je vodeničko kamenje mlelo...“

Ima, kćeri, ima za svaku boljku riječ i trava. Trepa probati ljekovitost svake riječi i trave. Stari su probali, zapamtili i kazivali, mladi zaboravljali i ponovo tražili. Treba biti dosjetan: Neko cvijeće i neki plodovi bilja bojom i oblikom liče na ono što liječe... Stablije cvijeća i bilja su kao prekinuti pupak kojim je čovjek bio vezan za zemlju... Ako ćeš da ti pčele med sakupe zamoli se travama: „Omane, med mi domami, vratiče, med mi navrni, zovo, med mi dozovi, s visoke planine, s čiste rose...“.

„Hoćeš li, kćeri, da prihvatiš tajnu značenja riječi da drugima pomažeš, preuzimaći na tebe tegobe njihovih patnji?“

Kćer Ajša joj ništa ne odgovori, već je zamoli da zaspi i pripokri je jorganom. Smišljala je u sobi kako da ubudi staricu da je povede sjutra u bolnicu. Znala je da poslednjih godina rijetko ko svraća kod starice da bi je molio da mu u bolesti pomogne bajanjem i travama. Medicinske ekipe iz Trgovišta su sve češće dolazile u Selišta, a bolesnike su najčešće odvodili u grad u bolnicu. Sjećala se Ajša i svog siromašnog djetinstva, kako je majka prehranila od poklona koje su mještani darivali starici za

ljekovite trave i bajaranja. Djeca iz komšiluka su sa strahom obilazila kuću njene majke plašeći se kao od baba Roge iz bajki. Komšijske žene su šaputale krišom kako Nejmu viđaju kako u vrijeme pred Đurđevdan izlazi noću i šeta livadama, veze obojenom predom cvjetove pod kronicama obelježavajući ih da ih kasnije uzbere, vera se po kamenju da kopa korijenje i razgovara sa travama i životinjama: „Činjarica, zvijezde sa nebesa skida! Vidjele smo je jedne noći kako silazi sa krova svoje kućice sa rešetom punim zvijezda! U svom uljaniku ima pčele kopilane i parakopilane, koje upućuje u tuđe uljanike po selu da iz trmki otimaju i piju med ... Travu „veliko zelje“ odgaja pod svojim prozorima, i kad je uzbere da je položi svojoj kravici, čitavo selo zamiriše, te seoske krave od čežnje za tom travom riču, hoće drob na usta da im izađe od čežnje za tom travom, te gube mlijeka, a Nejmina krava nabrečila vime, po zemlji joj se vuče i usput se izmuza...“

Ajša je povela bolesnu staricu u grad i ostavila je u bolnici da se liječi i prima injekcije. U selu se kasnije pričalo da je starica jedne tople ljetnje noći gledajući napolje kroz otvoreni bolnički prozor osetila miris trava i zov zvijezda. Izašla je na svoju ruku da pobegne iz visoke kamene zgrade ka livadama i visinama. Pri prelasku magistrale, nedaleko od bolnice, jedan kamion, teretnjak, u punoj brzini naleteo je na iznemoglu staricu i smrvio je pod točkovima...

Tako je posljednja brojničarka iz ovog kraja, Nejma, bila i prva žrtva na putu koji ovo planinsko mjesto povezuje sa svijetom. Ubrzo su u ovaj gradić, tek novoizgrađenom magistralom, nagnule kolone golišavih turista koji se vraćaju sa ljetovanja na moru.

Zaim Azemović

TUMAČENJE RIJEČI

smonica - zemlja, ilovača; ponude - dar koji se nosi bolesniku; kadar - moćan; rashaknuti - razbacati, rasturiti; načporiti - probosti.

RAZGOVOR O PRIČI

U riječ i njenu ljekovitu moć naš je narod oduvijek vjerovao. Mudro je čuvao u sebi, pazeći da njome nikome ne oteža, nikog ne povrijedi... Da onom kom je upućena bude najljepši dar i melem.

Daroviti pjesnik i majstor kratke priče, Zaim Azemović je još kao dijete u rodnoj Bukovici kod Rožaja osjetio ljekoviti miris travke i čudesnu moć lijepih riječi,

šaptanih nad njegovom kolijevkom.

Nejma iz Selišta, glavni lik ove priče, čitav je vijek čuvala u svom srcu topli i duboki smisao riječi koju je narod izgovorio, koja se preko usta toga naroda proriječila, da bi svojim oblikom bajalačkim, od svih dunjalučkih zala i uroka liječila i čuvala.

* Iz kojeg je sela Nejma, glavni lik ove priče?

* Šta je ona znala?

* Od koga je to naučila?

* Da li je naš narod vjerovao u ljekovitost riječi?

* Obratite pažnju na Nejmine bajalice: Ti, zvijezdo Nespavko, ne daj mu da spava; ti, zvijezdo Nestanko, ne daj mu da stane; ti, zvijezdo Nesmirko, nedaj mu da smiri; ne spavao, ne stao, ne smirio se, dok kod mene ne došao da moj bude!

* Šta je navelo staricu da bolnicu napusti?

* Kako završava ova priča?

* Koji oblik pripovijedanja je primijenjen: *a)* kazivanje u prvom licu;

b) kazivanje u trećem licu?

ZAPAMTITE

Postoje dva oblika pripovijedanja: oblik prvog lica i oblik trećeg lica. U prvom licu pripovijeda sam autor, ili pušta svog junaka da pripovijeda. Forma prvog lica na čitaoca djeluje sugestivno. Forma trećeg lica je pričanje o junaku i njegovim doživljajima. U ovoj formi pripovijedanja autor je postavljen kao sveznajući.

O PISCU

Zaim Azemović je rođen 1937. godine u Bukovici kod Rožaja. Završio je Učiteljsku školu u Novom Pazaru, a Višu pedagošku školu u Kruševcu. Objavio je ova djela: „Zlatna i gladna brda” (pripovijetke, 1972), „Mijene” (pjesme, 1977), „Dug zavičaju” (pripovijetke, 1981), „Srce pod jezikom” (pripovijetke, 1994), „Tajnovid” (roman, 1994).

Zaim Azemović je dobitnik mnogih vrijednih književnih nagrada.

Bihorci (odlomak)

Sunce se bilo visoko diglo.

U kući je bilo sve spremljeno. Trebalo je samo još jedna stvar: da se za Hadžiju nađe konj i čovjek da ga otprati do Pazara, a to nije bilo teško naći.

U avliji čuo se Zemko. Niti je plakao, niti zborio – nego puštao čudne glasove, od kojih se u sobi svi prepadoše. Jedva su shvatili šta to Zemko ređa: „Moj prozore, moj prozore... Neće s tebe gledati više mudra glava. Mudra li glava, mudra li čalma! Ni mudre čizme gaziti sokakom. A ni moji, bogme, mahniti opanci... Moj prozore li, moj prozore...” A zatim je zovnuo Hadžiju da mu se javi – tu je on, čeka ga. Držao je konja za uzdu – onoga što mu je oteo Kaplar, i tepao mu glasom mekim: „Stan’ dor’ moj, stani kućo kleta... U svijet ti, bogme, mi idemo, u Tursku idemo, ne bilo je, stan’ dor’“. On se nagodio sa Kaplarom – da mu Kaplar povрати konja i para dadne što mu se desilo, a Zemko da krene kud je naumio i nikad više da se ne povрати niti na zemlju svoju da pomisli, pa ostao, krepao tamo u svijetu, natrag mu nema. On je zatim spremio svoje prnje. Prtene stvari svezao je u denjak, zapravo u žute ženine dimije, i demek svezao konopcem s teleta – a baš mu se to nije svidjelo, jer je taj denjak od ženskih dimija izgledao vrlo sirotinjski, a on je hteo da je to drukčije, jer koliko će se ljudskih očiju nakladiti na taj njegov denjak, i šta će vidjeti! Dimije... S teleta konopče. Od drugih stvari spremio je leđen, jer je on bio najvredniji, - „bakren sud, dobar sud“, zatim drvene kašike od kruške, da ih ne kupuje čim tamo stigne, a i kakve li su u Turskoj kašike? Spremio je Zemko i drugo nešto: mali crni prijevor sa kućnih vrata, da i taj prijevor ponese u Tursku i da ga pogleda kad ga želja uzme za svojom kućom i svojim krajem. –Eto ga... On je iz Rašlja, on mi je s kuće, a gdje je to sada, koliko je daleko? Nema ruke u Rašlju – ni muške ni ženske – koja taj prijevor nije dotaknula i prste na njemu otisnula, pa nek je s njim. Žena mu se ljutila što nosi to drvo, tako kaljavo i čađavo, a djeca zborila: De babo, de, de – iako ništa nijesu shvatili. Sve je to jutros stajalo pred kućom, nasloženo na gomilu – prekrivenu širokim repuhom, da ga ne grije i ne jede sunce.

Sjenka od strehe Hadžijine bila se uzdigla do samog prozora. Da je ljeto i da su popasci stoka bi dosad bila već u toru. Bilo je vrijeme da se krene.

- Hoćemo li sa srećom, mudra glavo? – zvao je Zemko ispod prozora.

Iz kuće se čulo kako Hatka plače, i kako se Halimača ljuti. On se jutros ljutio na sve – pa i na samog zbunjenog Hadžiju, što je spučen i što ne otrže, no gnjili, kunja, po sto puta uzme stvar i spusti i sve mu je nešto – hoću, neću.

Najzad je vrata zakrčila čalma, kakvu Rašlje još nije vidjelo: velika, zelena – čabenska čalma, s desne strane žuti se igla, vidi se dobro da je od bakra, a ne od zlata, iako je služila kao ukras. Za Hadžijom je išao Halimača, mrk i kape nagnute na čelo, ljut što se tako okasnilo, a sve krivicom Hadžijinom, koji je sve jutro tražio četke. Hatka je držala ruke pod pojasom, našla da joj sada baš tako treba - jer žena je a ostaje sama, pa nek vidi Hadžija kakvu je ostavlja. Oči su joj mutne i krvave od dima, haljina brašnjava i mrčava, pa neka i to sad vidi Hadžija - neće ona gledati u nebo, no u zemlju, i to baš onakva kakvu je gleda. Za njima je čovjek iznosio stvari- jednu po jednu i polagano, jer to su stvari Hadžijine, ne smije se s njima mandrljati. A zatim je prišao konju, stegao mu kolane, popuštio praće, odmotao konopce s glavara, popustio kuskun- jer uzbrdo je sve do Pazara, neće konju trebati kuskun. Bio je konj dobar, jak - no je imao jednu manu: nije bio pod sedlom nego pod samarom, ali su o tome sada svi šutjeli, jer konja je našao Halimača.

- Evo ti moga. Moj je pod sedlom, diko,- veli Zemko kao da zapjeva, - a on će svoju sirotinju, i ono dvoje male djece, navaljati baš tako na samar. Halimača izbeči oči. On nije znao da i Zamko ide. Gledao ga je bez riječi, bez daha, iskrivio glavu i pitao ga:

- A ti kud ćeš, budalo?

- Ja za vodom... - veli kratko Zemko.

- A, bogme, vode i ovdje ima.

- Idem nekud. Tako... Nijesam više od ove zemlje.

- Hajd', hajd', nek se okoristi ta u koju ideš. Zemlju poklonio...?

- Na tu ruku nešto.

- Ideš li sa onom starom pameću? Gledaj uz put pa pazari bolju. Jadniče.

Zemko je šutao. Vrijeđala su ga ta zajedanja, sad kad se rastaje sa svojim Rašljem i kada mu je sve žao - jer ništa više gledati neće: ni ove sokake, ni te crne kuće, ni gore brda i kamenje, ni svojtu svoju i prijatelje, zbog kojih i nosi prijevor s vrata za koji su svi hvatali rukom- nek ga na njih podsjeća. Pa i na one koji su ga tukli, a i na samog ovog Halimaču- na svako dijete i svako jare. Digao je Hadžijine stvari i stavio na unkaš od sedla, a zatim uzeo konja za uzdu i izveo ga pred avliju, šapućući u sebi: „ Ponesi Hadžiju, ponesi, diko, ne treskaj ga. Jer put je dalek, dalek je, diko... premnogo kamenja i busenja, ne truckaj ga. Je l' ti žao, dorko, što idemo? Kako nije, bratac, kako nije!“ Dok je on šaptao pred avlijom, Hadžija se oprastao s Hatkom... Stajali su jedno prema drugom, gledali u zemlju i šutjeli- Hadžija zabavljen molitvom u sebi, ona suzama.

- E što ne mogu da se zaplačem! - ljutio se na sebe Halimača.

Bio je jedan trenutak težak - onaj kad je kljuse prag preskočilo, i iznijelo Hadžijine sanduke, ona dva crvena pomala sanduka u kojima su mu bili ćitabi.

- Odeee! - veli Halimača otegnuto, pa zbog nešta zabaci kapu nazad.

Hadžija je uzjahao konja - držao se pravo u sedlu, glavu digao, oči bacio tamo na kraj neba, pa desnom rukom izvadio sat, pogledao koje je vrijeme. Sve je na njemu sad bilo upadno: i čista džuba, i nova čalma, i oštro, crno, malo grubo lice- i to kako gleda u sat, da Hatka ipak pomisli u sebi: „ Sve ti je dobro , no ti jedno ne valja...“

I Halimača izvadi sat. „ I mi imamo takvu stvar...“ pomisli on i upita Hadžiju koliko je njegov.

I moj je toliko - slaga Halimača. Oni su se tako i sreli - kad je prošle jeseni došao Hadžija i isto tako pogledao u sat.

Hadžija se nije okrećao - jahao je pravo kao nevjesta. Hatka je stajala uz pridrug avlije, gledala u zemlju i šutjela, misleći da mora poduže stajati i poduže tako gledati u zemlju, jer se on ipak može okrenuti, i rekla je za njim, kao i uvijek:

- Nemoj pasti, nemoj se ubiti...

Išli su kroz selo. Iz kuća su izlazila djeca, žene, gledali Hadžiju i karali pašćad, koja su sad - ko bi znao zašto - najednom stala sva da laju, iako su dobro poznavala Hadžiju.

Od nekud se skupila i grupica ljudi, da isprati Hadžiju i put srećan poželi - dizali ruke i pozdravljali ga, nekako nespretno i zbunjeno, iako su se baš sada trudili da im pozdravi ispadnu uljudni.

- Bez pameti u glavi, bez para u kesi ... kud će on u Tursku? Da bere lješnike?

Kad bi u Turskoj imalo lješnika! - vrtio je glavom Halimača i dizao ruke. A Zemko je htio sad drukčije riječi... Ili da ga bar pusti na miru da vidi selo i vidi ljude.

Pred njegovom kućom su stali - da Zemko na konja podigne denjak i nekako u samar uglavi djecu, a žena će mu ići pešice. On je sve to svršio brzo, ali jedno ne može nikako - ne može od kuće da se odvoji: ušao je u izbu i dugo ostao, okrećao se na sve strane, gledao jaslje gdje je tele bilo, i svaku stvarčicu doticao rukom: alku na jaslama, dršku od lopate, komad od grebeni, suho smotano povjesmo konoplje, razbijen fenjer. A zatim je ušao u sobu. Ona je bila sad sasvim prazna. Gola. U ćošku kraj vrata ležala je metla-dotrajala, brezova, i on je uzeo i stavio uz brvna. Prošao je rukom preko rafta, opružena odmah iznad peći, i tu našao komad svijeće. Gledao je. Noćas tu svijeću neće zapaliti.

U sobi će ostati tmina. Išle su mu suze - i on ih pustio da dobro isteku. Ostaće u sobi mrak i tišina, i neće u ćošku disati djeca, ništa se svu noć u njoj neće čuti - a kuća je to, eto, pogledaj: kuća i soba gdje se oženio, kolijevka ljujljala, razboj kašljao, ljudi se skupljali, pričali, lagali, smijali se, pjevali. Sve mu je to sada prolazilo kroz glavu, i on sve vidio i sve čuo. A sad, eto nema ni sipca... baš ništa nema da mu se glas čuje, nema ni muhe. Osjećao je samo miris čađe - a taj je miris sad bio jači nego ikad prije, i Zemko ga je slatko udisao, cijelim prsima.

- Je l' ti se to tamo gatnjik prekinuo? Pljuni pa ostavi i polazi, ti budalo! Tuđu ždrebetu ne veži kašiku, - vikao je otud Halimača.

Zemko preskoči preko kućnjeg praga, gledajući u svoje noge- da vidi kad ga posljedni put preskaču, pa se sagnu i dodirnu obrazom, veli: „Odoše ti, bogme, noge Zemkove... Daleko ti odoše one, neće te više preskakati”. Oči su mu pale dolje na tor. A taj je tor bio sirotinjski - plot slab, nizak, u plotu gore zabodene grane da tri ovce mogu u hlad leći, lišće na granama sasvim suho, šumori tužno. Zemku se čini da mu nešto zbori, pa bi i on njemu prozborio - šta: bile tu ovce, bila tu kuća, i sad ništa nema, ode Zemko u zemlju daleku, šumi ti granje, i sam on šumi i rosi se suzom. Odmah uz plot rasla je trava, visoka žuta štrkljava divisma, i gledala ga sitnim cvjetovima. Do danas je ona bila njegova, a danas ostaje - ostaje i mala teleća ljubica i na njoj pramen teleće kočeti, i dalje tamo slomljeno kosište zabodeno u suho đubre. Sve je to sada bilo kao mrtvo, i bacalo neku mrtvu sjenku, nepomičnu, sleđenu. Zemku se činilo - kad bi on sada pustio djecu da opet tu uđu, i ženu pustio da vatru naloži, sve bi te stvari oživjele, i streha od kuće ne bi bila tužna, niti bi ta čađa zaudarala ni te ljute trave na bunjištu - a ovako...

Oči mu padoše na jabuku. od nje je išla kriva, suha grana. On je djetetom sjedio na njoj i od mintana gradio sedlo - jahao konja, mahao prutom, bilicao nogama. Zbog nešta mu dođe da zaplače glasno, ali se uzdrža. Nađe se u poslu, priđe grani, uzjaha je stidljivo, plašljivo, načini se da hoće prut da odlomi.

Kako bi rado sašao do groblja! Ali kako će? Halimača je ozgo zivkao i stalno ružnu riječ nalazio: slezino, jarče, kalašu, zezulijo- a on samo treptao očima, slagao na srcu uzdisaje, kat po kat, i od nešta ga gluho i stalno boljela ramena i vratne žile. I veli za sebe: „Osta moj dom, ostade rod...Bijeli svijetu. Ostade u Rašlju da se crni”. Gledao je u ključanicu izlisanu od ljudskih ruku . Više je neće dohvatiti, niti će iko zovnuti pred pragom: „Jesi li doma?” To ga je najviše zaboljelo.

Pa veli: „Doma sam, doma.- Nijesam više. No me nema. Nema me nigdje. Živiš, živiš pa te više nema. U selu te nema, u kući te nema. Ni na svadbi, ni na groblju. Nema te. Nema me, kućo“ S krova je visio otkinut ljemez. Zemko priđe i podiže ga, veli - „Diko”. Pritvori vratnicu i nabi gužvu, zaplete je prutom. „Neka se zna da je ovo pusto. Opustjelo. Daleku vodu sad pije Zemko... Otišao da pije vodu čemernu.” Stresao se navlaš, prste stegao u pesnice , ispružio, iskašljavao se. Ovo je kraj... Odsada mora da bude drukčiji. Odavde počinje taj put daleko, a na putu mora tvrd da bude. Odlomi prutić od ljese u plotu, skara konja i uzviknu ženi: „Polazi”.

Ćamil Sijarić

RAZGOVOR O PRIČI

Roman Bihorci je neobično, svojevrsno djelo.

Nije to hronika, jer dublje ponire u psihologiju i mentalitet svijeta koji prikazuje; nije roman u tradicionalnom smislu riječi, jer nema fabule, nema dramaturške linije koja bi čvršće vezivala sudbine i događaje u djelu. Bihorci su, u stvari, široka panorama sandžačkog sela Rašlje, sugestivna slika jedne čudne, nama daleke realnosti, ugarak nekadašnje žive vatre, čiju sudbinu naslućujemo, vidimo njihovu dušu, duboko osjećajući njihovu tragiku. Bihorci su roman atmosfere; i svaka je ličnost u njemu priča za sebe, anegdotski sazdana, ali veoma vješto uklopljena u gustu atmosfere sivila koje pokriva - i ljude, i horizonte.

Pored Hadžije, Halimače i Hatke, Zemko je, svakako, najupečatljivija sudbina u romanu.

Ovo je scena Zemkovog odlaska u Tursku, koja spada u najbolja ostvarenja cjelokupne Sijarićeve proze.

* Šta je Zemka navelo da krene u Tursku i da zana vijek ostavi kuću i rodni kraj?

* Koliko li je čemera sadržano u Zemkovoj duši dok ređa: „Moj prozore li, moj prozore“... ili, „Stan' dor' moj, stani kućo kleta“...

* A može li se stati i ostati?

* U šta je Zemko stavio to malo sirotinjskih stvari? Čime ih je vezao?

* Zašto je uzeo prijevor sa kućnih vrata?

* Objasni Zemkov odgovor na Hadžijino pitanje: - A ti kud ćeš, budalo?

- Ja za vodom...

Posebno je sugestivno opisan trenutak Zemkovog odvajanja od kuće.

* Obratite pažnju na rečenicu: „Ostaće u sobi mrak i tišina, i neće u ćošku disati djeca, ništa se u njoj neće svu noć čuti“... „Nema te. Nema me, kućo“.

* Sigurno duboko proživljavate Zemkov bol.

Ima li više nesreće za čovjeka od napuštanja rodnog ognjišta?

ZAPAMTITE

Roman je obimno epsko djelo u prozi. U njemu se opisuje događaj ili događaji koji zahvataju duži vremenski period. Ima romana čija je radnja smještena u nekoliko sati, a ima i onih koji obuhvataju vrijeme života nekoliko generacija.

S obzirom na uzrast čitalaca kojima je namijenjen, roman može biti dječiji, omladinski i roman za odrasle. Tematski (prema temi koju obrađuje) može se podijeliti na historijski naučnofantastični, pustolovni, ljubavni i sl.

Fabula je slijed povezanih radnji i događaja u književnom djelu. Fabula može biti jednostavna ili nerazvijena (u kraćim pripovijetkama, novelama, bajkama, basnama) i složena ili razvijena (u romanima).

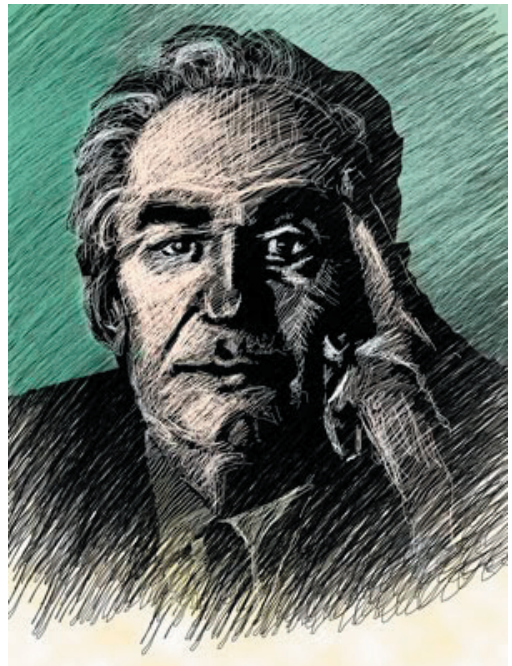
Razvijena fabula sastoji se od glavne radnje i niza sporednih radnji, od kojih neke mogu biti i zaokružene cjeline ili epizode.

Kompozicija je međusoban odnos pojedinih djelova književnog teksta. Sastoji se od ovih odrednica: početka radnje, zapleta, vrhunca radnje, raspleta i završetka radnje.

O PISCU

Ćamil Sijarić je rođen 1913. godine u Bihoru kod Bijelog Polja. Gimnaziju je učio u Skoplju i Vranju, a Pravni fakultet završio u Beogradu. Prve pripovijetke štampao je 1951. godine. Objavio je ova djela: „Ram-Bulja” (priče, 1953), „Bihorci” (roman, 1956), „Zelen prsten na vodi” (pripovijetke, 1957), „Kuću kućom čine lastavice” (pripovijetke 1968), „Mojkovačka bitka” (roman, 1968).

Sijarićeva proza sadržinski i motivski veoma je interesantna. Ona, uz to, obiluje izuzetno upečatljivim likovima, dramatičnim zbivanjima i sudbinama.

Terazije

U kasabi što ostade iza Isabega, mahale tad drijemahu čudnom, dugom i kao ukletom nesanicom. Minareta nad njima uzvišena, kao da čuvahu svoj mrtvi mir u golom plavetnilu neba. Svejedno je njima da li je u kasabi ljeto, zima ili mokra i vlažna jesen. A ondašnji ljudi bijahu svikli na jedno. Svoje adete ljubomorno čuvahu kao svetinju ili kao dragocjeni miraz. Gazda s gazdom življaše u slozi kao u bratstvu po krvi. Siromah bijaše nisko, odjeven u rite, s golim džanom i praznom nadom. Mogao si ga lahko poznati po obazrivu hodu, po blijedim očima, po glasu po onom njegovom tankom i usiljenom „Merhaba”, ili opet snuđenom „bar dan gazda...(efendija, beže ili ago)”. Jabandžija bijaše u kasabi jeftin, za njega u kasabi nijesu marili. Gledahu ga mrkim pogledom, nekako netrpeljivo, zlobno i podsmješljivo, kao da pitahu: šta ćeš ti tu, u ovoj našoj čaršiji? Kasabalijama se činjaše kao da je taj tuđinac zabasao nepozvan baš u njihovu avliju, pa im neće ostaviti na miru žene i djecu. E, u takvoj ti kasabi nekada življaše mula - Smajo. Iznebuha je siromah umro, posve nenadano i čudno. Pred smrt ga je zadesila nesreća mimo sve druge ljudske nesreće. A bio je poznat u čaršiji, čuven i viđen čovjeković. Poštovao ga je svijet zbog njegova poštenja i pravičnosti. Muslimani s posebnim divljenjem slušahu njegov prodoran, zvonki glas koji se razlijegao s minareta. Bio je mujezin na glasu. Kazivali su da se svaki muslimanski dućan u čaršiji zatvarao kada bi on, odozgo, s minareta zaučio: „Allah-hu-ekber...” i tada bi se esnaflije, trgovci i drugi čaršinlije žurno uputili ka džamiji. Ostajali su otvoreni samo dućani Srba - ćurčija, limara i grnčara - to bijahu njihovi zanati, i Jevreja - zlatara i juvelira, jer su se i jedni i drugi i treći strogo držali svojih esnafa. Ali taj ugledni svojevoljni čovjek u svojoj starosti učini nešto čime uzbuni ljude u čaršiji. Učini nešto što bješe novo, do tad ne činjeno u čaršiji, prekrši ustaljene adete, i ne znajući da je tako kročio na novi i bezimeni put. Vijest o tome iznenadi i uznemiri kasabu i ljude u njoj. Vrijeme tako po nekad donese zagonetku i baci je u varoš, na sokake, u kahve, dućane i domove. Muslimanski prvaci se čuđahu: zar on, mula - Smajo, prvi efendija i njihov ponos, pa da prekrši njihov red i adet? Jedva su mogli u tu vijest da povjeruju. Kao da je krilati at projezdio kroz varoške sokake, pronijela se vijest da je mula - Smajov sin postao šegrt kod gazda Milana. Onda je sve krenulo jedno za drugim: najprije ga prokleše prijatelji, oni što mu se pri susretu najdublje klanjahu i što ga u zvijezde okivahu. Oni mu pljunuše i na glas i na ime i na obraz. I nije to zbog gazda - Milana, dobra esnafa i dobra čovjeka, kako sami govorahu, već baš zbog njega mula - Smaja i zbog njih - muslimanskih prvaka. „Naši zanati su naši - i nama pristaje, od naših starih nam ostalo. Adet ostao. I Srbi

imaju svoj adet, ne razvaljuju ga i to je lijepo. Dobro i njima i nama. Ali nije dobro mula - Smaju, ukalja obraz, zasrami sve viđenije ljude, okahri svoje ahbabe...” To govorahu o njemu svi oni kojima adeti bijahu na jeziku ili pod kapom, oni koji se za svojeg života ne pomjeriše ni za korak od starih nišana i zavjeta. Srdito i kivno ponavljahu da to nije dobro i da ne može izići na dobro. I dobrom mula - Smaju baš ne iziđe na dobro. Njegov svijet okrenu mu leđa, a drugog neimaše da se u njega skloni. Čaršija mu ne oprost, anatemisa ga što joj prekrši red, jer njen sud ne praštaše nikom ko joj se u svemu ne pokori. Svijet se prema njemu izmijeni, ljudi se izmijeniše. Nijesu ga žalili, klonili su se čak i da misle o njemu. Čaršijom su se nekadašnji prijatelji pravili da ga ne primjećuju, kao da ga nikad nijesu ni na put sreli. Nestade onog njihovog ranijeg poštovanja od sedam aršina u zemlju. Kao da ga svi prokleše, ne primiše mu nesreću za nesreću. Tako mula - Smaja nestade sa ovog svijeta, iz čaršije, i prije nego ga i smrt prizva u svoju avliju. Jer mula - Smajo se povuče i zatvori u svom čardaku. Usami se i ogradi od svijeta ćutanjem, prkosom i inatom koji ga ne napuštahu. Zborio je samo sa svojim u kući, a avlijska vrata je držao po vazdan zamandaljena. Na zamerke je slabio, u snazi popuštao, postajao ters, prijek i mrzovoljan. Vid mu je počeo slabiti, a nekada mu poznata mudrost postajala zagonetnija i nekako zamršenija. Kažu da je pred samu smrt rekao sinu, gledajući ga polugaslom, blijedim očima: „Amanet ti, da nijesi učio kod koga drugog do kod gazda - Milana. Ni za šta na ovom bijelom dunjaluku, do kod njega. Čovjeković je, viđen i pošten. Poštuj ga i slušaj ko što bi mene, tvoje baba! Ni njemu nije bilo lahko, ali te primi zbog mene, za moj hatar. I ne slušaj šta hrsuzi pričaju, nemaš rašta da se sramiš. Mi nijesmo krivi što nam vjere nijesu iste, a adete je šejtan ostavio“. Posljednji dani prošli su mu u još čudnijoj osamljenosti i ograđenosti od svijeta, pa i od najbližih. Zli jezici govorahu da ga je spopala neka čudna bolest. Allah ga to kaznio zbog njegova teška grijeha. Pričalo se da ga je šejtan uzeo pod svoje, pa po svu noć ne spava, već se sa šejtanom pregoni. Dođe mu tako šejtan i pita:

- Kaješ li se za ovo što učini, Smajo?
- Jok - veli on - ne kajem!
- Znaš li da to nije dobro od tebe - pita šejtan.
- Jok - veli on opet.
- Sramota ti je - njemu će šejtan
- Neka je - Smajo njemu - ne kajem se!
- Aferim! - veli šejtan, i tako po svu dugu noć. Najzad, kada se počelo govoriti da je sasvim „pomerio pameću“, raščulo se i to da je sinu stalno pominjao nekakve terazije. Kažu, budan je pred očima imao stalno nekakav nevidljivi kantar i o njemu zamršeno govorio. Nijemo je gledao satima nekud ispred sebe, čas u pod, čas u šašovce, buljio

izgubljeno i u po glasa nešto nerazgovijetno mrmljao. Ponekad bi mu se odriješio jezik, pa bi mu glas postajao čas siktavo oštar i srdit, a čas se pretvarao u promukli tajanstveni šapat. Dozvaio je jednom najstarijeg sina:

- Osmane, vidiš one crvene terazije pred tobom?
- Ne ja - rekao začuđeno sin.
- Gledaj bolje, nesrećniče - srdito je prosiktao mula - Smajo.
- Tu ti pred nosom crni sine - nastavio je iznemoglim šaptavim glasom, dok se sin snebivao i u čudu pitao šta da radi.
- Vidiš, te terazije je vakat donio pred tebe. Tvoj vakat. Ja ih neću više vidjeti, a ti ne zaboravi da su one uvijek pred tobom i misli na njih. Na njima ćeš vagati tvoja djela, a i moja - tvoga baba.
- Ali ja ne vidim ništa - izustio je momčić istovremeno ohrabren i zbunjen smirenošću očevog glasa i riječima koje su ličile na samrtno bunilo.
- Ne vidiš, a? Utuvi dobro adžamijasta glavo, ispred tebe su i dok ti je vijeka biće tu. Moraš ih vidjeti, jer ćeš bez toga umrijeti slijep, kao što bih i ja da u starosti ne progledah. Ne liče one na pazarski kantar, niti su od željeza, niti od srebra, nemaju oblika ni luka; u rukama vakta vise i nevidljive su za oči onih u kojima nije duše i razuma. Davno su mi pričali o njima, a ja nijesam vjerovao. Na lijevom tasu je zemlja, silna i plodna. Topla je kao gnijezdo ta zemlja, a govorili su još da joj u njedrima sakrivena leži vatrena ptica. Starcu se hvatao dah dok je govorio, a glava mu je svaki čas padala na dahtave grudi.
- Na desnom tasu je gomila zlata. Čovjek ne smije prodati dušu za njega. Varljiva mu je snaga, a njegov sjaj ne grije ljudsko srce. Tamo je prazno. - Pri tim riječima starac je klonuo, lijevom se rukom uhvatio za grudi, a drhtavom desnom pokazivao je nekud preko sinovljevog desnog ramena. Potom je stari pao nauznak, na postelju i jastuk koji mu je sin hitro poturio pod pleća. Mogao je još iz tog položaja kroz prozor vidjeti varljiva svjetla čaršije koja je tako brzo pokidala veze sa nim. No on ih nije htio gledati. Hladnu ruku smrti osjećao je na čelu, ali nije mislio na nju. Prije šehadeta izgovorio je još: „Oni dolje su daleko od dobra koliko zvijezde od dana. Vakati je gospodar sine. Na gospodarovim terazijama mjera je pravedna, a dunjaluk je varka što me otrovala punom čašom“. Smrt je zatim za njim zatvorila vrata ovog šarolikog svijeta što kao more zapljuskuje i nosi čovjekov život.

Maruf Fetahović

RAZGOVOR O PRIČI

Priča **Terazije** je živo svjedočanstvo kako su ondašnji ljudi svoje adete ljubomorno čuvali, kao svetinju ili dragocjeni miraz. Ovo je slika nekadašnjeg življenja u kasabi u kojoj se ljudi nijesu tako lako odricali ustaljenih pravila. Glavni lik ove priče mula-Smajo to je svjesno uradio, ne znajući da će njegov svijet njemu okrenuti leđa, a da drugog neće imati da se u njega skloni. „Svijet se prema njemu izmijeni, ljudi se izmijeniše“.

- * Koja je kasaba ostala iza Isa-bega?
- * Kako se u toj kasabi nekada živjelo?
- * Kakav je čovjek bio mujezin mula-Smajo?
- * Zbog čega su ga ljudi poštovali?
- * Koju je grešku napravio, pa mu čarsija nikad ne oprostí?
- * Kako je to mula-Smajo doživio?
- * Da li ostaje u svojoj odluci dosljedan do kraja?
- * Kakve terazije pokazuje sinu Osmanu?

Opišite mula-Smajove terazije. Dobro pogledajte i u lijevi, i u desni tas ovih terazija!

O PISCU

Pjesnik, pripovjedač i esejista Maruf Fetahović je rođen 1940. godine u Bistrici kod Bijelog Polja. Studij književnosti završio je na Filološkom fakultetu u Beogradu. Objavio je knjige poezije: „Prohodište“, „Noćno more“, „Sandžačko danovanje“, „Muhadžerska Bosna“, a zastupljen je u antologijama novije poezije Sandžaka.

Ilhamijin put

Ilhamija se strese. Pa diže pogled. I umalo da ne ustukne od iznenađenja. Dželalija ga je gledao s ljubopitljivim osmjehom u očima. Ni sličan onome kakva ga je on zamišljao! Sjedio je napovisoku minderu, milujući vrhovima prstiju crnu, u naokrug podrezanu bradu. Oči su mu bile zelene, tek malo zamagljene, i čudno su odudarale od njegove crne brade. U čistoj i nježnoj puti njegova lica i lijepo srezanoj punačkoj ruci, bilo je nečega gotovo ženstvenog. Ne bi se moglo reci da je bio star, a niti dovoljno mlad. Tek oštra i uspravno usječena crta iznad očiju, jasno je govorila da zna šta želi i kako da to ostvari. Prostrana odaja bila je bogato prostrta, puna blagih sijena, a osvježena nekim prijatnim mirisom koji zapahnu Ilhamiju. Dželalija ga je i dalje gledao i smiješio se.

-Smije se, bezbeli, mojoj džubi - pomisli Ilhamija i sjeti se Topalhodže.

- Selam!... Ruci!... - dopre mu do ušiju piskav Sulejman- efendijin šapat.

On prinese ruku srcu i prignu glavu;

- Selamun alejkum!

Glas mu je bio smiren i blag, kao i uvijek kad bi se javljao ljudima.

- Alejkumus-selam -odgovori Dželalija, pa kao da se iznenadi.

Kao da ga začudi što mu Ilhamija ne prilazi ruci, mada se Sulejman- efendija upadno iskašljavao.

Zavlada tajac.

-Pa, efendum...? -progovori Dželalija i prestade milovati bradu.

Govorio je turski. Glas mu je bio ugodan, bez srdžbe.

-Eto, došao sam... Rečeno mi je da dođem, pa sam se zaputio i došao.

-Vidim -naglasni Dželalija i pokaza rukom na šilteta koja su bila razmiještena ispod mindera. - Otur!

Ilhamija zadiže džubu pa se lahko spusti. Dželalija pogleda u Sulejman-efendiju i glavom mu dade znak, na šta se ćehaja nečujno udalji.

- Čujem da si imam i hatib u Žepču - nasloni se Dželalija na jastuke. - Jesam, u Ferhadpašinoj džamiji.

- Pa, kako ti je u Žepču?

- Elhamdulillah, bilo mi je lijepo.

- A i pjesnik si, čujem. I derviš...

-Ako se može reći da sam pjesnik. A tarikat mi je na srcu.
- I ja sam bio pjesnik -Dželalija će tiše. - Ali sad više nisam.
Nemam kad. Pogotovo otkako sam došao ovamo, u Bosnu.

- Znam, pašo, čuo sam.
- Zar si čuo? - živnu Dželalija. - A šta si još čuo?
- Da si i hafiz.

Dželalija se naglo uozbilji. Gledao je časak-dva u krupan zumurlut svoga prstena, kao da ga prviput vidi. Onda podiže pogled. Osmijeh iz njegovih očiju bio je izčezao.

-Jest, i hafiz sam. Samo sam i to, na žalost, zapustio... Već, htio sam ti ovo reći; moje pjesme su bile drugačije od tvojih!

-Ja sam u svojim pjesmama veličao Carevinu i našeg svijetlog padišaha Ilhamija ga gleda pravo u oči.

- Sve što je veliko i lijepo, treba da se hvali.

- Zar i ti tako misliš?

- Mislim, pašo.

- A zar Carevina i naš svijetli padišah nisu veliki i dostojni svake hvale?- upita Dželalija gotovo šapćući. Pri tom je netremice gledao u Ilhamiju, a oči mu se pri tom suziše i kao da potamniše. On izdrža pogled pa će smireno:

- Carevina je poput mora, i duga i široka, da joj se kraj sagledati ne može, a voda je na izvoru bistra. Ali, dok stigne do onih koji je žedni čekaju, ni noge se u njoj ponekad oprati ne mogu.

Dželalija se na trenutak zamisli, kao da razmišlja o onome što je Ilhamija time želio reći.

- Čudno govoriš, dervišu! Ne misliš li, možda, da si u tekiji, a da sam ja, Dželaluddin Ali-paša, tvoj poslušni murid koji treba da se divi tvojoj mudrosti?... Ne zanosi se, već odgovaraj jasno i razgovijetno, bez tih tvojih derviških mudrolija!

Ilhamija se pomače na šiltetu.

- Zbog toga sam, pašo, i došao ovamo. Dugo sam išao i još duže razmišljao. O svemu...

- I imao si o čemu! Hajde, da čujem onu tvoju pjesmu „Čudan zeman nastade” radi koje sam te i pozvao u Travnik.

Htio bi da je čujem iz tvojih usta. Ilhamiju zazebe.

- Hajde, da je čujem!

On spusti glavu i sklopi oči. Pošutje malo, pa poče recitirati.

Glas mu je potresno zvučao;

Čudan zeman nastade,
sve zlikovac postade,
šta se hoće, zaboga?

Već takata nestade,
zlo nam svako postade,
dobrih ljudi nestade,
šta se hoće, zaboga?

Turčin nema amela,
krivda pravdu zamela,
pa se pravda...

- Stani, čekaj! Ja taj tvoj jezik ne razumijem. Govori turski, pa makar i tim vašim smiješnim bosansko-turskim, kad za toliko vremena niste mogli da ga naučite.

- Pašo, svakome je njegov jezik i najdraži i najslađi. Pa i nama naš.

- Zar! Zato si tu svoju pjesmu i ispjevao na njemu! Nastavi, da je čujem!

- Bože, kako je ovaj čovjek zao! - A ja se u prvi čas bih ponadao...

- Šta je, šta čekaš? Zar ne znaš turski? Pa do maločas si govorio!

- ledeno se nasmija Dželalija.

- Znam, pašo, ali pjesma je drugo... Ti to najbolje znaš...

- Pjesma, veliš! Ne vrijeđaj pjesmu, dervišu! Govori da joj čujem riječi. Hoću da mi kažeš šta si mislio i šta si kroz nju želio reći.

To hoću!

-Na šta sam mislio?... Na zlo, pašo, na zlo i nevolju sam mislio.

- Ilhamija će tvrdo.

- Na kakvo zlo i na čiju nevolju?

-Na našu, na našu, već čiju! Na sve ono što nas toliko vremena satire i razjeda! Ratovi su nas izmorili, a toliki nam sinovi izginuli i ginu; boleštine haraju; džehalet zavladao; pravda se zatrla, a siromaštvo pritislo pa bune i hajdučija niču, dok nasilje, rušvet i opačine cvjetaju. A oni, koji bi trebali daprednjače i pravdu kroje i dijele, počevši od carskih ljudi i ajanapa do uleme, govore i rade naopako, misleći samo na sebe i tegleći svaki na svoju stranu. Čitava se Bosna u ranu pretvorila! Šta se ovo radi i šta će biti od nas, zaboga!

Dok je govorio, Ilhamija se bio pridigo na koljena, ispružio ruke, a oči mu pune suza. Pa kad završi, kao smoren klonu ispusti glavu.

I Dželalija utihnuo. Šuti i gleda. Onda se iskašlja.

- Pa ti, na sve to, pjesmom ustao?

- Srcem sam ustao, pašo, srcem! A ono je u pjesmi.

- Hoćeš li time da kažeš da nisi ustao ni protiv Carevine ni protiv sultana i halife kojemu si, kao musliman, dužan da se pokoravaš?

- Ustao sam protiv zla koje nas satire. A zlu, ma s koje strane dolazilo, nisam dužan da se pokoravam već da se borim protiv njega.

- Čime? Pjesmom?... - posprdno se osmjehnu Dželalija.

- Za sablju nisam. Pjesma je moja sablja.

Dželalija se podnimio pa ne skida oči s Ilhamije. Ispituje svaku crtu njegova lica, posmatra njegove umorne i tanke ruke spuštene na koljena, čini se da mu osluškujе otkucaj srca, pai sam dah kojim Ilhamija diše. Onda se iskašlja pa ga, po prvi put, oslovi imenom. Progovori bez oštine.

- Ilhamija, dobro me poslušaj! Za mene su Carevina i padišah iznad svega! Osim Allaha! A Carevini, već odavno, nije lahko. Dušmani sa svih strana nasrću na nju. Već su je načeli i žele da je rastrgaju. I ovdje, u Bosni, koja je nekad bila đulistan Carevine, nije ništa bolje. Ajani i kapetani digli glavu, svaki bi želio biti vezir za sebe, a ne znaju, jadni oni bili, da bez Carevine nisu niko i ništa! Ona je njihova snaga i njihova krila! Zato sam i došao ovamo. Da ih stegnem, da u Bosnu uvedem red i pokornost i provedem korisne naredbe koje je sultan donio, a protiv kojih oni reže i dižu se. Njihove tvrde bosanske glave neće ili ne mogu svatiti da danas pušu novi vjetrovi, da Carevina mora krenuti novim putevima ako hoće da opstane. Zato sam i došao ovamo; da ih urazumim i upokorim. Hoću da zakujem i učvrstim ovaj bosanski đerđef koji se iz temelja ljulja! Dželalija za trenutak zastade, pa upre prstom u Ilhamiju:

- I ti, Ilhamija, i ti si nasrnuo na Carevinu! Tvoja buntovna pjesma ide od kasabe do kasabe, od usta do usta, a britkija je i opasnija od svake sablje! Za Carevinu i padišaha pogibeljan si kao i svi oni radi kojih sam i došao ovamo! Čak si i pogibeljniji, jer si čist, jer ništa za sebe ne tražiš i jer ti ljudi vjeruju! U prvi mah sam bio pomislio da si se urotio zajedno sa ajanima i kapetanima koji vuku kola ustranu, ustajući protiv Stambola i čvrste ruke, ne znajući da bi ih sutradan prvi vjetar odnio. Sad, kad sam ti zavirio u dušu, žao mi te i želio bih ti pomoći.

Ilhamija diže glavu. Pitao je očima.

- Pokaj se, Ilhamija! Kaži to glasno i jasno, da te svi čuju!

Pjesmom potari pjesmu. Odreci je se i sačuvaj glavu ili ćeš, kunem ti se Bogom velikim, biti pogubljen! Bilo bi mi te žao, ali su Carevina i padišah iznad svega i tu milosti nema!

Ni prema kome! Zapamti!

Ilhamija zadržta.

- Zar me to prokleti šejtan opet salijeće i nagovara? Ko mi to ovaj put govori kroz usta Dželalijina? Jesu li to proklete šejtanove oči koje me gledaju iz glave Dželalijine? Bože, zaštititi me i učvrsti! Ne dopusti da posrnem!

- Šta je, Ilhamija, što se toliko lomiš i preišljaš? Budi razuman! Zar ti nije drago živjeti? Ili možda misliš da se lahko s glavom rastati i u kabur zatvoriti?- upita Dželalija blago, gotovo prijateljski.

Ilhamija duboko uzdahnu pa prelomi;

-Pašo, ne traži od mene da zlo nazovem dobrim, a dobro zlim, jer to je najteži grijeh! Kažeš mi da su Carevina i padišah iznad svega i da drugog izbora nema. A gdje su ljudi, pašo? Šta je Carevina bez spokojstva i sreće njezinih podanika? I šta je padišah u takvoj Carevini? Pašo, ljudi su preči i od padišaha i od Carevine! Na krvi ništa dobro niknuti neće. Čovjek je najsavršenije djelo Božije, i teško onome ko ga oskrnavi! Ti to znaš, pašo, hafiz si!

Dželalija se diže. Djelovao je poput isukane sablje. Iz njegovog izbijala studen, ali ne i mržnja.

- Ilhamija, sam si sebi presudio! Žao mi te je. Čišći si i hrabriji od svih koje sam ovdje susreo, i zato te žalim. Kad bi te poštedio, sam bi sebe iznevjerio. A ti bi postao loš primjer za mnoge. Zato, smrt ti ne gine...

- Pašo, nemoj me žaliti. Smrti se ne plašim, jer smrti i nema. Ja se samo selim, s nadom i pouzdanjem u svoga Gospodara. Na zemlji sam se odužio, koliko sam mogao i znao. Odlazim smiren, jer sam bio i suviše žalostan. S Božijom pomoći riješit ću se svega radi čega sam ovdje toliko patio i žalostio se - pređe Ilhamija rukama niza se, kao da sa sebe skida vlastito tijelo.

Gledali su se šutke. U nenarušenoj tišini odaje čulo se kako kumrija negdje napolju otegnuto guguće. Kao da nekoga dozivlje.

Rešad Kadić

RAZGOVOR O PRIČI

Seid Vehab Ilhamija je najveći bošnjački pjesnik svoga doba. Zbog slobodarske pjesničke misli pogubljen je u Travniku 1821. godine. Na isklesanom nišanu, s derviškim kaukom na bašluku, osta zapisano: Na život mu vjetar zime nenadano hladni pade, i u gorkoj čaši smrti ispi vodu rajske nade.

- * Da li vam ovaj odlomak iz pripovijetke govori mnogo o teškom položaju slobodoumnih Bošnjaka pod otomanskom vlašću?
- * Zašto je Ilhamija pozvan u Travnik?
- * Kakav je čovjek Dželalija (Dželaludin Ali-paša)?
- * Da li je uopšte Ilhamija kriv?
- * Da li mu je bila ponuđena šansa da se spasi?
- * Šta je Ilhamija izabrao?
- * Na kojem jeziku Ilhamija kazuje stihove Dželaliji?

Opišite Ilhamijin unutrašnji lik

TUMAČENJE RIJEČI

Bezbeli-svakako; džuba-ogrtač; selam-pozdrav; efendija-gospodin; otur-sjedni; ćehaja-zastupnik vezira; šilte-dušečić za sjedenje; imam-muslimanski svećenik; hatib-propovjednik; tarikat-derviški red; hafiz-onaj koji zna cijeli Kur'an napamet; zumurlut-smaragd; padišah-car, vladar; murid-kandidat derviškog reda; zeman-vrijeme; džehaled-neznanje; đulistan-ružičnjak; đerđef-drveni okvir za vez; kabur-grob; kumrija-golubica.

O PISCU

Rešad Kadić rođen je u Sarajevu 1912. godine, gdje je stekao i svoje obrazovanje. Svoje prve radove - dvije priče objavio je kao devetnaestogodišnji mladić u saraevskoj „Literarnoj štampi“. Prepoznatljiv je po jednostavnom, razumljivom i jedrom narodnom jeziku, i mišlju u kojoj je sadržano veliko iskustvo s izoštranim osjećajem za prošlost i sadašnjost. Objavio je: „Bašeskijin poslednji zapis“ (roman iz starog Sarajeva), „Hadži Lojo“ (historijski roman iz vremena austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine), „Žuri Mirza na pouku“ (stihovi za djecu). Među njegova najbolja književna ostvarenja sigurno spada pripovijest „Ilhamijin put u smrt“.

Rešad Kadić je umro u Sarajevu 1988. godine, a po vlastitoj želji sahranjen je u Tešnju. Jedna osnovna škola u Tešnju nosi njegovo ime.

ZAPAMTITE

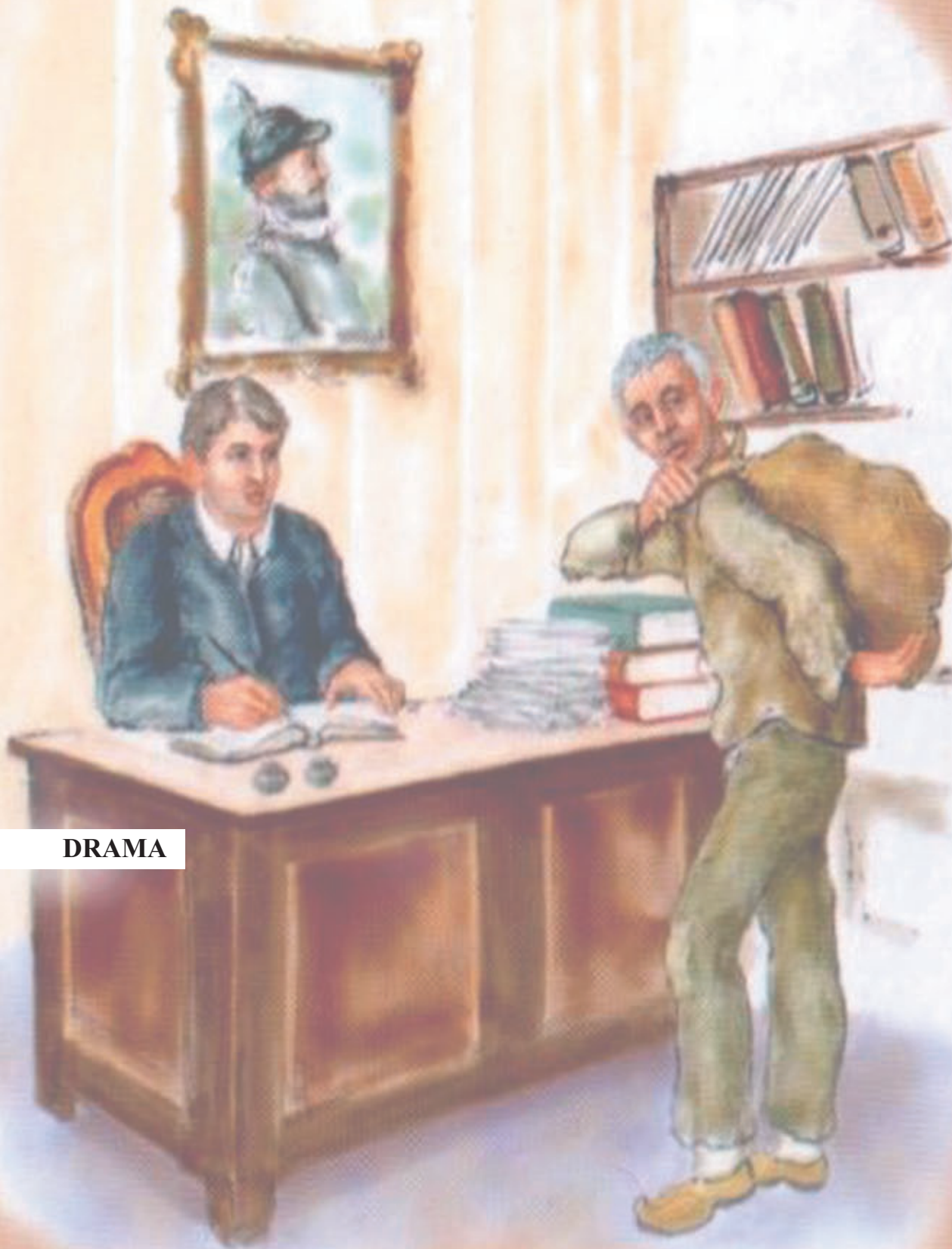
Pripovijetka je epsko djelo u prozi u kojem su opisani stvarni događaji i ličnosti. Kraća je od romana, a duža od ostalih proznih vrsta. Nosioci radnje su ljudi iz svakodnevnog života.

Književni lik je bitna sastavnica književnog djela. On, kao i ličnost u životu, živi, radi, osjeća i misli.

Književni likovi se dijele na glavne i sporedne. Glavni lik je nositelj glavne radnje, o njemu se najviše govori. Ostali likovi su sporedni ili epizodni.

Način na koji je pisac opisao lik zove se karakterizacija lika.

Tako razlikujemo spoljni opis lika (opis njegova izgleda) i unutrašnji opis (opis njegovih razmišljanja, osjećaja i njegove naravi).

DRAMA

Jazavac pred sudom

SUDAC: Šta ti je, Davide? Što plačeš? Što je tebi krivo i nepravo u ovoj zemlji?

DAVID: Nije mi ništa krivo na slavni sud, već na 'vog prokletog lopova, sjeme mu se umelo! (Tuče jazavca po njušci.) Da Bog da ti, dušmanine i zlotvore moj, vješala omastio kô što ćeš i omastiti ako u 'voj zemlji bude još imalo pravde i zakona!

SUDAC: Što ga toliko tučeš i kuneš? Šta ti je učinio?

DAVID: Zar ti nijesam maloprije kazô?... Izvoli, gospodine, da ga povrgnem na zemlju? Težak je ko mlinski kamen, saprela ga moja krvava muka i sirotinja! Izvoli, gospodine?

SUDAC: Izvolim, izvolim, Davide. Spusti ga.

DAVID: Kako bi bilo, glavati gospodine, da ga izvadim iz vreće, pa da ga privežem za 'vu jednu nogu od astala, da vidite mog zlotvora i dušmanina, kosti mu u Zenici sagnjile! Izvoli, vevlašni gospodine?

SUDAC: Izvolim, de, priveži ga.

DAVID (vadi jazavca iz vreće): Čuvajte se, gospodini moji, jer ako mi se izmakne, zlo će biti. Za rđavo, da prostite, mjesto jazavac leti. Čekaj, lopove jedan, što se toliko otimaš i kopraš! Još sam ja snažan, iako sam se rodio nekako kad se prvi put počela trećina od naroda kupiti; još ja imam snage i kuveta, iako se već dvadeset godina nemam čim ni na Uskrs omrsiti. 'Vala carevini, našoj premilostivoj Zemljanoj vladi i slavnom sudu što sam i ovo malo snage očuvo! 'Vala im će čuli i ne čuli!... Vidi ga, gospodine, vidi kako njuši: šušte li oklen kuruzi. O, nebo te (udara ga po njušci) ubilo! (Vrisne.) Čuvajte se, gospodini moji, izmače mi se! O, jadan ti sam, šta učini! (Jazavac se zaoštrljio, nakostriješio, pa trči kroz sudnicu. Sad poleti jednom prozoru, sad drugom, sad se zatrči pod jedan sto, sad pod drugi; sad opet poleti vratima, sad opet među noge)... Eto ga uprav među krake! Čuvaj se, gospodine! Joj, jadan ti sam, ako ti što bude, nikad ti gospoju ni ja ni ti nećemo smjeti izići pred oči! (Jedva ga uhvatiše i svezaše.)

PISARČIĆ (sav blijed): Što si ga pustio, magarče?

DAVID: Kome ti to veliš, magarče?

SUDAC: Što si ga driješio, budalo?

DAVID (smije se): Ama, čekajte, ljudi, da se malo priberem! Ja sam tebe pito: „Izvoli, gospodine?” Ti kažeš: „Izvolim, izvolim, Davide”. E, ko je sad kriv? Ja bëli nijesam, jer slušam što stariji izvoli i naredi.

SUDAC: Ti si, Davide, i budala, i nisi budala.

DAVID: ‘Vala ti na takvoj riječi ko starijem i učevnijem!

SUDAC: Što si vodio ovog lopova pred sud? Što ga nisi odma na njivi ubio?

DAVID: Kako sam budalast, more biti da bi i to učinio da ne znam današnjeg reda i zakona. Ama, što bi ti, glavati gospodine, duljio, otezô i natezô: znam zakon, pa neću preko zakona. Neću preko zakona, pa ubi me!... Neke godine, dok još nijesam bio svještio vašeg zakona, ubio sam u toj istoj njivici jednog jazavca. Biće valjda brat ovog lopova. Uvati me carski šumar i oglobi s pet vorinti. Kad metnu pare u džep, oštro mi zaprijeti: “Ne smiješ to više činiti, jer i jazavca današnji zakon brani”. E, kad ga brani, nek mu i sudi kad štetu počini!... Samo imam ono nešto krezube babetine, i tu njivicu kuruza što sam imo, pa mi ovaj lopov satra i sa zemljom sravni. Osušili se jadni kuruzi, pa kad prođem pokraj njivice, obuzme me tuga i žalost. O, kako tužno šušte čemerni, slomljeni kuruzi! Rekô bi čovjek da uzdišu za osvetom i pravdom... Samo (plače), samo sam tu njivicu kuruza imô, pa...

PISARČIĆ (zajedljivo): A kako ti se zove njivica? To treba slavni sud da zna.

DAVID (tare suze): Čudnovato se, dijete, zove njivica. Zove se: Ni Davidova, ni carska, ni spaiska. Tako joj je ime i tako je, čini mi se, i ‘vođe u sudu zapisato.

SUDAC (smije se): U tebe, Davide, sve to nekako zapetljano. Kako se to zove njivica: Ni Davidova, ni carska, ni spaiska? Kako to?

DAVID: E, lako, gospodini moji. Sve ću vam kazati po redu i zakonu. To je njivica krčevina. Ja sam je iskrčio, pa velim: moja je. Oko te je njive carska šuma. Nakraj njivice, upravo kad se pođe dolje Markanovom točku, stoji dirjek, uboden u zemlju,

s one dvije kô kantarske kuke (C.Š.) To vele kô piše: carska šuma. Bože moj, Bože, čudne ljepote u vašeg cara! Bože moj, Bože, svakom li se danas odaje čest: carska šuma! Za turskog suda: svačija, ničija šuma, a danas: carska šuma. Pa kažem vam, oko te je njivice carska šuma, te gruntovnik veli: „Istina, Davide, ti si je iskrčio, ali to je carska šuma. Pošto si iskrčio carsku šumu, ostala je carska zemlja. Šuma je carska, pa i zemlja mora biti carska”. Sad dolazi spajja: „Lažeš, Vlaše! Nisi je iskrčio, već je to, bivokarce, od davnina ziratna zemlja, a svaki komadić ziratne zemlje moj je!” Na čijoj je strani pràva, ne znam. Samo znam da zato svijet tu njivicu zove Ni Davidova, ni carska, ni spaiska. A ja bi rekô da svijet u jednu ruku ima i pravo, jer ta njivica, kako ste čuli, nije ni moja, ni carska, ni spaiska, već ovog prokletog lopova i brezakonika. Dok se mi ‘vamo svađamo i prepiremo čija je, a on se poistija sladi i deblja, štono vele, ko šokački pratar. Zato vas molim i preklinjem da ga što teže osudite. Meni je ovaj slavni sud mlogo dobra učinio. Od mloge me je bijede i nevolje oslobodio...

Petar Kočić

RAZGOVOR O PRIČI

Pisac komedije „Jazavac pred sudom”, veliki bosanski pripovjedač Petar Kočić na jedan izuzetno duboko promišljen način ismijava austrougarsku vladavinu u Bosni, uspostavljenu 1878. godine. Pokraj satiričnog tona, ova komedija izraz je bosanske duhovnosti sadržane u živom narodnom govoru.

- * Zašto je David Štrbac doveo jazavca pred sud?
- * Kako se zove Davidova njivica? Objasni zašto?

U kratkoj govornoj vježbi objasni istinsko značenje ove komedije.

O PISCU

Petar Kočić pripada najznamenitijim književnicima iz Bosne. Rodio se godinu dana prije austrougarske okupacije, dakle, 1877. godine u selu Stričićima, u Bosanskoj Krajini. Svoj književni rad započeo je pjesmama, koje je pisao još kao đak gimnazije. Pripovijetke je počeo pisati kao student u Beču u periodu do 1905. godine napisao je i svoje najbolje pripovijetke i satiričnu komediju „Jazavac pred sudom“. Tri knjige pripovjedaka izdao je pod zajedničkim naslovom „S planine i ispod planine“, a 1910. godine zbirku „Jauci sa Zmijanja“. Umro je u Beogradu 1916. godine.

ZAPAMTITE

Drama je, pored Lirike i Epike, treći književni rod. To je književno djelo namijenjeno izvođenju na pozornici. Drama se sastoji od jednog ili više činova. Najčešće ima tri čina. Čin je dio dramske radnje koji traje od dizanja do spuštanja zavjese. Manja dramska cjelina od čina je scena, radnja između izlaska jedne i pojave druge ličnosti na pozornici. U drami lica govore. Razgovor dva lica naziva se dijalog. Postoji i monolog, tj. razgovor jednog lica.

Dramsko djelo ima kompoziciju koja se sastoji iz pet dijelova: uvoda (ekspozicije), zapleta, vrhunca (kulminacije), peripetije (promjene pravca radnje) i raspleta.

Drame se dijele na dvije vrste: Tragediju i Komediju.

Nastale su u antičkoj grčkoj književnosti i svoj veliki uspjeh imale u Sofoklu, Eshilu i Euripidu. Dramsko djelo je na najveći književno- umjetnički nivo uzdigao engleski dramski pisac Viljem Šekspir.

Tragedija je dramsko djelo ozbiljnog sadržaja i uzvišenog tona. Uvijek se završava smrću ili drugim oblikom stradanja junaka.

Komedija je dramsko djelo veselog sadržaja u kojoj su nosioci radnje obični ljudi. Uvijek se završava sretno.

Postoji još jedna vrsta dramskog djela, **Drama u užem smislu**.

Novijeg je datuma, i danas je najpopularniji dramski oblik.

U RIJEČIMA LIJEKA IMA

UVOD U LEKTIRU

Mala, velika moja

(rođeni 23, strijeljani 42)

Mala, velika moja
Večeras ćemo za njih voljeti.

Bilo ih je 28.
Bilo ih je pet hiljada i 28.
Bilo ih je više nego što je ikad u jednoj pjesmi bilo ljubavi.
Sada bi bili očevi.
Sada ih više nema.

Mi, koji smo po peronima jednog vijeka odbolovali samoće svih
svjetskih Robinzona,
mi, koji smo nadzivjeli tenkove i nikog nismo ubili
mala velika moja,
večeras ćemo za njih voljeti.
I ne pitaj jesu li se mogli vratiti.
I ne pitaj je li se moglo natrag dok je posljednji put,
crven kao komunizam, gorio horizont njihovih želja.

Preko njihovih neljubljenih godina, izbodena i uspravna,
prešla je budućnost ljubavi.
Nije bilo tajni u polegnuloj travi.
Nije bilo tajni u raskopčanoj bluzi.
Nije bilo tajni u klonuloj ruci s ispuštenim ljiljanom.
Bile su noći, bile su žice, bilo je nebo koje se gleda posljednji put,
bili su vozovi koji se vraćaju prazni i pusti,
bili su vozovi i makovi,
i s njima, s tužnim makovima jednog vojničkog ljeta,
s divnim smislom podražavanja, takmičila se njihova krv.

A na Kalemegdanima i Nevskim Prospektima, na Južnim Bulevarima
i kejevima rastanka,
na Cvjetnim Trgovima i Mostovima Mirabo, divne i kad ne ljube,

čekale su Ane, Zoje, Žanet.
Čekale su da se vrate vojnici.
Ako se ne vrate, svoja bijela negrljena ramena daće dječacima.
Nisu se vratili.

Preko njihovih streljanih očiju prešli su tenkovi.
Preko njihovih streljanih očiju.
Preko njihovih nedopjevanih marseljeza.
Preko njihovih izrešetanih iluzija.
Sada bi bili očevi.
Sada ih više nema.

Na zbornom mjestu ljubavi čekaju samo grobovi.
Mala, velika moja,
večeras ćemo za njih voljeti.

Izet Sarajlić

Akvarel

O bistri jesenji dani,
Odozgo sa svijetlih palata
Osmijeh me vaš mami,
O bistri jesenji dani!

Naš grad je zreo akvarel
Pun plavih, zlatnih boja.
Pralja je majka moja,
A ja s pločnika deran
Bos ulicom pjevam:
O bistri jesenji dani,
Na svemu vas zlatni osmijeh titra:
Na prozorskim oknima
Skrivenim u granju,
Na zastavicama auta hitra,

Na licima što blenu u vrevu danju,
Na kosama gospe sa drugog kata.
Na piljarice šatoru bijelu,
Na katedrale kupoli zlata.

U našem malom dvorištu
Vijore haljine, haljine
Plave, crvene, bijele, šarene,
A ja s pločnika deran
Bos ulicama pjevam:
O bistri jesenji dani,
Odozgo sa svijetlih palata
Osmijeh me vaš mami,
O bistri jesenji dani!

Hamza Humo

Stećak

Stećak mramorni ćuti govorim scena po boku,
jači od kandži kiše, povampirenja i krađe.
Njegov mjesec i sunce, što znače posmrtno lađe,
davno su prevezli dušu, vjekuju sad u doku.

Udaljili su se od njega i gradovi i sela.
Vidik mu stvore listopad i koze što tu brste.
Vjetar podsjeti lijeske, i one se šapatom krste.
Zmija mu kreće uz reljef, svoj reljef svijetle sred čela.

Zašto sam došao ovdje, kad sve već ovdje piše?
Posljednju blijedu zelen s jesenjom travom dišem.
Čuj, zvonilo zrelo stablo - to lijes mi teše žuna.

Stihove što još bruje dlijetom po stećku svom stišaj,
pa, uspokojen, pusti neka ih pokrije lišaj,
leži pod stećak stiha bez prevoznika - čuna.

Skender Kulenović

Mali princ

Svakog dana saznavao sam ponešto o planeti, o odlasku, o putovanju. To je dolazilo sasvim lagano, kako bi mi palo na pamet. Tako sam, trećeg dana, čuo uzbudljivu priču o baobabima.

I ovoga puta bilo je to zahvaljujući ovci, jer me mali princ, kao obuzet nekom ozbiljnom sumnjom, iznenada upita:

- Istina je, zar ne, da ovce jedu šiblje?
- Da, to je istina.
- Ah! zadovoljan sam.

Nisam razumio zašto je tako važno što ovce jedu šiblje. Ali mali princ dodade:

- Prema tome, one jedu i baobabe.

Skrenuh pažnju malom princu da baobabi nisu šiblje, već drveće veliko kao crkva, i da, čak i kad bi sobom poveo čitavo krdo slonova, ti slonovi ne bi bili kadri da iziđu na kraj ni sa jednim jedinim baobabom.

Pomisao na krdo slonova zasmija malog princa.

- Trebalo bi ih naslagati jedne na druge...

Ali mudro primijeti:

- I baobabi su mali prije no što porastu.
- To je tačno. Ali zašto hoćeš da tvoje ovce pojedu male baobabe?

On mi odgovori: „Idi, molim te!” kao da je to sasvim jasno. Morao sam mnogo da se napregnem da bih sve to razumio.

I zbilja, na planeti malog princa bilo je, kao i na svim drugim planetama, plemenita bilja i korova. Prema tome, dobrog sjemena plemenitog bilja, a lošeg sjemena korova. Ali sjeme je nevidljivo. Ono spava skriveno u zemlji sve dotle dok mu ne padne na pamet da se probudi. Tada se ono isteže i tjera najprije plašljivo prema suncu jedan

čarobni mali bezazleni izdanak. Ako je u pitanju izdanak rotkvice ili ruže, možemo ga slobodno pustiti da raste. Ali ako je u pitanju korov, moramo ga odmah iščupati, čim ga prepoznamo. Na planeti malog princa bilo je strašnog sjemenja... to je bilo sjemenje baobaba. Tle na njegovoj planeti bilo ga je prepuno. A ako baobaba ne iščupamo na vrijeme, nikada ga se ne možemo osloboditi. On preplavi cijelu planetu. Razriva je svojim korijenjem. I ako je planeta veoma mala, a baobaba ima u velikom broju, ona će se rasprsnuti.

„To je pitanje reda, rekao mi je kasnije mali princ. Kada čovjek završi svoje jutarnje udešavanje, treba pažljivo da uredi i planetu. Treba redovno čupati baobabe čim se počnu razlikovati od ruža, na koje mnogo liče kada su sasvim mladi. To je vrlo dosadan posao ali veoma lak.”

Jednog dana me je posavjetovao da se potrudim i da načinim lijep crtež ne bi li to usadio našoj djeci u glavu. „Ako budu jednog dana putovali, reče mi on, to im može koristiti. Ponekad nije zgoreg odložiti svoj posao za kasnije. Ali kad su u pitanju baobabi, to je uvijek strašna nesreća. Poznao sam jednu planetu na kojoj je stanovao neki lijen čovjek. On je propustio da iščupa tri šibljike...”

I, prema uputstvima malog princa, nacrtao sam tu planetu. Ne volim da zauzimam stav propovijednika. Ali opasnost od baobaba je tako malo poznata, a one koji zalutaju na neki asteroid vrebaju tako velike nesreće da sam ovoga puta napravio izuzetak i prestao da se uzdržavam. Rekoh: „Djeco, čuvajte se baobaba!” Na tom crtežu sam toliko radio samo zato da bih svoje prijatelje upozorio na opasnost koja i njima i meni već dugo vremena lebdi nad glavom, iako toga nismo svjesni. Nauk, koji sam im dao, vrijedio je truda. Možda ćete se pitati: Zašto u ovoj knjizi nema i drugih isto tako veličanstvenih crteža kao što je crtež baobaba? Odgovor je sasvim jednostavan: Pokušao sam, ali nisam uspio. Kad sam crtao baobabe, bio sam nadahnut osjećanjem da se ne smije odlagati.

VI

Ah! mali prinče, razumio sam, najzad, tvoj mali život pun sjete. Uživanje u blagim sunčevim zalascima bilo je dugo vremena jedina tvoja razonoda. Ovu novu pojedinost saznao sam četvrtog dana ujutru, kad si mi rekao:

- Veoma volim zalaske sunca. Hajdemo da gledamo sunčev zalazak...
- Ali, treba čekati...
- Šta treba čekati?

– Čekati da sunce počne da zalazi.

Bio si najprije vrlo iznenađen, a zatim si se nasmijao samom sebi. I rekao si mi:

– Stalno mislim da sam kod kuće!

Kad je u Sjedinjenim Američkim Državama podne, cijeli svijet zna da u Francuskoj sunce zalazi. Bilo bi dovoljno preletjeti za minut u Francusku da bismo prisustvovali sunčevom zalasku. Na žalost, Francuska je isuviše daleko. Ali na tvojoj maloj planeti bilo je dovoljno da svoju stolicu povučesh nekoliko koraka i da posmatraš suton kad god zaželiš...

– Jednog dana video sam četrdeset i tri puta kako sunce zalazi!

A malo poslije si dodao:

– Znaš... kada je čovjek tužan onda voli zalaske sunca...

– Zar si bio toliko tužan onog dana kada je sunce zalazilo četrdeset i tri puta?

Ali mali princ ne odgovori.

Antoan de Sent Egziperi

Djevojčica sa šibicama

Napolju je bilo strašno hladno. Snijeg je padao i počelo je da se smrkava. Bilo je posljednje večer u godini – večer uoči Nove godine. Po toj hladnoći i mraku ulicom je išla jedna gologlava i bosonoga djevojčica. Doduše, imala je na nogama neke papuče kada je pošla od kuće, ali kakva joj je bila korist od njih kada su to bile velike papuče koje je prije nosila njena majka. One su bile tako velike da su joj spale s nogu kada je potrčala da se ukloni ispred kola što su projurila ulicom. Jednu papuču više nije mogla da nađe, a s drugom je umakao neki dječak i doviknuo joj da će mu ta njena papuča poslužiti kao kolijevka kad mu se rodi dijete. Tako je sada ta djevojčica išla bosih, crvenih i plavih nožica od studeni. U staroj kecelji je nosila sve svoje šibice, a jednu kutiju je držala u ruci. Čitav dan nije prodala ni jednu jedinu kutiju šibica, nije dobila nijednu paru. Gladna, prozebla i potištena, lutala je jadnica sve dalje. Snježne pahuljice padale su po njenoj dugačkoj, svijetloj kosi koja se divno kovrdžala niz njen potiljak, ali ona nije ni mislila na taj svoj ukras. Svi prozori su bili osvjetljeni, a po ulicama se širio miris gušćjeg pečenja – svuda se pripremao doček Nove godine, pa je i ona sada mislila na to. Ona se šćućurila u jednom uglu između dvije kuće, od kojih je jedna malo više štrčala na ulicu. Nožice je podvila poda se, ali joj je ipak bilo sve hladnije. A kući nije smjela da ide, jer nije prodala nijednu kutiju šibica, nije dobila nijednu paru, i otac bi je istukao. A šta će i tamo, i kod kuće je isto tako hladno. Živjeli su u potkrovlju i vjetar je duvao sa svih strana, iako su najveće rupe zapušili slamom i krpama. Ručice su joj se sasvim ukočile od studeni. Ah, samo da upali jednu šibicu malo bi se ogrijala! Da o zid kresne samo jednu šibicu zagrijala bi prste! Ona kresnu jednu šibicu i odmah buknu plamen. Šibica je gorjela kao svijeća i bilo je tako toplo dok je držala ruku nad njom. Bila je to čudesna svjetlost i djevojčici se činilo da sjedi pored velike tople željezne peći sa sjajnim mesinganim ukrasima. Ona ispruži noge da i njih malo zagrije, ali se tog trenutka plamen ugasi – nestade peći i djevojčica osta sa drvčetom dogorjele šibice u ruci. Ona kresnu još jednu šibicu, pa i ona zaplamsa, i zid po kojem zasja postade providan poput koprene. Mogla je da gleda pravo u sobu gdje je bio postavljen sto sa čistim bijelim stolnjakom i divnim posuđem od porculana. A na stolu se puši pečena guska punjena šljivama i jabukama. Ali što je bilo još ljepše – ta guska je skočila sa stola i, onako sa viljuškom i nožem u leđima, preko sobe zagegala prema njoj. I upravo kada guska dođe pred sirotu djevojčicu, ugasi se šibica i pred njom osta samo debeli i hladni zid. Kada upali novu šibicu, pred njom se ukaza prekrasna jelka. Bila je i veća i ljepše ukrašena nego ona što je prošle godine kroz staklena vrata vidjela kod onog bogatog trgovca. Hiljade svjećica je gorjelo na zelenim grančicama, a šarene slike, kao

one u dućanskim izlozima, gledale su pravo u nju. Djevojčica izdiže obje ruke prema svjećicama i šibica se ugasi. Ali one mnogobrojne svjećice počеше da se dižu sve više i više, a onda se pretvoriše u sjajne zvijezde. Jedna od njih pade i ostavi za sobom dugački plameni trag.

„Sad je neko umro!” – pomislila je djevojčica. To je ona čula od svoje pokojne bake koja je govorila:

„Svaki put kad padne zvijezda,
nečija duša krene u nebo.”

Kada djevojčica kresnu novu šibicu, oko nje sve zasja i u tom sjaju pojavi se njena baka sva blistava, blažena i zadovoljna.

– Bako! – viknu djevojčica. – Uzmi me sa sobom! Znam da ćeš nestati čim se šibica ugasi kao što je nestala i ona topla peć i divno gušće pečenje i ona krasna velika jelka! Da i baka ne bi iščezla, djevojčica brzo zapali sav ostatak šibica iz kutije. Šibice planuše i sve zablista kao usred bijela dana. Nikada joj ranije baka nije izgledala tako lijepa i tako velika. Ona uze djevojčicu u naručje i ponese je visoko, visoko u veliku radost i prijatnu toplinu. Sada je djevojčica bila na nebu i više nije bilo ni zime, ni gladi ni straha ...

A ujutro, u onom uglu između dvije kuće, našli su je rumenih obraza i sa osmijehom na usnama – bila je mrtva. Smrzla se posljednje večeri u staroj godini. Prvo jutro nove godine zateklo je mrtvu djevojčicu sa šibicama. Pred njom je ležalo mnoštvo gotovo potpuno izgorjelih šibica.

– Htjela je da se ogrije! – govorili su prolaznici. A niko ni slutio nije kakve su divne slike lebdjele pred njom kada je sa svojom bakom zaplovila u novogodišnju radost.

Hans Kristijan Andersen

Stara voćka

Živio jednom jedan kralj, a imao lijep, veliki vrt. U vrtu je rasla prekrasna voćka. Kralju je ona od svih stabala bila najmilija. U proljeće bi se voćka osula ružičastim cvjetovima, nalik na kitice cvijeća. Ljeti je bila pokrivena zelenim lišćem i plodovima što su zorili na suncu. U jesen je rađala velikim, slatkim jabukama. Kralj je svaki dan dolazio u vrt i jeo mirisne jabuke. Zato je bio zdrav i uvijek dobre volje.

Godine su prolazile. Voćka je počela starjeti, gubiti snagu. Došla je strašna, ledena zima. Voćka se sušila. U proljeće, rascvala su se sva stabla u vrtu. Samo je stara voćka stajala siva i suha. Kralj je gledao dragu voćku kako umire. Bio je vrlo, vrlo tužan. Pozvao je vrtlara i naredio mu da posiječe voćku. Čim je izustio te riječi, razbolio se. U čitavom kraljevstvu nije bilo liječnika koji bi mu mogao povratiti snagu. Vrtlar je uzeo sjekiru i zaputio se u vrt da posiječe staru voćku. U taj čas doletje k njemu krasna ptica i reče:
- Nemoj sjeći tu voćku, molim te. Kora joj je puna kukaca. Ja se njima hranim. –
Uto doskakuće k vrtlaru vjeverica i vikne drhtavim glasom: - Vrtlaru, vrtlaru molim te nemoj sjeći voćku. Ako je posiječeš, uništiti ćeš mi zalihe za zimu, pa ću umrijeti od gladi kad dođe studen.

Ali vrtlar odgovori:

- Kralj mi je naredio da posiječem voćku. Moram poslušati kraljevu naredbu. On podigne sjekiru, ali upravo tada začuje glasno zujanje. Opkoli ga gust roj pčela.

- Nemoj sjeći voćku, nemoj - zujale su pčele.

Mi ćemo kralju dati najboljeg meda, pa će opet biti zdrav i snažan.

Vrtlar baci sjekiru i otrči kralju da mu ispričuvijeda što se dogodilo.

Kralj otvori oči i reče slabašnim glasom:

- Nemoj sjeći voćku, ostavi je.

Vrtlar tada donese kralju veliki vrč pun slatkog pčelinjeg meda. Kralj je svaki dan jeo med, pa je uskoro sasvim ozdravio.

Rut Harlimen

O JEZIKU

*Bosanski jezik
jeste jezik Bošnjaka
i svih onih koji ga pod tim imenom
osjećaju svojim.*

FONETIKA

GLASOVI

Glas je najmanja jedinica govora, zvuk koji nastaje treperenjem zraka, pokretanjem glasnih žica i učešćem drugih govornih organa. Glasovi se posmatraju i proučavaju onako kako se tvore, ili onako kako se čuju. To kako se tvore predstavlja fiziološku stranu glasova, a kako se čuju akustičku (fizičku) njihovu stranu.

Dio nauke o jeziku koji proučava glasove sa njihove fiziološko-akustičke strane naziva se FONETIKA (od grčke riječi phone - glas, phonetikos - glasovni).

Svaki glas nastaje mehanički, tj. kretanjem zračne struje i treperenjem dijelova govornog aparata i prima se pomoću čula sluha. U vezi s tim, glas se sastoji iz tri svoja sastavna dijela (elementa): **jačine**, **visine** i **boje** glasa.

PODJELA GLASOVA

Savremeni bosanski književni jezik ima 30 glasova, koji se, u zavisnosti od toga da li se pri izgovoru zračnoj struji i u govornom aparatu stvaraju djelimične ili potpune prepreke, ili ona prolazi slobodno, dijele na **samoglasnike** (vokale), **glasnike** (sonante) i **suglasnike** (konsonante).

Bosanski književni jezik ima pet samoglasnika **i, e, a, o, u**. U tradicionalnoj gramatici njima se pridodaje i vokalno **r**, koje je također nosilac sloga, kao i svi pravi samoglasnici.

Vokali **i** i **e** su vokali prednjeg reda; vokal srednjeg reda je vokal **a**, i vokali zadnjeg reda su **o** i **u**.

Prema drugoj podjeli (onoj koja se određuje na osnovu vertikalnog položaja jezika) samoglasnici se, također, dijele na tri vrste:

1. **visoki samoglasnici i i u**, pri čijem se izgovoru jezik svojim prednjim (**i**) i zadnjim dijelom (**u**) primiče gornjoj vilici;
2. **srednji samoglasnici e i o**, pri čijem izgovoru jezik zauzima srednju poziciju te se nalazi negdje na sredini između gornje i donje vilice;
3. **niski samoglasnik a**, pri čijem se izgovoru jezik spušta naniže prema donjoj vilici.

Bosanski jezik ima osam sonanata, a to su: **j, l, lj, m, n, nj, r, v**. Sonanti se dijele prema načinu izgovora i po mjestu tvorbe.

Suglasnici (konsonanti) su vrsta glasova koja se tvori tako što se zračnoj struji stvara potpuna ili djelimična prepreka u usnoj duplji ili na usnama (i zubima). Bosanski jezik ima 17 suglasnika. Postoje tri podjele suglasnika: po zvučnosti, po mjestu tvorbe i po načinu tvorbe.

Prva podjela. U zavisnosti od toga da li prilikom izgovora glasne žice trepere ili ne trepere, suglasnici se dijele na zvučne i bezzvučne. Zvučni suglasnici su **b, d, g, z, ž, dž, đ**, a bezzvučni **p, t, k, s, š, č, ć, f, h, c**. Dakle, sedam je zvučnih, a deset bezzvučnih suglasnika. To znači da pri izgovoru ukupno 20 glasova bosanskoga jezika glasne žice trepere (kod samoglasnika, sonanata i zvučnih suglasnika), a kod deset ne trepere (kod izgovora bezzvučnih suglasnika). Unutar ove podjele zvučni i bezzvučni suglasnici imaju između sebe parove; postoji sedam takvih parova koji se utvrđuju na osnovu razlike zvučni : bezzvučni suglasnik.

zvučni	b	d	g	z	ž	dž	đ	-	-	-
bezzvučni	p	t	k	s	š	č	ć	f	h	c

Druga podjela suglasnika. U zavisnosti od toga koji dijelovi govornog aparata učestvuju pri izgovoru pojedinih suglasnika odnosno na kojem mjestu se oni izgovaraju (gdje su locirani), suglasnici se dijele na četiri grupe:

1. *Usneni* (labijalni) suglasnici **b, p, f**, od kojih su prva dva (**b, p**) dvousneni (bilabijalni), a treći je (suglasnik **f**) usнено-zubni.
2. *Zubni* (dentalni) suglasnici **d, t, c, z, s**, koji se izgovaraju tako što jezik dodiruje zube, bilo to gornje sjekutiće (pri izgovoru **d** i **t**) ili donje sjekutiće (**c, z, s**).
3. *Prednjonepčani* (palatalni) suglasnici **dž, č, đ, ć, ž, š**, koji se izgovaraju tako što jezik različitim svojim dijelovima dodiruje prednje (tvrdo) nepce (palatal), pri čemu su suglasnici **đ** i **ć** meki, a **dž, č, ž** i **š** tvrdi, palatalni suglasnici.
4. *Zadnjonepčani* (velarni) suglasnici **k, g, h**, koji se izgovaraju tako što se zadnji dio jezika privija uz zadnje (meko) nepce, stvarajući potpunu prepreku (kod izgovora **k** i **g**), ili djelimičnu prepreku zračnoj struji (kod izgovora velara **h**).

Treća podjela suglasnika. Prema načinu na koji se suglasnici tvore, odnosno prema prirodi prepreke koja se stvara pri njihovom izgovoru, suglasnici se dijele na tri grupe.

1. *Eksplzivni* (praskavi) suglasnici **b, p, d, t, k, g**, koji se izgovaraju tako što se zračnoj struji u govornom aparatu stvara potpuna prepreka.
2. *Sliveni* suglasnici (afrikate): **dž, č, đ, ć, c**, kod kojih se u prvoj fazi izgovora javljaju elementi eksplozivnih suglasnika, ali se umjesto eksplozije kod afrikata javlja strujanje.
3. *Strujni* (frikativni) suglasnici **z, s, ž, š, f, h**, pri čijoj tvorbi zračna struja nailazi na djelimičnu prepreku sa dosta slobodnim prolazom.

GLASOVNE PROMJENE

Osnovna zakonitost jezika je njegovo mijenjanje, unutarnja pokretljivost, dinamizam. Taj dinamizam ispoljava se u glasovnim promjenama i rezultatimo tih promjena, odnosno u glasovnim zakonima koji važe za određeno vrijeme i određeni jezički prostor. To su mijenjanja glasova; prelazak jednog glasa u drugi već postojeći ili novi dotad nepoznati glas. Mijenjanja se događaju ili po samoj prirodi glasova, ili pod uticajem nekih naročitih okolnosti u kojima se glasovi nađu. (Dževad Jahić)

Jednačenje suglasnika po zvučnosti

U našem jeziku ne mogu da stoje jedan do drugoga dva suglasnika različita po zvučnosti. Kad se takvi suglasnici nađu u neposrednom susjedstvu, oni se **jednače po zvučnosti**. Uvijek se jednači prvi suglasnik prema drugom. Jednačenjem suglasnik može preći samo u svoj zvučni, odnosno bezvučni parnjak.

Ovu glasovnu promjenu objasniti ćemo izvođenjem imenica **ropstvo, zupčanik i svadba**.

Imenica **ropstvo** izvedena je od riječi **rob** i nastavka - **stvo**. Isto tako je i imenica **zupčanik** postala od korijenske riječi **zub**.

Prema svome postanku navedene riječi bi glasile **robstvo** i **zubčanik**.

U oblicima **robstvo** i **zubčanik** susrećemo u susjedstvu dva suglasnika različita po zvučnosti. Suglasnik **b** je zvučan, a **s** i **č** su bezvučni. Takve glasovne grupe, u kojima su suglasnici različiti po zvučnosti, teško se izgovaraju, pa kao takve ne mogu ni opstati. Zato je zvučni suglasnik **b** ispred bezvučnih **s** i **č** prešao u bezvučni suglasnik, tj. pretvorio se u svoj bezvučni parnjak **p**. Tako smo dobili oblike **ropstvo** i **zupčanik**, da bi se bezvučni suglasnici u susjedstvu lakše izgovarali.

Od riječi **svat** izvedena je imenica **svadba** na ovaj način: **svat + ba > svatba > svadba**. Ovdje bezvučni suglasnik **t** ispred zvučnog **b** prelazi u svoj zvučni parnjak **d**.

Isto se dogodilo i u riječima **otkucavanje, otkrivati, ispuštati i istopiti**. Njihovo nastajanje upućuje nas na jedne oblike, a izgovor i pisanje na druge: **od** kucavanje (oblik u postanku), **otkucavanje** (sadašnji oblik) **iztopiti** (oblik u postanku), **istopiti** (sadašnji oblik).

Napomena: Kad se suglasnik **d** (zvučni) nađe ispred **s** i **š** (bezvučni), on u pisanju ostaje nepromijenjen. Primjeri: **gradski, ljudski, odšetati, odštamati**. Isto tako, kad se suglasnik **đ** nađe ispred nastavka- **stvo**, ne prelazi u svoj bezvučni parnjak **ć**: **vođstvo**, a ne - **voćstvo**.

GRAMATIČKA VJEŽBA

1. Ispred glagola **kopati, pisati, kazati** i **pomoći** dodaj prefiks **pod** - .

Koja se glasovna promjena desila u njima?

2. Kad pridjevima **konačan, koristan** i **primjieran** dodaš prefiks **bez-**, dobit ćeš druge pridjeve.

Napiši ih. Pridržavaj se jednačenja suglasnika po zvučnosti.

3. Pomoću prefiksa **iz** - i glagola **pjevati, pasti, teći** i **hoditi** dobit ćeš nove glagole.

Kako ćeš ih napisati?

Palatalizacija

Promjena zadnjonepčanih suglasnika **k, g, h** u prednjonepčane **č, ž, š** i zubne **c, z, s** naziva se palatalizacija.

Po prvoj palatalizaciji zadnjonepčani suglasnici (velari) su ispred **e** u nastavku za oblik **i e** i **i** u nastavku za građenje riječi prelazili u prednjonepčane (palatale) i to:

k u **č**, **g** u **ž**, **h** u **š**.

Po drugoj palatalizaciji (sibilarizaciji) zadnjonepčani suglasnici su se ispred **i** u nastavku za oblik mijenjali u zubne, piskave strujne (sibilante):

k u c, g u z, h u s.

K đak	Č đače	C đaci
G briga	Ž brižan	Z brizi
H orah	Š Orašje	S orasi

NAPOMENA: Ova glasovna promjena ne vrši se u ovim slučajevima:

a) U oblicima imena lica: **Ljubinki, Hanki, Olgi.**

U prisvojnim pridjevima koji su izvedeni od imena lica: **Ljubinkin, Hankin, Olgin;**

b) Kod geografskih imena podjednako se upotrebljavaju oblici u kojima su promijenjeni i oblici u kojima nijesu promijenjeni zadnjonepčani suglasnici: **Požegi i Požezi,**

Boki i Boci, Liki i Lici... Ako su geografska imena nastala od zajedničkih imenica palatalizacija se vrši: **Sutjesci, Rijeci, Banjaluci, Palanci.** U geografskim imenima stranoga porijekla nekad se vrši palatalizacija (**Americi, Africi**), a nekada ne (**Volgi, Meki**).

c) Ako bi se u nekim riječima izvršila palatalizacija, dobili bi oblike koji bi mogli da znače nešto sasvim drugo. Tako bi imenice: **seka, baka, tetka, lutka, čestitka,** imale u dativu i lokativu oblike potpuno drugog značenja: **seci** (imperativ glagola sjeći), **čestici** (oblik imenice čestica).

d) Da ne bi dolazilo do udaljavanja riječi od njene osnove, ne vrši se palatalizacija ni kod dvosložnih imenica čije se osnove završavaju suglasničkim parovima: **ck, zg, sh,** a u većini slučajeva i na **čk, čk, tk.** Tako imamo: **kocki, tezgi, mazgi, tački, mački, mečki, vočki, potki, patki, motki.**

GRAMATIČKA VJEŽBA

1. Kako glasi nominativ množine imenica **korak, uzdah i talog**?

Koja je palatalizacija izvršena u nominativu množine navedenih imenica muškog roda?
U kojim je još padežnim oblicima izvršena?

2. Napiši vokativ jednine imenica **drug, zamjenik i duh**.

Šta je bilo sa zadnjonepčanim suglasnicima?
Koju glasovnu promjenu primjećuješ?

3. Od imenica **slika, knjiga, snaga, krug, potok i orah** izvedi deminutive (imenice koje označavaju nešto umanjeno).

Koje ste imenice dobili?

Jotovanje

Glasovna promjena po kojoj glas **j** sa nenepčanim suglasnicima ispred sebe prelazi u nepčane suglasnike naziva se **jotovanje**. (glas **j** zove se jota). Jotovanje je i kad **j** iza usnenih suglasnika prelazi u **lj**.

Evo nekoliko riječi u kojima **j** i nenepčani suglasnik ispred njega skupno prelaze u **nepčani suglasnik**:

mlad+ji>mladji>mlađi
prut+je>prutje>pruće
razaran+je>razaranje
> razaranje
vesel+je>veselje>veselje
brz+ji>brzji>brži
vis+ji>visji>viši

dj>đ
tj>ć

nj>nj
lj>lj
zj>ž
sj>š

Evo nekoliko riječi u kojima **j** iza usnenih suglasnika prelazi u **lj**.

snop+je>snopje>snoplje
rob+je>robje>roblje
zdrav+je>zdravje>zdravlje
grm+je>grmje>grmlje

pj>plj
bj>blj
vj>vlj
mj>mlj

GRAMATIČKA VJEŽBA

1. Od zajedničkih imenica **cvijet, kamen, prut i kesten** izvedi zbirne imenice.
Koristi se nastavkom - **je**.
Šta se dogodilo kad se iza nenepčanih suglasnika našao glas **j** (jota)?
2. Napiši komparative ovih pridjeva: **žut, crn, sladak, tanak, siv, dubok i plav**.
Uoči i objasni jotovanje.
3. Napiši instrumental jednine imenica **glad, smrt i pamet**.
Koristi nastavak - **ju**.
Koju glasovnu promjenu primjećuješ?
Objasni je.

Jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe

Čas je počeo. Slušajte pažljivo. Da bi se ova glasovna promjena shvatila, potrebna je velika pažnja!

Prilog **pažljivo** i imenica **pažnja** izvedeni su od glagola **paziti**. Otuda bi slijedili oblici **pazljivo** i **paznja**. U njima se nalazi glas **z** ispred suglasnika **lj** i **nj**.

U oblicima **pazljivo** i **paznja** zubni suglasnik **z** nalazi se ispred prednjonepčanih **lj** i **nj**. Prednjonepčani suglasnici utiču da se izgovor glasa **z** pomjeri prema prednjem nepcu. Tako se pomjeranjem mjesta tvorbe ovaj suglasnik **z** mijenja u prednjonepčani **ž**, pa od oblika **pazljivo** i **paznja** dobijamo riječi **pažljivo** i **pažnja**, da bi se omogućio lakši izgovor.

Imenica **nošnja** postala je od korijena glagola **nositi** (**nos-**) i nastavka za građenje riječi - **nja**, pa je mogla imati oblik **nosnja**. Tu se suglasnik **s** našao ispred prednjonepčanog **nj**, pa je prešao u prednjonepčani **š**: **nosnja**>**nošnja**. Isto se dogodilo i u ovim riječima: **lišće**>**lišće**, **prosnja**>**prošnjai** sl.

U pojedinim riječima prvo su se izvršile neke druge glasovne promjene, pa su tako stvoreni uslovi za jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe.

U zbirnim imenicama **lišće** i **grožđe**, izvedenim od zajedničkih imenica **list** i **grozd** i nastavka - **je**, prvo se dogodilo jotovanje:

list+je>**listje**>**lišće**

grozd+je>**grozdje**>**grožđe**, pa tek onda jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe: **lišće**>**lišće**, **grožđe**>**grožđe**.

U primjeru glagola **iščupati**, prvo se desilo jednačenje suglasnika po zvučnosti, pa onda jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe: **izčupati**>**isčupati**>**iščupati**.

U nekim riječima prvo je izvršena palatalizacija:

daskica (od **daska**) >**dasčica**>**daščica**.

Jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe ograničeno je na:

- a) strujne zubne suglasnike **s** i **z**;
- b) strujni zadnjonepčani suglasnik **h**
- c) na sonant **n**.

Objasnili smo prelazak zubnih suglasnika **s** i **z** u **š** i **ž**.

Jednačenjem po mjestu tvorbe suglasnik **h** prelazi u suglasnik **š** ispred suglasnika **č** i **ć**: **Bišćanin** (od **Bihćanin**: **Bihć**).

Kad se suglasnik **n** nađe ispred praskavih suglasnika **b** i **p**, prelazi u sonant **m**: **zelenbać**>**zelembać**, **odbranbeni**>**odbrambeni**, **crnpurast**>**crmpurast**.

GRAMATIČKA VJEŽBA

1. U nekadašnjim (starim) oblicima riječi **čeznja**, **sazvezdje**, **bliznji** i **plastje** desile su se neke glasovne promjene.

Objasni koje. Upiši njihov razvoj do sadašnjih oblika.

2. Objasni kako je od riječi **ljuska** postala riječ **ljuščica**.

(Pazi, izvršile su se dvije glasovne promjene!)

Nepostojano a

Samoglasnik **a** koji se pojavljuje u jednim oblicima riječi, a u drugima se gubi naziva se nepostojano **a**. Nepostojano **a** javlja se gotovo uvijek u osnovi riječi i između dva suglasnika. I ova glasovna promjena vezana je za prošlost našega jezika, kada je došlo do gubljenja poluglasa (**ъ**), negdje od XI vijeka naovamo. Taj je poluglas bio sastavni dio glasovnog sistema našega jezika.

*Starac uznemireno gleda prema rijeci, češe se po razdrljanim koštunjavim prsima,
pali crnu lulu i duboko uvlači gorak dim.
Ode! Sad je kod čamca...*

Mehmed Meša Selimović, Skeledžija

Ako uzmemo za primjer imenicu **starac**, uočit ćemo da se suglasnik **a** javlja samo u nominativu jednine (starac) i u obliku genitiva množine (staraca), i to u poziciji između dva suglasnika. U svim ostalim padežnim oblicima to se **a** ne javlja.

Riječ **starac** nekad je glasila **starъсь**, s poluglasom u drugom i trećem slogu. Kad se počeo gubiti, poluglas je prvo nestao na kraju riječi, jer je bio u slaboj poziciji: (**starъсь** > **starъс**). Gubljenjem poluglasa sa kraja riječi, položaj drugog poluglasa je jačao i našao se u jakoj poziciji, da bi se u toj poziciji vokalizirao u **a**.

Tako smo u nominativu jednine dobili oblik **starac**.

Nepostojano **a** se javlja u ovim oblicima riječi:

1. U nominativu jednine i genitivu množine imenica muškog roda: **čamac... čamaca**;
2. U genitivu množine pojedinih imenica ženskog i srednjeg roda: **kruška - krušaka, djevojka - djevojaka, trešnja - trešanja...**
3. Kod pridjeva muškog roda u nominativu jednine: **čudan** (ali: čudna, čudno, čudni), **vitak, krupan...**
4. U dužim oblicima prijedloga **sa (s), ka(k)**.

GRAMATIČKA VJEŽBA

1. U imeničkim oblicima gotovo u svakom slogu je prisutan samoglasnik **a**: **zadataka, rastanaka, opanaka, igračaka, izdanaka...**

U kome su padežu navedene imenice?

Odredi u svakom obliku koje je **a** nepostojano.

2. U parovima ovih oblika riječi uoči dvije glasovne promjene: **sladak - slatka, gibak - gipka, predak - pretka.**

O kojim je glasovnim promjenama riječ?

Koja je glasovna promjena prvo izvršena?

Prelazak l u o (vokalizacija)

Proces vokalizacije, tj. pretvaranje sonanta **l** u samoglasnik **o**, posljedica je gubljenja poluglasa **ɫ** u slabom položaju, a dogodio se krajem XIV vijeka u novoštokavskim govorima bosanskoga jezika - vokalizacijom sonanta na kraju riječi i na kraju sloga: **bilɫ>bil>bio, dalɫ>dal>dao, čitalɫ>čital>čitao.**

Glasovna promjena prelaska **l** u **o** kao glasovni zakon kratko je trajala. U savremenom jeziku nije izvršena dosljedno. U književnom jeziku i danas imamo mnoge riječi u kojima se sonant **l** nije mijenjao u **o**, iako se nalazio na kraju riječi ili na kraju sloga: **bol, val, bokal, ždral, glagol, signal, metal** i sl.

U nekim imenicama (**so, vo, soko, sto**) koje su postale od oblika **sol, vol, sokol, stol**, pojavilo se udvojeno O: **soo, voo, sokoo, stoo**. Sažimanjem udvojenih samoglasnika dobijeno je dugo Ô: **sô, vô, sokô, stô**.

Navedena glasovna promjena (prelazak **l** u **o**) vršila se i onda kada je sonant **l** bio u sredini riječi, ali na kraju sloga. Na primjer, u oblicima **selba, delba, selce... l** je bilo u sredini riječi, ali na kraju sloga (**sel-ba, del-ba, sel-ce**), pa je prešlo u **o**. Tako smo dobili današnje oblike: **seoba, dioba, seoce**.

Rezultate promjene **l** u **o** na kraju riječi i sloga u savremenom bosanskom jeziku imamo sačuvane u ovim oblicima riječi:

a) u obliku jednine m.r. glagolskog pridjeva radnog:
trčao, uzeo, stigao, pošao;

b) u imenicama izvedenim od glagolskog pridjeva radnog pomoću nastavka - **nica (-na)**:
čitaonica (čitaona), slušaonica (slušaona), igraonica (igraona);

c) u imeničkim oblicima izvedenim sufiksom - **ac** od glagolskog pridjeva radnog (osim u nom. jed. i gen. mn.): **slušaoca-slušaoocu (slušalac), mislioca-misliocu (mislilac), stvaraoca-stvaraocu (stvaralac).**

d) u riječima izvedenim nastavkom- **ba**:
dioba (dijeliti), seoba (seliti).

GRAMATIČKA VJEŽBA

1. Dokaži da se u ovim riječima izvršila promjena **l** u **o**: **pepeo, vreo, čitaonica, trčao, prevodioci, uzeo, pratioci.**

Glasovnu promjenu ćeš dokazivati upoređivanjem sa oblicima u kojima se ona nije izvršila, npr.: **pepeo-pepela, pepelu...**

Ovako ćeš dokazati da je nekadašnji oblik bio **pepel**.

2. Od glagola **davati, misliti** i **imati** izvedi imenice koje će označavati vršioce radnje. Napiši ih u nominativu i genitivu jednine i množine.

MORFOLOGIJA

Vrste riječi

Riječi su najmanje samostalne jezičke jedinice koje imaju značenje. Njihovim vrstama, oblicima i tvorbom bavi se **morfologija** (grč. morphe-oblik, logos-nauka, riječ, govor). Riječi koje imaju isto opšte značenje i ista gramatička svojstva svrstavaju se u vrste riječi.

U bosanskome jeziku postoje deset vrsta riječi.

S obzirom na osobine koje imaju, dijele se na tri grupe: **PROMJENLJIVE**, **POLUPROMENLJIVE** i **NEPROMJENLJIVE**.

Promjenljive su **imenice**, **zamjenice**, **pridjevi** i **glagoli**;

Polupromjenljive su **brojevi** i **prilozi**;

Nepromjenljive su **prijedlozi**, **veznici**, **uzvici** i **riječce**.

Promenljive su one riječi koje se javljaju u više oblika: djevojk-**a**, djevojk-**e**, djevojc-**i**..., a riječi koje imaju samo jedan oblik nazivamo nepromjenljivima, npr. danas, možda...

Promenljive riječi su punoznačne i u rečenici mogu vršiti funkciju nekog rečeničnog člana (subjekta, predikata, objekta), a nepromjenljive riječi se u rečenici uvijek pridružuju nekoj punoznačnoj riječi jer same ne mogu biti u funkciji bilo kojeg člana.

Imenice

Starica Nejma je živjela u usamljenoj kućici pokrivenoj slamom, u sobici od opletenog pruća oblijepljenog smonicom. Od porodice je imala samo udatu kćerku Ajšu koja je sada došla da je sa ponudama posjeti i bdi kraj njenog bolesničkog kreveta.

Zaim Azemović, Ljekovitost riječi

Imenice su riječi kojima imenujemo bića, predmete i pojave.

U navedenom tekstu imamo ove imenice: starica, Nejma, kućica, slama, sobica, pruće, smonica, porodica, kćerka, Ajša, ponude i krevet.

Kakva je razlika između imenice Nejma i imenice starica? Kakvim je početnim slovom napisana prva, a kakvim druga imenica?

Imenice se dijele na **vlastite** i **opšte**.

Vlastite imenice služe kao posebna imena ljudi, životinja, stvari, geografskih pojmova, nebeskih tijela i pišemo ih velikim početnim slovom.

Opšte (zajedničke) imenice služe da se njima imenuje skup bića, predmeta i pojava sa zajedničkim osobinama i pišu se malim početnim slovom.

U okviru zajedničkih imenica, zbog posebnosti kojima se odlikuju, mogu se izdvojiti i **zbirne** i **gradivne** imenice.

Od navedenih imenica imenice **Nejma** i **Ajša** znače živa bića: **Nejma** je biće ženskoga roda, kao što je i **Ajša**, pa su i te imenice ženskoga roda. Bića, znači, imaju prirodan rod, muški ili ženski. Kod nekih mladih živih bića izrazito se ne razlikuje prirodni rod, pa i neke imenice koje znače ta mlada biće nisu ni muškog ni ženskoga roda, već srednjeg: **pile**, **mače**, **jagnje**, **dijete**... Predmeti (stvari) nemaju prirodni rod. Na primjer, **slama** nije ni muškog, ni ženskoga, ni srednjeg roda. Ali, kako se imenica **slama** po svom obliku slaže sa imenicom kao što je **Nejma** (i jedna i druga se završavaju na samoglasnik-a), to je i ona dobila ženski rod, ali to nije prirodni, već takozvani gramatički rod.

Sve imenice koje znače predmet dobile su svoj rod (**muški**, **ženski** ili **srednji**) prema imenicama koje znače živa bića.

Sve su kuće u selu bile pokrivenne šindrom, samo je naša kuća imala slameni krov.

U ovoj rečenici imenica kuća je upotrijebljena u dva različita oblika: **kuća** i **kuće**.

Oblik **kuća** znači ime jednog predmeta, a oblik **kuće** znači ime više predmeta. Isto tako, oblik **seljak** znači ime jednog živog bića, a oblik **seljaci** ime više živih bića iste vrste. Ako neki oblik imenice znači jedno živo biće ili jedan predmet, onda je taj oblik u **jednini**; ako neki oblik znači više živih bića ili više predmeta iste vrste, onda je on u **množini**.

U našem jeziku ima dva gramatička broja: **jednina** i **množina**

Rekli smo da se jedna imenica može javljati u različitim oblicima. Na primjer: kuć-**a**, kuć-**e**, kuć-**i**...

Dodavanjem nastavka za oblik na osnovu ili korijen riječi, značenje te riječi ostaje ne promijenjeno:

OSNOVA kuć+**a, e, i, u, o, om, i** NASTAVCI ZA OBLIK.

Oblici u kojima se javljaju imenice nazivaju se **padeži**.

U bosanskome jeziku ima sedam padeža: **nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, instrumental, lokativ**.

Promjena imenica po padežima naziva se **deklinacija**.

PADEŽI:

NOMINATIV - ko? šta? što?- **kuća** (imenovanje)

GENITIV - koga? čega?- **kuće** (odvajanje, pripadanje, udaljavanje)

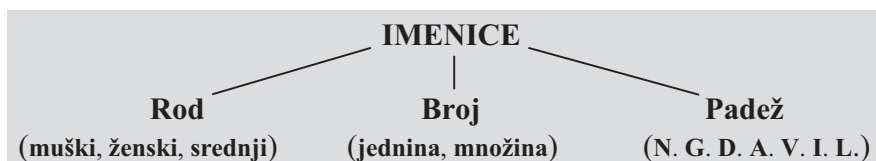
DATIV - kome? čemu?- **kući** (cilj ili namjena)

AKUZATIV - koga? šta?- **kuću** (predmet radnje, objekt)

VOKATIV - hej! o! **kućo** (dozivanje i obraćanje)

INSTRUMENTAL - s kim? čime?- **kućom** (društvo i sredstvo)

LOKATIV - o kome? o čemu?- **kući** (predmet govora, lokacija)

Pridjevi

*Kako je teško biti slab,
kako je teško biti sam,
i biti star, a biti mlad!*

*i biti slab, i nemoćan,
i sam bez igdje ikoga,
i nemiran i očajan.*

*Od nemila do nedraga,
i noge su mu krvave,
i srce mu je ranjeno.*

*I kosti su mu umorne,
i duša mu je žalosna,
i on je sam i zapušten.*

Tin Ujević, Svakidašnja jadicovka

Pridjevi su promjenljiva vrsta riječi i kazuju **kakvo je što, čije je što i od čega je što**. S obzirom na značenje, pridjevi se dijele na **opisne** i **odnosne**, a odnosni opet na **prisvojne, gradivne, mjesne** i **vremenske**.

Pridjevi mogu biti **pravi** (ako nijesu izvedeni od neke druge riječi) i **izvedeni** (ako su izvedeni od neke riječi).

Na primjer: **star, slab, mlad, žut, plav** - pravi pridjevi;
kameni (kamen), **sestrin** (sestra) - nepravi pridjevi;

Pridjevi se javljaju u dva vida: **određenom** i **neodređenom**.

Pridjevi kojima se iznosi neka osobina nepoznatog lica ili predmeta zovu se **neodređeni pridjevi**, a pridjevi kojima se iznosi osobina poznatog, ranije spomenutog, određenog lica ili predmeta zovu se **određeni pridjevi**.

Neodređeni pridjevi odgovaraju na pitanje **kakav**: Kakav je ovaj džemper?- **zelen, vunen, velik**.

Određeni pridjevi odgovaraju na pitanje **koji**: Koji ti se džemper sviđa?- **zeleni, vuneni, veliki**.

Određeni pridjevski vid muškog roda razlikuje se od neodređenoga time što se u nominativu jednine određeni vid završava na **dugo i**, a neodređeni se završava **suglasnikom**. U ženskom i srednjem rodu razlika između određenih i neodređenih pridjeva je u dužini krajnjih samoglasnika: određeni pridjevi imaju na kraju **dugo a** ili **o** (ili **e**), a neodređeni **kratko**.

Gotovo svi opisni i gradivni pridjevi mogu imati neodređene i određene oblike: **žut** i **žuti**; **gvozen** i **gvozeni**.

Prisvojni pridjevi imaju samo jedan vid: ili neodređeni ili određeni; samo neodređeni vid imaju pridjevi na **in**, **ov** i **ev** u nominativu jednine, a samo određeni vid imaju pridjevi na **ski**, **ški**, **čki**, **ji** i **ni**.

Vremenski i mjesni pridjevi imaju samo određeni vid: **današnji**, **letnji**, **gornji**, **zadnji**...

Pridjevi razlikuju **rod** (muški, ženski, srednji) **broj** (jedninu i množinu) i **padež** (kao i imenice, mijenjaju se po padežima)

Treba napomenuti da se deklinacija neodređenih i određenih pridjeva razlikuje:

(neodređeni vid)		(određeni vid)
N. mlad	(muški rod)	N. mladi
G. mlada		G. mladog (a)
D. mladu		D. mladom (e)
A. mlad-mlada		A. mladi-mladog (a)
V. - - -		V. mladi
I. mladim		I. mladim
L. mladu	(jednina)	L. mladom (e)

Isto tako, treba napomenuti da se pravi stroga razlika između opisnih pridjeva i priloga:

Ovo dijete je pažljivo (pridjev)

Ovo dijete pažljivo sluša (prilog).

Pridjevi imaju osobinu **poređenja** ili **komparacije**. To je osobina samo opisnih pridjeva i nekih priloga. Pridjevi imaju tri stepena komparacije:

- a) **pozitiv** (osnovni oblik)- zelen;
- b) **komparativ** (prvi poredbeni stepen)- zeleniji;
- c) **superlativ** (drugi poredbeni stepen)- najzeleniji.

GRAMATIČKA VJEŽBA

1. **IZVEDI:** a) **opisne** pridjeve od imenica **sreća, pamet, cvijet;**
b) **gradivne** pridjeve od imenica **zemlja, vuna, drvo;**
c) **vremenske** pridjeve od imenica **godina, jesen, zima;**
d) **mjesne** pridjeve od riječi **kraj, pred, gore;**
e) **prisvojne** pridjeve od imenica **đak, selo, Alija.**
2. Kako glase komparativ i superlativ pridjeva **mlad, zelen, lak, jak, dug, tih, jednostavan i južni?**
Koje fonetske i pravopisne pojave primjećuješ?

Zamjenice

Zamjenice (upućenice) su promjenljiva vrsta riječi kojima se upućuje na lica, predmete i njihove osobine. Antički su gramatičari zamjenice tumačili kao riječi koje zamjenjuju druge riječi. To tradicionalno shvatanje savremena nauka o jeziku je odbacila.

Zamjenice ne zamjenjuju druge riječi, one upućuju na njih!

Zamjenice možemo podijeliti: a) po **funkciji** i b) po **značenju**;

Po funkciji se razlikuju **imeničke** i **pridjevske** zamjenice.

Imeničke zamjenice u rečenici se ponašaju kao imenice (u rečenici zauzimaju mjesta svojstvena imenicama), a pridjevske upućuju na osobinu predmeta, imaju atributsku funkciju (kao i pridjevi), a u rečenici zauzimaju mjesta svojstvena pridjevima.

Imeničke i pridjevske zamjenice se dijele po značenju.

Po značenju, imeničke zamjenice se dijele na:

- a) **Lične:** zamjenice 1. i 2. lica (lične zamjenice sagovornika),

zamjenice 2. lica (lične zamjenice nesagovornika) i
zamjenice za svako lice (povratna zamjenica sebe, se).

b) **Nelične:** upitne, odnosne (relativne) opće (svako, svašta);
od upitnih i odnosnih zamjenica **ko** i **šta-što** mogu se tvoriti odrične i neodređene zamjenice.

Pridjevske zamjenice po značenju dijele se na:

a) zamjenice s obilježjem lica: **prisvojne, pokazne, opisne i količinske.**

b) zamjenice bez obilježja lica, koje se upotrebljavaju kao **upitne, odnosne, neodređene, odrične i opće.**

Imeničke zamjenice

Zamjenice koje upućuju na lice zovu se **lične zamjenice.**

Lične zamjenice za 1. i 2. lice označavaju odnos učesnika u razgovoru: Zamjenica 1. lica (ja, mi) upućuje na govornika, a zamjenica 2. lica (ti, vi) na sagovornika. Zamjenice 3. lica (on-on, ona, ono; oni, one, ona) upućuju na lica koja ne sudjeluju u razgovoru ili na nešto što može biti tema razgovora.

Zamjenice 1, 2. i 3. lica objedinjava zamjenica sebe, se.

Zamjenica za sva lica upotrebljava se kada se ne želi ponoviti riječ u službi subjekta.

Nelične zamjenice:

Zamjenice **ko** i **šta** prije svega su **upitne**; zamjenicom **ko** pita se za lice a zamjenicom **ko-šta** za sve ostalo.

Zamjenice **ko** i **šta** upotrebljavaju se i kao **odnosne**: u strukturu složene rečenice uvode odnosne zavisne surečenice (klauze).

Međutim one se upotrebljavaju i u funkciji neodređenih zamjenica: (Ako me **ko šta** za tebe pita, neću mu reći).

Nelične su i **opće zamjenice svako i svašta-svašto**: (Svako treba napisati domaći zadatak).

Gramatičke osobine zamjenica su **rod, broj i padež**, tj. sva gramatička značenja koja su poznata i imenicama.

Lične zamjenice imaju različite osnove nominativa i ostalih padeža (ja-mene, ti-tebe, mi-nas);

Zamjenica za svako lice nema oblike za nominativ.

Zamjenice 1. i 2. lica imaju različite riječi za jedninu (**ja, ti**) i množinu (**mi, vi**).

Promjena lične zamjenice 1. lica jednine (**ja**) i 1. lica množine (**mi**)

N. ja

G. men-e, me

D. men-i, mi

A. men-e, me

V. - - -

I. mn-om (mn-ome)

L. men-i

N. mi

G. na-s, nas

D. na-ma, nam

A. na-s, nas

V. - - -

I. na-ma

L. na-ma

GRAMATIČKA VJEŽBA

1. Po primjeru promjene ličnih zamjenica **ja** i **mi**, po padežima izmijenjaj i druge lične zamjenice: **ti, on** (on, ona, ono), **vi, oni** (oni, one, ona), kao i ličnu zamjenicu za sva lica **sebe, se**.

SINTAKSA

Rečenica

Rečenica je **osnovna komunikacijska jedinica kojom se prenosi cjelovita i zaokružena obavijest**.

Rečenicu kao gramatičku jedinicu karakteriše **predikativnost**, koja je gramatički konstruirana i bez koje rečenica nemože biti.

Predikativnost je gramatička kategorija kojom se određuje rečenični sadržaj.

Predikativnost je, dakle jedinstvo gramatičkih oznaka lica, vremena i načina.

Proučavanjem rečenice bavi se dio nauke o jeziku-**Sintaksa**.

Po svome sastavu, rečenice možemo podijeliti na:

a) **Proste rečenice** (koje u svome sastavu imaju samo osnovne rečenične članove- subjekat i predikat) - Majka je ustala.

Majka	je ustala
(subjekt)	(predikat)

b) **Proširene rečenice** (koje pored subjekta i predikata imaju i neke druge rečenične članove: atribut, apoziciju, objekat i glagolske odredbe).

Majka	je ustala	rano
(subjekt)	(predikat)	(glagolska odredba za vrijeme)

c) **Složene rečenice** (koje u svom sastavu imaju najmanje dvije proste rečenice, tj. dva predikata).

Majka je ustala rano i probudila me.	
(predikat)	(predikat)

Kad govorimo o rečenici kao o komunikacijskoj jedinici, onda trebamo znati kakav se komunikacijski cilj želi postići upotrebom rečenice: da li je upotrebljavamo da njome prenesemo obavijest, ili da zatražimo obavijest, ili da sugovornika potaknemo na nešto.

S obzirom na komunikacijski cilj, razlikujemo:

a) **Izjavne rečenice** (kojima prenosimo obavijest):

- *Prostrana odaja bila je bogato prostrta.*

U pismu se iza izjavnih rečenica stavlja tačka.

b) **Upitne rečenice** (kojima postavljamo pitanje):

- *Šta je, Ilhamija, što se toliko lomiš i premišljaš?*

Upitne rečenice su obilježene upitnom uzlaznom intonacijom. Na kraju upitnih rečenica stavlja se upitnik.

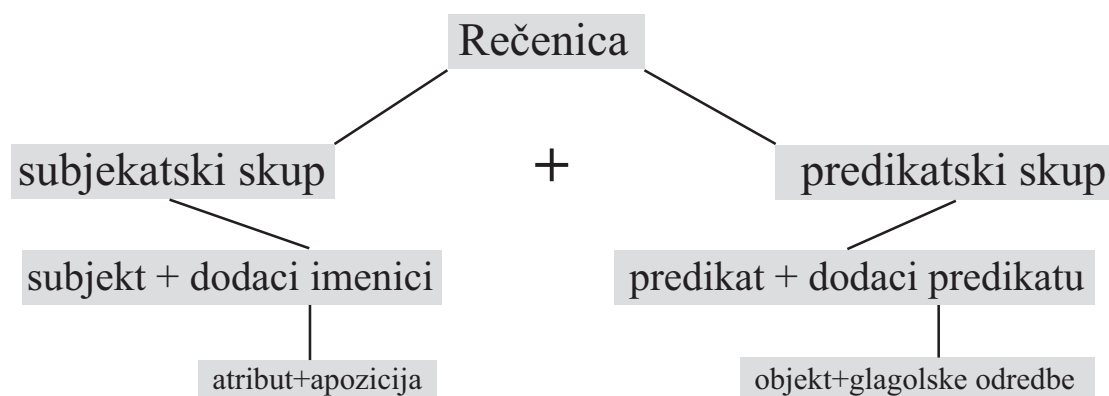
c) **Usklične rečenice** (kojima želimo iskazati svoje osjećanje, radost, uzbuđenost, ogorčenje)...

Imaju uskličnu intonaciju, s pojačanom silinom:

Ne vrijeđaj pjesmu, dervišu!

Iza uskličnih rečenica stavlja se uskličnik.

Rečenični članovi

Osnovni (glavni) članovi rečenice su **subjekt** i **prediakt**.

Subjekt je nominativni centar rečenice; subjektom se označava predmet o kojem se u

rečenici govori. Gramatički zavisi od predikata. U ulozi subjekta najčešće se javljaju:

- **imenice**: Majka je rano ustala.
- **imeničke zamjenice**: I ja sam njegov brat.
- **brojne imenice**: Obojica su bili na utakmici.
- **pridjevi**: Mladi ne vjeruju starima.

Predikat je samostalni rečenični član; ne zavisi niti od jednog drugog rečeničnog člana, dok su svi ostali članovi u rečenici zavisni od njega. To je jedini rečenični član koji sam sebi otvara mjesto u rečenici; predikat čini gramatičko jezgro rečenice. U ulozi predikata javlja se **glagol** u ličnom glagolskom obliku.

Predikati mogu biti **prosti i složeni**.

Riječi koje se smisaono vezuju za subjekt pripadaju **subjekatskom skupu**, a one koje se vezuju za predikat pripadaju **predikatskom skupu**.

Atribut i apozicija su dodaci imenici (bez obzira da li je imenica subjekt u rečenici), a **objekt i glagolske odredbe** (za mjesto, vrijeme i način) su glagolski dodaci (dodaci predikatu).

Atribut je imenski dodatak koji stoji uz imenicu i bliže određuje neko njeno svojstvo ili osobinu.

- Ti imaš **najljepše** oči.

Apozicija je imenski dodatak koji stoji uz imenicu i znači isto što i imenica.

Odvaja se zarezima.

- Mak Dizdar, **autor zbirke „Kameni spavač”**, najveći je bošnjački pjesnik.

Objekt je glagolski dodatak koji kazuje na čemu se vrši radnja, na kome se predmetu ona ispoljava ili ostvaruje.

- Snijeg je polako padao **na zemlju**.

Glagolske odredbe su glagolski dodaci koji kazuju vrijeme, mjesto, način, količinu i uzrok vršenja radnje. Mogu označavati još i sredstvo, društvo, cilj, pravac, namjenu, namjeru i posljedicu.

- **Danas** sam dobio peticu. (vrijeme)
- **Tu** čovjek ne može da živi. (mjesto)
- On **pažljivo** sluša. (način)
- Ne izlazi iz kuće po **nekoliko** dana. (mjera i količina)
- Ona je to uradila **zbog mene**. (uzrok)

IZ PRAVOPISA

Veliko i malo slovo

I. Velikim slovom piše se prva riječ u rečenici: Neretva je brza i hladna. - Je li amidža došao? - Sretan ti rođendan!

1. Velikim slovom piše se: Allah, Bog, Božiji.

2. Vlastita imena mogu biti od jedne riječi, ali i od dviju ili više riječi.

Velikim početnim slovom piše se svaka riječ (osim veznika i prijedloga)

u imenima ljudi, naselja i država. U ostalih imena velikim slovom počinje samo prva riječ.

Velikim slovom pišu se sve vlastite imenice:

a) imena, prezimena i nadimci ljudi: Mehmed, Selimović, Meša, Nasiha Kapidžić-Hadžić, Mehmedalija Mak Dizdar;

b) imena naroda: Bošnjak, Bošnjakinja, Slaven;

c) imenice koje označavaju odakle je ko: Sarajlija, Brčak, Posavac, Sandžaklija;

d) imena životinja: Šarko (pas); Rudonja (bik);

e) imena ulica, naselja (sela, gradova), država, rijeka, jezera, mora, polja, brda, planina.

f) imena praznika: Bajram, Dan Žena;

g) nazivi knjiga, listova, časopisa: Zlatorun, Biser,

h) nazivi ustanova: Osnovna škola „Safvet-beg Bašagić“, Zemaljski muzej u Sarajevu.

4. Prisvojni pridjevi nastali od vlastitih imenica nastavcima -ov, -ev, -in također se pišu velikim slovom: Muhamedov, Hromadžićev, Lejlin.

II. Malim slovom pišu se:

1. zajedničke imenice: kuća, cvijet, vjetar, hljeb;

2. pridjevi: lijep, malehan, školski, bosanski, bošnjački, kupreški;

3. zamjenice: ja, njezin, naš, neko, svačiji;

4. brojevi: četiri, devetnaest, tisuća;

5. glagoli: čitati, pjevati, pamtiti;

6. ostale riječi: lijevo, također, iznad.

Ijekavski izgovor

Iste riječi Bošnjaci iz raznih krajeva izgovaraju i pišu različito. Tako će riječi **dijete**, **pjesma** mnogi izgovoriti ili napisati **djete**, **dite**, **dete**, **pisma**, **pesma**. U školi učimo da je pravilno govoriti i pisati samo dijete, pjesma. Takvih je riječi mnogo i zato se učenici čiji maternji govor nije čisto ijekavski u školi moraju više potruditi da bi naučili pravilno govoriti i pisati.

U bosanskom književnom jeziku pravilan je samo ijekavski izgovor, a ikavski i ekavski su nepravilni. To znači da je u školi pravilno govoriti i pisati samo dijete, cvijet, bijel, lijep, djeca, cvjetovi, bjelina, pjesma, a kod kuće može i onako kako mama kaže.

Najlakše ćemo naučiti pravilno pisati ovakve riječi ako ih izgovorimo i osluhnemo. Primijetit ćemo da se **i** u riječi **dite** izgovara otegnuto, a u **pisma**, **dica**- brzo. Kad se izgovara otegnuto, na njegovo mjesto dolazi **ije** (**dijete**), a kad se izgovara kratko, dolazi **je** (**djeca**, **pjesma**). Tako ćemo odmah znati i to da nije pravilno reći ili napisati **dijete**, **dijeca**.

Glasovi č i ć

U pojedinim našim krajevima razlikuju se i pravilno izgovaraju glasovi **č** i **ć**. Međutim, u drugim krajevima (naročito u gradovima), ta se dva glasa u govoru ne razlikuju, pa se često griješi i u njihovu pisanju. Najčešće se umjesto **č** čuje i piše **ć**: **Ćaplina**, **ćaćkalica**, **ćetvero**, **ćudo**, **ćuperak**. Naravno, to je nepravilno.

Ima riječi koje su sasvim različite, a slično se pišu:

jedno je **čar** (draž), a drugo je **ćar** (dobit);

jedno je **čelo** (dio glave), a drugo **ćelo** (ćelav čovjek);

jedno je **čup** (čuperak), a drugo **ćup** (zemljana posuda).

Da bismo lakše odredili hoćemo li izgovoriti ili napisati **č** ili **ć**, često će nam pomoći upoređivanje raznih oblika riječi. U pojedinim oblicima riječi javlja se **č**, a u pojedinim **ć** ili **k**:

micati

mićem;

mjesec	mjeseče;
zec	zečevi;
jak	jači;
junak	junače;
skakati	skačem.

Također se u pojedinim oblicima riječi javlja **ć**, a u pojedinim **t** :

brat	braća;
list	lišće;
kretati	krećem.

Pošto pišemo: **mičem, jači** i sl., onda je **č** i u izvedenim riječima: **primičem, zamičem, najjači, jačina** itd.

Isto tako, pošto je: **braća, krećem**, onda je **i**: **polubraća, skrećem, pokrećem** itd.

Imenice koje označavaju vršioca radnje obično imaju nastavak - **ač**:

orač, igrač, jahač, skakač, nosač.

Imenice koje označavaju nešto malo (tzv. umanjenice) obično imaju nastavak - **čić** ili - **ić**:

balonić, prozorčić, golubić, konjić.

Prezimena često završavaju nastavkom - **ić**: **Begić, Hadžić** itd.

Glasovi **dž** i **đ**

Oni koji imaju poteškoća u vezi sa izgovorom i pisanjem glasova **č** i **ć** obično griješe i u izgovoru i u pisanju glasova **dž** i **đ**. Najčešće se umjesto **dž** izgovara ili piše **đ**: **Sandak, đamija, đungla, daida, hađ, piđama**. To je nepravilno i valja se potruditi i naučiti razliku između ova dva glasa. Ko ih nauči pravilno izgovarati, neće griješiti ni u pisanju. Postoje riječi koje se razlikuju upravo po tome da li se u njima nalaze **dž** ili **đ**:

jedno je **džak** (vreća), a drugo je **đak** (učenik);

jedno je **hodža**, a drugo **hođa** (hodanje).

U pojedinim riječima glas **dž** nastaje kada se **č** nađe ispred **b**:

svjedočiti	svjedodžba;
učiti	udžbenik.

U nastavcima - **džija, -džinica** pogrešno je pisati **đ**. Piše se: **galamdžija, šaljivdžija, ćevabdžinica**, a ne **galamđija, šaljivđija, ćevabđinica**.

Pisanje glasa *h*

Glas **h** treba izgovarati i pisati u riječima u kojima mu je po postanku mjesto: **aždaha, duhan, gluh, grah, hajde, halka, herbar, Hercegovina, hiljada, historija, hrana, hurma, kahva, kihati, kuhati, mahana, mahrama, mehlem, muha, proha, promaha, sabah, snaha, suh, truhnuti, uvehnuti, vioriti se, zauhar, tvojih, mladih, četvrtih, dođoh, mišljah, čitao bih.**

Također se **h** izgovara i piše u riječima: **hastal, hrđa, hrvač, hrzati, lahak, mehak.**

Pravilno je samo: **hvala**, a ne: **fala, fatati.**

Neke riječi pravilno je pisati i izgovarati i sa **h** i bez njega:

mahrama	marama;
mahramica	maramica;
sahat	sat.

Pisanje riječce *ne*

Riječica **ne** piše se sastavljeno:

- a) uz imenice: **nebriga, nečovjek, nevrijeme;**
- b) uz pridjeve: **neobrijan, neshvatljiv, neviden.**

Odrična riječca **ne** piše se odvojeno od glagola:

- **Ne volim** mrak.
- Harun **ne čita** novine.
- Zar **ne znaš** gdje je biblioteka?

Pisanje riječce *li*

Upitna riječca **li** iza glagola piše se odvojeno:

- Hraniš **li** ptice?
- Čujete **li** njihovu pjesmu?
- Piju **li** kahvu?

Također se riječica **li** odvojeno piše iza riječce da:

- Ne znam da **li** ima loptu?
- Da **li** si zakasnio na tramvaj?

Skraćenice

Skraćenice mogu biti obične i složene.

Obične skraćenice su zapravo skraćeni djelovi riječi. Upotrebljavaju se samo u pisanju, a izgovaraju se kao pune riječi. Pišu se:

a) s tačkom na kraju: r. (razred), uč. (učenik), str. (strana), god. (godina), itd. (i tako dalje), i dr. (i drugo), i sl. (i slično), šk.g. (školska godina), o.š. (osnovna škola), ž.r. (ženski rod)

b) bez tačke na kraju: l (litar), cm (centimetar), kg (kilogram), A (amper), Al (aluminij), Z (zapad)

Složene skraćenice nastaju uzimanjem početnog slova ili sloga iz nekog imena sastavljenog od nekoliko riječi. Čitamo ih onako kako su napisane: BiH (Bosna i Hercegovina).
(Senahid Halilović)

BOSANSKI JEZIK

Bosanski jezik spada u južnoslavenske jezike. Južnoslavenski jezici pripadaju užoj porodici slavenskih jezika, a oni su dio velike indoevropske jezičke zajednice. Južnoslavenski jezici nastaju iz južnoslavenskoga prajezika, odnosno iz dva njegova ogranka. Iz zapadnog južnoslavenskog prajezika nastali su slovenski jezik i srednjojužnoslavenski dijasistem, a iz istočnoga nastali su makedonski, bugarski i staroslavenski jezik.

Srednjojužnoslavenski dijasistem sadržavao je pet širih dijalekatskih cijelina. Iz tih pet srednjovjekovnih narječja kasnijim razvojem nastaju: zapadna srednjojužnoslavenska grupa, a to su **hratski** i **bosanski jezik** i istočna srednjojužnoslavenska grupa, a to su **srpski** i **crnogorski jezik**.

Staroslavenski jezik je prvi pisani jezik svih Slavena. Tvorac mu je slavenski prosvetitelj Konstantin (Ćirilo). Nastao je u drugoj polovini IX vijeka na osnovama mjesnoga govora Slavena iz okoline Soluna.

Najstariji spomenici na tome jeziku nisu sačuvani, već su ostali samo prijepisi iz IX i XI vijeka. Ćirilo je 863. godine sastavio prvo slavensko pismo po imenu **glagoljica**. Poslije toga pisma stvorena je ćirilica, koja se tako zove po Ćirilu, jer se mislilo da je i to pismo Ćirilo sastavio. Na osnovu staroslavenskih spomenika na glagoljici i ćirilici, nauka je opisala taj najstariji pisani općeslavenski jezik. On je bio mnogo složeniji nego što su to današnji slavenski jezici. Sastojao se iz većega broja samoglasnika, a imao je i složeniji padežni i glagolski sistem. Sve te osobine kasnije su se u slavenskim jezicima uprostile, tako da ni jedan od slavenskih jezika nije sačuvao složeni glasovni sistem kakav je bio u staroslavenskom jeziku.

Dijalekti bosanskoga jezika

Dijalekti bosanskoga jezika među sobom se razlikuju u zamjeni jata. Na bosansko-hercegovačkom terenu imamo ikavske (zapadne) i ijekavske (istočne) govore. Među njima je Neretva i Bosna šire granično područje. Sandžački bošnjački dijalekt ima sva tri refleksa jata. Tamo postoje ijekavski, jekavski, pa i ikavski refleksi jata, mada je

najrašireniji ijekavski. Dijalekte bosanskoga jezika u vezi sa zamjenom jata odlikuje specifičnost miješanih refleksa toga vokala uvjetovanih kvantitetom (dužinom ili kratkoćom) sloga.

Bosanski jezik ima pet dijalekata. Četiri su sa matičnog bosansko-hercegovačkog prostora, a peti je sandžački, kojim govore sandžački Bošnjaci. To znači da je bosanski jezik uobličen i sačuvan u granicama administrativno - političke podjele koja je za vrijeme Turske postojala na središnjem južnoslavenskom prostoru. To su granice Bosanskoga pašaluka. Ti dijalekti bosanskoga jezika su **istočnobosanski, zapadnobosanski, istočnohercegovački, zapadnohercegovački i sandžački.**

Sandžački dijalekt

IZ NAŠE GOVORNE TRADICIJE

„Posljen, pevo je Sulja Makić u skupove. Uzimali su ga. Kupili se. Na svako mesto sam morao da se snađem kako mogu prisustvovat. I pratio sam Suljine pesme. To mi je samo taput otišlo, ta briga za tijem pesmama... Po noći ne bi spavo, no bi ponavljo. I izjutra, i onda razabiro da nema đe skup, da nema đe ko od ovija guslara...”

Murataga Kurtagić

Sandžački bošnjački dijalekt odlikuju sljedeće osobine:

akcentuacija je uglavnom starija štokavska sa sačuvanim predakcenatskim dužinama; vokalska grupa - **ao** daje - **a**: pozva, pošā; izgovaranje glasova **s'**, **z'** nastalih novim i jekavskim jotovanjem: **s'ekira**, **koz'i**; uprošćavanje krajnje konsonantske grupe - **st**, - **zd**, - **št**, svođenje na - **s**, - **z**, - **š**: **žalos**, **groz**, **priš**; u sintaksi poremećen odnos između padeža za obilježavanje mjesta kao lokacije, orijentacije i cilja: **eto ga u selo, kad smo bili pod Bar**.

Sandžački dijalekt dijeli se na: **sjevnoistočni** (novopazarski), **gornjopolimski** (plavsko-gusinjski), **srednjopolimski** (bjelopoljsko-rožajski) i **donjopolimski** (prijepoljsko-pljevaljski) poddijalekt. Njemu pripada i mrkovički poddijalekt, koji nije u Sandžaku, već u južnoj Zeti, odnosno Crnogorskom primorju (okolina Bara), ali govorno spada u sandžački dijalekt.

Pisma

GLAGOLJICA

Mada se uglavnom smatra da je glagoljica starije pismo od ćirilice, u nauci ipak postoji sporno pitanje u vezi s tim, čak i tvrdnja da je ćirilica starija. Bosanska poluobla glagoljica čini sastavni dio pisane tradicije bosanskoga jezika, odnosno prve faze njegovog razvoja. Glagoljski su spomenici na tome jeziku mnogo rjeđi odnosno manje ih je sačuvano. Adaptacija glagoljice na srednjovjekovnom bosansko-humskom području razvija se svojim pravcem. Njezino razlikovanje od istočne (oble) i od zapadne (uglaste) glagoljice govori o tome da su Bosna i Hum kao kulturno područje bili samostalni i predstavljali cijelinu za sebe.

BOSANČICA

U najstarije vrijeme (X vijek) u Dubrovniku i srednjoj Dalmaciji pa i u Bosni formirana je bosanska ćirilica ili bosančica. Pod utjecajem i sa primjesama glagoljice, ali i izvornoga čistog narodnog govora, to pismo odlikuju staroslavenska slova, sa uvedenim novim znakovima. Oblikom i pravopisom bosančica se razlikuje od bugarske i srpske ćirilice. Postojala su dva oblika bosančice kroz njezin viševjekovni razvoj:

- 1) Ustav, ustavno pismo, koje se odlikuje oštrinom oblika, skladnim štamparskim izgledom. Njime su pisane povelje, listine i pisma bosanskih vladara i visokoga plemstva (pa i sama Kulinova povelja). Takva ustavna bosančica bila je u upotrebi od X do XV vijeka.
- 2) Negdje od XIII vijeka uobličava se drugi tip bosančice - kuzivna rukopisna bosančica, sa slobodnijim formama slova, nastala pod utjecajem latiničke kurzive, da bi tokom XVII i XVIII vijeka bosančica dobila formu **bosanskog brzopisa**. To je rukopisna bosančica. Ona se upotrebljava kroz gotovo čitav turski period sve do početka XX vijeka i otpočinjanja četvrte faze razvoja bosanskoga pisanog jezika. (Dževad Jahić)

KULTURA BOŠNJAKA

SANDŽAČKI BOŠNJACI

Sandžački Bošnjaci su nacionalna zajednica koja naseljava centralnu Srbiju, naročito region Sandžak. Nemali broj Bošnjaka živi u Vojvodini, Beogradu i u većini opština u Srbiji. Prema podacima popisa stanovništva iz 2002. godine, u Srbiji živi 136.087 Bošnjaka, a većina od tog broja živi u opštinama Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Prijepolje, Priboj i Nova Varoš. Oko 90.000 Bošnjaka živi u Crnoj Gori, najviše u opštinama Rožaje, Berane, Bijelo Polje i Podgorica. Oko 20.000 sandžačkih Bošnjaka živi u R. Makedoniji.

NACIONALNI SIMBOLI BOŠNJAKA su bosanska zastava kralja Tvrtka I Kotromanića i Nacionalna zastava i grb Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori.

PORIJEKLO I HISTORIJA - Bošnjaci Sandžaka su južnoslavenskog porijekla i predstavljaju dio jedinstvenog nacionalnog korpusa sa Bošnjacima Bosne i Hercegovine. Bošnjaci, kao i drugi narodi Balkana, nastali su miješanjem doseljenih slavenskih plemena sa zatečenim stanovništvom na Balkanu i drugim narodima koji su u narednim stoljećima živjeli u Bosni i bili tokom vremena asimilirani.

Državni embrion koji je nastao u gornjem i srednjem toku rijeke Bosne postepeno se širio na susjedne oblasti.

U periodu od 1455. do 1465. područje Novopazarskog sandžaka je ušlo u sastav Osmanlijskog carstva, kao dio bosanskog sandžaka, a od XVI stoljeća Bosanskog pašaluka. Bosanski sandžak se dijelio na vilajete, a jedan od njih je bio Novopazarski vijalet.

Najznamenitija ličnost ovoga vremena je osnivač Novoga Pazara, Gazi Isa-beg Ishaković. Krajem XVIII stoljeća, tj. 1790. osniva se nova administrativno-teritorijalna jedinica koja je u historiji poznata kao Novopazarski sandžak sa sjedištem do sredine XIX stoljeća u Novom Pazaru, a kasnije u Sjenici. Sandžački Bošnjaci masovno učestvuju u nacionalnom pokretu Husein bega Gradašćevića za autonomiju Bosne (1830-31.).

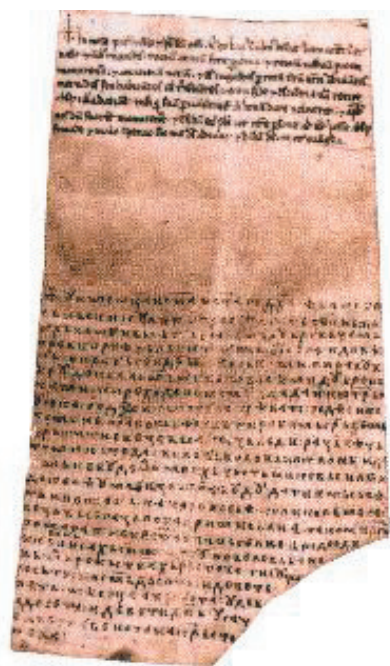
Sve do 1877. Novopazarski sandžak je bio šesti, najistočniji sandžak Bosanskog pašaluka. Osmanlijsko carstvo u strahu od mogućnosti da pri okupaciji Bosne i

Hercegovine Austro-Ugarska može okupirati i Novopazarski sandžak, odvaja Sandžak od Bosne i pripaja ga noformiranom Kosovskom vilajetu u čijem sastavu ostaje sve do balkanskih ratova. Poslije balkanskih ratova karta Balkana se mijenja. Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Prijepolje, Priboj i Nova Varoš ulaze u sastav Kraljevine Srbije. Tokom svjetskih ratova, Prvog i Drugog, Bošnjaci su učestvovali kao vojnici u sastavu vojske Kraljevine Srbije i partizanskih jedinica. U prvom svjetskom ratu su se istakli pri junačkoj odbrani Beograda 1915. Kao đurumlije - dobrovoljci su slati na rusko-tursko ratište. Većina njih je izginula na frontu u Galiciji. U drugom svjetskom ratu u okviru antifašističkog otpora i posebno 37. sandžačke divizije učestvovalo je oko 15.000 Bošnjaka. Po završetku Drugog svjetskog rata teritorija Sandžaka je podijeljena između Republike Srbije i Republike Crne Gore. Zbog toga, i nakon ukidanja školstva na bosanskom jeziku, u čitavom XX stoljeću zabilježeno je iseljavanje bošnjačkog stanovništva u Tursku, Ameriku i druge zapadnoevropske zemlje.

JEZIK Bošnjaka je bosanski. Jezičko nasljeđe sandžačkih Bošnjaka vezuje se za najkarakterističnije osobine bosanskog jezika kao što su raširena upotreba turcizama i suglasnika h. Najpoznatiji pisani dokument bosanskog jezika je Povelja Kulina bana iz XII stoljeća.

PISMO Bošnjaka od perioda austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine je latinica. U bosanskoj kulturnoj historiji značajnu i nezaobilaznu ulogu imalo je bosansko srednjevjekovno pismo bosančica (bosanska brzopisna ćirilica) i arebica, tj. arapsko pismo prilagođeno glasovnim potrebama bosanskoga jezika.

NACIONALNI BLAGDANI su Ramazanski i Kurban-bajram kao tradicionalni narodni blagdani, 11. maj Dan bošnjačke nacionalne zastave, 20. novembar Dan ZAVNOS-a ili Sanžaka i 11. juli kao Dan sjećanja.

IDENTITET Bošnjaci iskazuju kroz:

*** Narodne običaje i vjerovanja**

Vjerovanje u pravdu i sudbinu, poštovanje roditelja, kult komšije, gostoljubivost, čuvanje obraza i časti, halal (časna) i haram (zabranjena) zarada, milostinja (džumertanluk), hajrati (ulaganje svog bogastva u opšta dobra), poštovanje starih ljudi i solidarnost pri smrtnim slučajevima.

*** Tradicionalnu nošnju**

Bošnjačke nošnje formirale su se kroz dugi niz godina i nose u sebi elemente ili pak samo tragove elemenata mnogih kulturnih uticaja, koji su uticali na razvoj ne samo nošnji nego i općenito na istorijska i društvena zbivanja. Zbog toga u bošnjačkim nošnjama nalazimo tragove balkanske, mediteranske i orijentalne kulture. Ovi kulturni uticaji su ostavili svoj pečat na narodne nošnje i nesumnjivo doprinijeli njihovoj promjeni.

*** Umjetnost** - Najstariji spomenici materijalne kulture Bošnjaka iz predislamskog perioda su nadgrobni spomenici - stećci sa svojom jedinstvenom ornamentikom. Do današnjih dana, održao se veći broj stećaka na području sandžačkih opština: Priboj, Prijepolje i Bijelo Polje.

*** Narodnu dekorativnu umjetnost** - iskazanu kroz zanatske vještine. Domaće zanatlije, u Sandžaku bile su poznate po izradi oružja sa najrazličitijem ukrasnim elementima, po predmetima u metalu (ibrici, čaše, pribor za kahvu, poslužavnici, fenjeri ...) sa reljefnim šarama i rezbarijama, preuzetih arapskih i persijskih motiva, po vezu na platnu kao i u ćilimarstvu (sjenički ćilimi). U nizu umjetničkih zanata ističu se i lončarstvo i proizvodnja ukrasne kože - sahtijana.

*** Kaligrafija** (iluminacija knjiga) - zauzima istaknuto mjesto u kulturnoj baštini Bošnjaka i dio je nacionalnog identiteta. Vajarstvo (kiparstvo) iskazano je, uglavnom, u plitkoreljefnim dekoracijama unutrašnjosti objekata i slikarstvo (naročito cvjetna i geometrijska ornamentika u džamijama).

* **Arhitektura** je iskazana kroz spomenike kao što su Isa-begov hamam u Novom Pazaru (sredina XV stoljeća), Altun alem džamija u Novom Pazaru (prva polovina XVI stoljeća).

* **Tradicionalnu bošnjačku ishranu** - slana jela: jahnija, musaka, ćuftad, boin, mantije, ćevapi, tatar-burek, paća i dr. Od slatkih jela pomenućemo: halvu, ćeten halvu, tatlje, baklavu, kadaif, zerde, peljte, hašure, đunarije, dudove, gurabije i dr.

* **Muzika** - vokalna tradicija ili narodno pjevanje je najrasprostranjeniji oblik muzičkog stvaralaštva. Pjevale su se i pjevaju epske, lirske i lirsko-epske pjesme /balade/ i sevdalinke.

Tokom mjeseca Ramazana (mjesec posta) ljudi su se sakupljali u kahvama, (poseci, posijela) i tokom noći slušali i pjevali tradicionalne bošnjačke duhovne pjesme kaside i ilahije. Kod Bošnjaka

su njegovane posleničke, svatovske i ljubavne lirske pjesme. Narodno pjevanje u ovom kraju javlja se kao jednoglasno i dvoglasno. Za Novi Pazar i Tutin karakteristično je

jednoglasno pjevanje, dok Peštarsko sjeničku visoravan odlikuje, pored jednoglasnog, i dvoglasno pjevanje. Najzastupljeniji oblik pjesama u ovom kraju bila je sevdalinka kojom se iskazuje čežnja kroz sevdah i dert (ljubav i tuga). Pjevana je u porodičnom krugu bez instrumentalne pratnje, a ređe na slavljima (uglavnom ženskim) bez ili sa instrumentalnom pratnjom (tamburica, karaduzen, saz...).

* **Književnost** Bošnjaka je izražena u narodnom i umjetničkom stvaralaštvu. Usmeno stvaralaštvo dostiglo je svoj najveći domet u epskom stvaralaštvu, čiji fond iznosi oko pola miliona stihova. Ispjevane su u stihu desetercu, najčešće bez rime. One se zovu još i kraješnice, jer se smatra da su potekle sa rubnih predjela turskog carstva, gdje su najčešće vođene borbe i bojevi opjevani.

Najpoznatiji epski pjevač iz Sandžaka je Avdo Međedović (1866-1953), autor čuvenog epa „Ženidba Smailagić Mehe” (12.226 stihova), dugog kao „Ilijada” i „Odiseja”.

Ostale vrste bošnjačkih umotvorina su: poučne priče (hićaje), bajke, predanja, zagonetke, poslovice i anegdote.

U vrijeme osmanlijska vlasti na tlu Novopazarskog Sandžaka je živjelo više književnih stvaraoca koji su pisali poeziju i prozu na staroosmanliskom i drugim orijentalnim jezicima. Posebno mjesto zauzimaju Ahmed Gurbi Baba iz Novog Pazara i Sabit Užičanin iz XVII stoljeća. Na svom maternjem jeziku prilagođenom arapskim pismom (arebicom) Bošnjaci su stvarali tzv. alhamijado književnost. Od autora ove autohtone književnosti Bošnjaka izdvajamo Sulejmana Tabakovića i Ibrahima Biočaka iz IX stoljeća.

Što se tiče savremenog književnog stvaralaštva najpoznatije sandžačko književno ime je svakako Čamil Sijarić (1913-1989).

U plejadu velikih imena mogu se ubrojati takođe Husein Bašić, Muhamed Abdagić, Ismet Rebronja, Safet Sijarić, Sinan Gudžević, Murat Baltić, a svakako, treba pomenuti i Fehima Kajevića, Refika Ličinu, Hoda Katala i dr. (Esad Rahić, historičar)

SADRŽAJ

BOSANSKI JEZIK

NARODNA KNJIŽEVNOST	5
O narodnoj književnosti.....	6
Narodna lirska poezija.....	7
Djevojka je u šumi zaspala.....	8
Ječam žnjela za gorom djevojka.....	9
Kraj dućana Ahme bazrdžana.....	10
Prvi sevdah rana pod srdašcem.....	11
Beša ti se na moru kovala.....	12
Narodna epska pjesma.....	13
Bajraktare, moje dijete drago.....	14
Epsko - lirske vrste.....	18
Hasanaginica.....	19
Priča, basna, hićaja.....	23
Priča o Ali - babi i četrdeset hajduka.....	24
Lisica i gavran.....	27
Ženski jezik.....	28
UMJETNIČKA POEZIJA	30
Šumska vila - Ferid Muhić.....	31
Bajka - Desanka Maksimović.....	33
Jesenski plač - Musa Ćazim Ćatic.....	35
Iz prvog spomenara - Miroslav Antić.....	38
Sandžak - Rasim Ćelahmetović.....	40
Kamen - Redžep Nurović.....	42
Bosna - Nedžad Ibrišimović.....	44
O klasje moje - Aleksa Šantić.....	46
Balada iz predgrađa - Dobriša Cesarić.....	48
Denovi - Kočo Racin.....	50
Modra rijeka - Mehmedalija Mak Dizdar.....	53
Pjesma o keruši - Sergej Jesenjin.....	56

UMJETNIČKA PROZA	59
Zlatni kamen - Enes Halilović.....	60
Dječak koji leti - Ferid Muhić.....	62
Ime - Bajruzin Hajro Planjac.....	65
Ljekovitost riječi - Zaim Azemović.....	69
Bihorci - Ćamil Sijarić.....	73
Terazije - Maruh Fetahović.....	79
Ilhamijin put - Rešad Kadić.....	83
 DRAMA	 90
Jazavac pred sudom- Petar Kočić.....	91
 U RIJEČIMA LIJEKA IMA	 95
Mala velika moja - Izet Sarajlić.....	96
Akvarel - Hamza Humo.....	98
Stećak - Skender Kulenović.....	99
Mali princ - Antoan de Sent Egziperi.....	100
Djevojčica sa šibicama - H. K. Andersen.....	103
Stara voćka - Rut Harlimen.....	105
 O JEZIKU	 106
Fonetika.....	107
Morfologija.....	119
Sintaksa.....	127
Iz pravopisa.....	130
Iz historije bosanskoga jezika.....	135
 KULTURA BOŠNJAKA	 140
Sandžački Bošnjaci.....	141